

Nyt fra forskningen

KARLEBO UNDERSØGELSEN

Undersøgelsen af Karlebo kommune i Frederiksborg amt, der blev påbegyndt i 1965, er et forsøg på at følge og registrere den administrative, kulturelle, tekniske og økonomiske udvikling i en kommune, der i løbet af 12-15 år har skiftet karakter fra at være et ruralt samfund med urbane minoriteter til at blive et udpræget urbant miljø med en række nye bymæssige enklaver, beboet af immigranter tilhørende de liberale erhverv, gårdbrug med københavnerbønder og små, frustrerede landsbysamfund.

Undersøgelsen er defineret som en kombineret institut- og undervisningsopgave i faget nordisk folkemindvidenskab ved Københavns universitet, hvilket betyder, at der ved siden af den normale dag-til-dag observation også arrangeres individuelle studenterbesøg og gruppeekskursioner til kommunen i forbindelse med forelæsninger, øvelser og diskussioner med lokale embedsmænd/kulturpionerer som indledere og spørgepanel.

Institutts arbejde består først og fremmest i at fremskaffe og katalogisere det materiale, der belyser den nævnte udviklings problematik, historie og resultater. Materialets grundstamme er en bredt anlagt randhulkortsregistrant over lokalavisernes stof siden 1965, suppleret med det tilgængelige, offentlige og forenings-/gruppebetonede materiale i form af administrative

skrivelser og mødereferater, zone- og byplansvedtægter med officielle kommentarer og gruppeprotester, specielle rapporter over enkeltproblemer af meget varierende karakter [bl.a. vedr. det sidste bondeoprør, der fandt sted i 1970-71], møderapporter og -resolutioner fra forskellige aktive borgergrupper osv., hvortil yderligere kommer arbejdsgruppens notater og referater fra de møder og aktiviteter, i hvilke de har deltaget som normale medlemmer eller som indbudte gæster.

På grundlag af dette materiale og en ret intim kontakt med kommunens beboere, interessegrupper og administration er det muligt at planlægge og gennemføre et undervisningsprogram, der først og fremmest har til hensigt at give de studerende et indblik i, hvorledes en udviklingskommunes mange og ofte ret indviklede problemer behandles og løses under en stadig balancegang mellem lovbestemmelser og beboerønsker, og samtidig gives der på grundlag af denne almene orientering de studerende muligheder for at beskæftige sig med mere specielle emner og efter eget valg skrive rapporter/opgaver under disciplinen 'nyere folkekultur'.

Da kommunens grænser ikke – bortset fra mindre justeringer – er blevet ændret ved kommunalreformen i 1970, kan arbejdsgruppen kun i ringe omfang beskæftige sig med de storkommunale sammenlægningsproblemer, der findes andre steder, og som er kendt af gruppen, bl.a. gennem en parallel gennemført informations- og ekskursionsundervisning i Karlebo, Nr. Djurs og Randers i efteråret 1969. Bevarelsen af de

gamle, historiske sognegrænser medfører også, at undersøgelsen omfatter et klart defineret område, hvilket gør det lettere at arbejde med det historiske materiale, der imidlertid indtil nu kun er fremlagt i mindre omfang i form af en kortfattet sognehistorie, og en række mindre artikler. En større historisk oversigt er dog under udarbejdelse, og egenens minder i form af genstande og arkivalier, der belyser udviklingen af landbrug, håndværk og industri [herunder stof vedr. de svenske og polske fremmedarbejdere] er let tilgængeligt, dels i det egnshistoriske museum og dels i privateje. På privat basis er endvidere påbegyndt en række båndoptagelser af de ældres erindringer om tiden før den nuværende immigrationsperiode.

Ved siden af dette indsamlings- og undervisningsprogram – eller måske som følge af dette – har arbejdsgruppen haft held til at opnå en slags status som udenbys kommunalborgere, der har fået lov til at deltage aktivt i de lokale problemdiskussioner og måske i nogen grad været med til at påvirke disse diskussioner og de dermed sammenhængende beslutningsprocesser. Denne påvirkning er måske forkastelig fra et rent videnskabeligt synspunkt – men interessant er det.

Laurits Bødker.

GLADSAXE UNDERSØGELSEN

Gladsaxe kommunes kulturelle udvalg har nedsat et museumsudvalg, som har

til opgave at indsamle kulturhistorisk dokumentationsmateriale bl.a. til brug for en senere formidling.

Museumsudvalget bestemte sig for, at den første undersøgelsesrække skulle omhandle den udvikling fra landsby-samfund til storbyforstad, som har præget Gladsaxe efter 1900.

De indtil nu iværksatte undersøgelser er foretaget udfra en etnologisk synsvinkel af studerende ved Københavns universitets institut for europæisk folkelivsforskning.

Som det første undersøgelsesemne valgtes Søborgmagle, dels fordi man her står overfor en af de ældste udstykninger i kommunen, dels fordi Søborgmagle har bevaret sit præg af have- og villaby og fremtræder som en typisk forstadsbebyggelse. Endelig valgtes Søborgmagle, fordi mange af de oprindelige beboere stadig bor her og er i stand til at give oplysninger om udviklingen – særlig forandringer i de fysiske omgivelser og det sociale liv. Ved indsamlingen af dokumentationsmateriale er der da også lagt særlig vægt på interview med beboerne, men også arkivalsk materiale – folketællinger, aviser, journaler, byggesager m.m. – er gennemgået. Endelig har man søgt at indsamle gamle fotografier og at supplere med nye.

Som et andet eksempel på en typisk forstadsbebyggelse valgte museumsudvalget en af kommunens kolonihaver. Valget faldt på Voldly, dels fordi den i sit anlæg udgør en typisk kolonihave, dels fordi den har gennemgået en udvikling, der synes at have været reglen for de fleste kolonihaver i Gladsaxe.

Endelig havde Voldby en passende størrelse for en undersøgelse, hvor der hovedsageligt skulle lægges vægt på indsamling af materiale, der kunne beskrive det nuværende miljø, og som derfor først og fremmest byggede på interview med beboerne. Mange oplysninger er indsamlet gennem deltagerobservation, haven er gennemfotograferet og flere huse opmålt. Derimod har der næsten ikke foreligget noget arkivalsk materiale.

På nuværende tidspunkt påtænker man en tredje undersøgelse, der skal tage sit udgangspunkt i industriens udvikling i Gladsaxe, men nogen færdig-gjort plan foreligger endnu ikke.

Ingen af de to første undersøgelser kan siges at være afsluttede, idet der for begges vedkommende stadig er punkter, der kræver yderligere undersøgelser, før der kan siges noget endeligt om de kulturformer, der er opstået i tilknytning til Gladsaxes urbanisering.

Undersøgelsesresultater er publiceret i Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune. – Årsskrift 1970. Fra »Pengeløse Overdrev« til Søborg-magle Haveby, s. 43-55 og Årsskrift 1971. Havekolonien Voldly, s. 31-44.

*Anders Rehde Nielsen
og Inger Tolstrup.*

BREDE UNDERSØGELSEN

I 1956 standsede klædefabrikken i Brede nord for København sin produktion efter halvandet hundrede års virke. De gamle bygninger blev senere overtaget af en del af National-

museet – Dansk Folkemuseum; også Universitetets Institut for europæisk Folkelivsforskning fik plads i Brede. Herved fik museumsfolk og etnologer resterne af et særpræget dansk »brugs-samhælle« ind på livet.

Bredes ældre historie, med hovedvægten lagt på tiden omkr. 1800, findes behandlet af fhv. museumsinspektør Niels Amstrup i Budstikken 1960. Amstrup peger i slutningen af sin redegørelse på sider af livet i Brede, som det kunne være fristende at undersøge. Det drejer sig om forholdet mellem dansk og indvandret arbejdskraft, rekrutteringen og mobiliteten i arbejderbefolkningen, familie- og slægtsforhold. Det er bl. a. sådanne spørgsmål der bliver behandlet i den undersøgelse, som jeg udfører for Folke-museet, men interessen samler sig her om tiden lige efter 1900. Allerede i 90'erne var der på klædefabrikkens regnskab afsat beløb »til Gavn for Arbejderne«. Der blev bygget gode, billige boliger, asyl og børnehave, kantine med fest- og forsamlingslokale, skole m. m. Herfor høstede virksomheden megen berømmelse, og Brede blev efterhånden opfattet som indbegrebet af et lille mønstersamfund med en udpræget patriarkalsk styring.

Undersøgelsen baseres på optegnelser med tidligere arbejdere og funktionærer samt en gennemgang af arkivalier – nogle af de vigtigste er folketællinger og kirkebøger, idet fabrikkens arkiv har vist sig at være yderst mangelfuldt; dog er der bl. a. bevaret en del ansættelseslister, overenskomster, foreningsprotokoller og

billedsamlinger – alt sammen betydningsfulde kilder.

Peter Ottosson.

SKÆLSKØR UNDERSØGELSEN

Siden 1968 har en tværfaglig gruppe, Skælskørundersøgelsen, beskæftiget sig med at registrere og analysere virkningerne af, at Skælskør købstad og 6 landkommuner blev slået sammen til en »storkommune«. Det drejer sig om de gamle sognekommuner Boeslunde, Eggeslevmagle, Tjæreby, Magleby, Agersø og Omø.

Undersøgelsen blev indledt som et samarbejde mellem Dansk Folke-mindesamling og Nationalmuseet, men kredsens blev hurtigt udvidet med forskere fra andre fag end de på de to institutioner repræsenterede, sociologi og forvaltningslære, samt med det lokalhistoriske arkiv i Skælskør.

Gruppens undersøgelser er stort set tilendebragt, og en rapport er færdigskrevet, som forventes udgivet i løbet af 1972. En oversigt over rapportens indhold vil sikkert være den bedste demonstration af, hvad Skælskørundersøgelsen har beskæftiget sig med: Kommunesammenlægningsproblematikken i almindelighed (Ejler Koch). Beskrivelse af området og dets nyere historie (Johs. Lyshjelm). Befolkningsudviklingen (G. Nellemann). Kommunesammenlægningen omkring Skælskør, baggrund, forhandlinger og nogle resultater. (Christian H. Rasmussen).

Kommunesammenlægning, urbanisering og industrialisering – faktorenes gensidige afhængighed. (Jon Sundbo.)

Administrationen og de kommunale institutioners udvikling efter kommunesammenlægningen. (Jon Sundbo.)

Politisk struktur og politisk aktivitet: kommunalbestyrelser, partier, kandidater samt befolkningens deltagelse i det politiske liv. (Chr. H. Rasmussen.)

Valgdeltagelsen, personlige stemmer og tilbøjeligheden til at stemme lokalt. (Jon Sundbo.)

Holdnings- og adfældsændringer i befolkningen. (Jon Sundbo.)

Foreninger, selskaber og partier, og nogle kulturelle aktiviteter. (Chr. H. Rasmussen.)

Sekundære og langsigtede virkninger (G. Nellemann & Iørn Piø).

Skolestrukturafgørelsen 3. november 1971 – en konkret sag med dybe perspektiver for kommunesammenlægningsproblematikken. (Jon Sundbo.)

George Nellemann.

TORUP UNDERSØGELSEN

I samarbejde med Kulturhistorisk Museum i Randers har tre studerende ved Institut for Folkemindevidenskab (Ingelise Selstrup, Birthe Nørgaard og Peter Ludvigsen) i 1970–71 gennemført en undersøgelse af et mindre landsbysamfund, Torup ved Langå.

Undersøgelsen havde til formål at

belyse kulturudviklingen i landsbyen i en periode fra omkring århundredskiftet til nutiden.

Med udgangspunkt i de oplysninger landsbyens beboere gav om deres kulturelle aktiviteter, som de havde yttet sig tidligere og formede sig nu, forsøgte vi at finde frem til de bestemmende faktorer i kulturmønsterets ændringer og at analysere deres indflydelse. For at gøre grundlaget bredt hentede vi så mange oplysninger, som det var os muligt om landsbyens funktion som helhed.

Det vil være lettest at belyse arbejdets indhold og problematik med et par eksempler: I de senere år havde udefra kommende forhold spillet en stor rolle med hensyn til udformningen af det kulturelle liv på stedet. Som eksempel herpå kan nævnes, at Torup i 1955 byggede et nyt forsamlingshus, til dels som erstatning for et der var holdt op med at fungere i midten af trediverne. Beboerne tog selv beslutningen og byggede selv huset. Det var en næsten rent intern foreteelse. Huset fungerede godt i de første år og var rammen om en række aktiviteter, men i løbet af tresserne dalede tempoet, og det fører nu en skrantende tilværelse. De forhold, der var bestemmende for dette forløb, er stort set forhold, som beboerne i Torup ikke har haft nogen indflydelse på, idet de er bestemt af ændret erhvervsstruktur, ændret bosætningsmønster og en kraftig udvikling af nye og hurtige kommunikationsformer. Udviklingen omkring forsamlingshuset er symptomatisk for ændringen af det kulturmønster, vi sædvan-

ligvis opfatter som landsbyens traditionelle. Der har op igennem dette århundrede været en livlig kulturel aktivitet i landsbysamfundet koncentreret omkring forsamlingshus, selskabelig omgang, skole, sport, bibliotek, gensidig afhængighed i produktionen og fælles bundethed af det sted, hvor man nu engang opholdt sig. Hele dette mønster er nu – i hvert fald hvad angår ydre form – under stærk ændring.

Hvorvidt disse ændringer i landsbyens kultur er så gennemgribende, som man normalt giver udtryk for, er nok et spørgsmål. Inertiens lov kunne måske udvides til at dække andre områder end fysikkens. Spørgsmålet er nemlig, om de funktions- og formændringer, vi har været vidner til i landsbykulturen, er så dybtgående strukturelle ændringer, at det enkelte individs personlige adfærd under de traditionelle kulturbegreber har ændret sig. Som eksempel kan her nævnes, at man ofte skælder TV ud for at være den værste kulturbedbryder gennem tiderne. Det skulle også være tilfældet i landsbyerne, hvor folk isolerer sig foran apparatet. I Torup viste sig en kraftig tilbagegang i de selskabelige aktiviteter samtidig med erhvervelsen af TV. Bedømmelsen – eller fordømmelsen – sker udelukkende på et formkriterium. Man burde måske tage i betragtning, at TV fungerer som en optrapning af landsbysnakken, ændrer formen og udvider rammen.

Den kulturudvikling, som er antydnet ovenfor, blev konkretiseret i en udstilling på Kulturhistorisk Museum i Randers under titlen: Der er så dej-

ligt ude på landet. Det grundlæggende materiale til denne udstilling blev hentet i fotoalbums i Torup. Dette blev suppleret med forhandlingsprotokoller (forsamlingshuse), lovtekster (by- og landzone, skole, fritid), folketællinger (oprindelse, uddannelse, erhverv, alder) og kommunikationsmæssige forhold.

Udstillingens karakter var væsentligst beskrivende. Den vakte fortrinsvis lokal interesse.

Peter Ludvigsen.

BORDING UNDERSØGELSEN

Indenfor de humanistiske og samfundsvidenskabelige fag har der været en stigende interesse for lokalsamfundsundersøgelser i de senere år. Dette er bl. a. kommet til udtryk i rapporten fra Det danske Historikermøde i Odense i 1969, hvor systematiske lokalundersøgelser efterlyses, og i oprettelsen af den lokalhistoriske afdeling ved Historisk Institut ved Københavns Universitet. Desuden har man erkendt, for det første, at det er en opgave, en enkelt forsker ikke kan overkomme, og for det andet at man er nødt til at arbejde tværfagligt for fuldt ud at kunne anvende sine egne begreber og metoder og forbedre dem, samt for det tredje, at man ikke skal fuske i andres fag.

I april 71 foreslog jeg en lokalundersøgelse af Bording Sogn i Hammerum hrd. på et møde på Dansk Folkemindesamling og efter 4-5 måneders forberedelsestid holdtes det før-

ste møde i Bording-gruppen i august og der deltog folk fra historie, Europæisk etnologi og Nordisk folke-mindevidenskab, og efterhånden er der kommet tre sociologer, en socialantropolog og en arkitekt med. Gruppen består af 7 studerende og 4 kandidater, som arbejder på lige fod og jeg anser det for værdifuldt, at studerende på den måde er aktive forskere, også i deres studietid.

Bording-undersøgelsen er en tværvenskabelig undersøgelse af Bording sogn, Hammerum hrd., Ringkøbing Amt, som ligger i et område, der har været i vækst siden 1800 m. h. t. erhverv og befolkning og udsat for væsentlige sociale forandringer. Hidtidige lokalundersøgelser er foretaget nærmest som »redningsaktioner«, dvs. undersøgelser af affolkningsområder (hvordan holder man på folk?) og stagnationsområder (hvorledes får man ny industri og nye folk til stedet?), men man bør også undersøge vækstområder, for at kunne forklare hvorfor der er vækst netop dér, og hvilke faktorer der bestemmer denne vækst; derudover kan man undersøge om disse m. h. t. økonomisk vækst gode områder også er gode områder for den sociale trivsel. Undersøgelsesgruppen vil forsøge at lave en så integreret undersøgelse som overhovedet muligt og undgå at det kun bliver en række specialundersøgelser uden anden sammenhæng end det fælles geografiske område. Ud fra et ønske om at få væsentlige forhold i lokalsamfundet undersøgt for perioden 1800-1972 og på grund af deltagernes forskellige inter-

esser er deres arbejdsområder fordelt på følgende måde:

1. Lokalsamfundets bebyggelse i forb. med den sociale struktur (Per Fynboe, arkitektskolen).
2. De organisatoriske forsøg på at politisere lokalsamfundet (Jens Christensen, historie).
3. Andelsbevægelsen og dens betydning for lokalsamfundet i perioden 1880–1971 (Claus Bjørn, historie).
4. Mobiliteten i lokalsamfundet med spc. henblik på 1845–folketællingen (Knud Prange, historie).
5. Lokalsamfundets urbanisering og den dermed følgende disintegration (Birgitte B. Jedboe).
6. Lokalsamfundets sociale struktur (John Jedbo, sociologi).
7. Familie og miljøer i lokalsamfundet (Lars Messell, sociologi).
8. Biblioteksvæsenet i lokalsamfundet (Hjejl Resen Steenstrup, bibliotekar).
9. Landbrugets udvikling siden ca. 1800 (Tage Budolfson, social-antropologi).
10. Samværsformer i lokalsamfundet med specielt henblik på fødselsdage (Birgitte Rørbye, Nordisk Folkemindevidenskab).
11. De kulturelle fællesaktiviteter i lokalsamfundet m. vægt på foreninger (Niels Windfeld Lund, Europæisk Etnologi).

De tre nævnte deltagere fra Socialantropologi, Nordisk Folkemindevidenskab og Europæisk Etnologi bør i denne årbog omtales nærmere.

Tage Budolfson fra Institut for Etnologi og Antropologi vil arbejde med

udviklingen for landbruget siden ca. 1800; hvordan de selvforsyningsorienterede bønder gradvis tvinges ud i en ændring af produktionsmåde og levevis, så de bliver markedsorienterede landmænd, der driver gårdene som landbrugsfabrikker og søger ved rationel planlægning at maximere profitten mest muligt. Han vil sætte det i sammenhæng med de forskellige folkelige bevægelser i dette og forrige århundrede, og i forbindelse med afvandringen fra landbruget. Endvidere vil han søge at følge værdisystemets ændring over denne udvikling. Udvikling fra »bondementalitet« (med mere vægt på sociale relationer) til »landmandsmentalitet« (med individualisme, rationalitet og maximering i centrum). Metoden vil i så stor udstrækning som muligt bygge på feltarbejde med deltagerobservation.

Folkloristen Birgitte Rørbye vil beskrive specielt fødselsdagen (og evt. flere udvalgte lejligheder inden for livets eller årets højtider) sådan som den er blevet praktiseret igennem en periode i nogle udvalgte familier. Materialet vil fremkomme gennem kontakt med de implicerede (båndoptagelser, fotos, korrespondance), således at der lægges vægt på at belyse, hvordan samværsformerne påvirkes af ydre faktorer som tv, biler, telefon, religiøse og politiske bevægelser, erhvervsforhold m. v. Undersøgelsen skulle hermed kunne vise noget om, hvordan latente omgangskredse organiseres afhængig af enkelte personer, den givne lejlighed, kommunikationsforholdene etc. og fortælle, hvilken rolle de enkelte

individer spiller for innovationers integration i et lokalsamfund.

Mit eget fag er Europæisk Etnologi, og jeg vil arbejde med de kulturelle fællesaktiviteter i lokalsamfundet, som kommer til udtryk i foreninger, skoler og kirke og lægge vægten på foreninger. De fleste foreninger er opstået på grund af fælles vurderinger hos en gruppe mennesker på et eller andet emne. Det kan være materialistisk (Bording Gødningsforening) eller ideelt (Bording Ungdoms- og Foredragsforening) vurderingssæt, der er baggrund, men de tilhører allesammen det fælles værdisystem, der karakteriserer lokalsamfundet. Hvilken betydning foreningerne har for folks følelse af at tilhøre et lokalsamfund og hvordan det bedst kommer til udtryk i foreningerne, er noget jeg vil undersøge. Det vil jeg gøre ved at lave analyse af indholdet af foreningernes aktiviteter på grundlag af arkiv- og avismateriale. Desuden vil jeg foretage undersøgelser i området for at finde ud af, hvilke aktiviteter der betyder mest og om der er en feed-back virkning ved f.eks. valg af bestyrelser. Endelig en undersøgelse over foreningsaktiviteterne gennem 170 år for at se, hvilke faktorer der bestemmer oprettelse eller opgivelse af foreninger, og i denne forbindelse se om udviklingen har formet sig som konjunkturbevægelser, og i hvor høj grad udefra kommende strømninger har påvirket udviklingen.

Niels Windfeld Lund.

REGISTRERING AF INDBERETNINGERNE TIL AMTERNE

Lokalhistorisk Afdeling ved Historisk Institut ved Københavns Universitet er for tiden i gang med en større undersøgelse af indberetningerne til amtmændene på Sjælland, Lolland, Falster og Bornholm.

Indberetninger er kilder der ofte giver mange flere oplysninger end man får indtryk af ved at gennemgå de foreliggende registraturer. Ofte står der på en registraturseddel blot: Indberetninger fra for eksempel 1821. Men det oplyses ikke, at der i pakken kan være indberetninger om »hjemmehørende fartøjer« (fartøjets navn, bygningsmåde, alder, drægtighed, ejer) om »fabriksvarer« (herunder købmændenes indkøb af kræmmer- og manufakturvarer) samt om mange andre emner.

Som indberetningerne er ordnede og registrerede, er det meget svært at udnytte deres alsidige social- og kulturhistoriske indhold. Det er målet for undersøgelsen at udarbejde en registratur, der giver detaljerede oplysninger om de enkelte indberetninger og som er forsynet med saglige registre der kan lette benyttelsen af denne væsentlige kildegruppe.

Arbejdet udføres af stud. mag. Per Malmberg Jensen i samråd med Knud Prange.

Knud Prange.

I serien *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore* udsendte Laurits Bødker i 1965 bd. II: *Folk Literature (Germanic)*, hvori størstedelen af den terminologi blev registreret og defineret, som folkedigtningensforskningen i de germansktalende områder har anvendt. Det samlede billede blev højst broget og uensartet, ikke blot fordi forskningen til stadighed har udviklet nye begreber og revideret gamle, men også fordi de færreste forskere har villet tage det terminologiske problem alvorligt nok til at arbejde systematisk for en ensartet, internationalt anvendelig terminologi.

For universitetsundervisningen er denne situation i det lange løb utilfredsstillende. I 1969 foreslog derfor Lauri Honko (Åbo) og Brynjulf Alver (Oslo, nu Bergen), at Nordisk Institut for Folkedigtning engagerede sig i arbejdet med at udvikle en normativ terminologi for det folkloristiske forskningsområde. Instituttets styrelse godkendte ideen, og i sommeren 1970 afholdtes et seminar, hvori deltog, foruden de ovennævnte, instituttets daværende leder Bengt Holbek (København), Juha Pentikäinen (Helsingfors), Bengt af Klintberg (Stockholm), Iørn Piø (København) og Reimund Kvide-land (Bergen).

Gruppen godkendte en liste med et begrænset antal stikord, udelukkende i engelsk sprogform, og fordelte disse mellem deltagerne efter særlige interesseområder. I den følgende tid blev emneområder gennemarbejdet og prøve-

artikler udfærdiget, og i februar 1972 afholdtes et nyt møde, hvor den endelige fordeling af stikordene vedtoges og retningslinjer for artiklernes form blev udstukket. I forbindelse med Sønderborgkongressen er planlagt et tredje møde, hvor det forventes, at størsteparten af artiklerne kan fremlægges til debat. Det er hensigten, at materialet herefter skal oversættes til engelsk og i stencileret form rundsendes til undervisningsinstitutioner i og uden for Norden, således at kritik og erfaring fra undervisningsarbejdet kan nå at få indflydelse på den endelige form.

Det er hensigten, at leksikonnet skal begrænses til de mere centrale termini og omfangs- og prismæssigt skal holdes inden for det let overkommelige.

Bengt Holbek.

DATERING AF SKILLINGSVISER

Dette projekt er udført under kurset datalogisk praktik i efterårssemestret 1971. Projektet, som er stillet af Dansk Folkemindesamling, er et eksperiment, hvis formål dels er at klargøre, hvorvidt en bestemt ikke-triviell tekstbehandling med fordel kan udføres datamatisk, og dels er det et led i bestræbelserne for at knytte kontakter mellem den humanistiske forskning og datalogien.

Til Datalogisk Institut ved Københavns universitet og Dansk Folkemindesamling har vi udarbejdet en rapport på 53 sider samt afleveret projektets uddata i et særskilt hefte på 90 sider.

Rapporten indeholder følgende afsnit:

1. Forord
 2. Opgavebeskrivelse
 3. Dateringsmetode
 4. Brugervejledning
 - 4.1 konstruktion af inddata
 - 4.2 beskrivelse af uddata
 - 4.3 kørsel på et større materiale
 - 4.4 øvrige anvendelsesmuligheder
 5. Beskrivelse af systemet
 - 5.1 programnavne
 - 5.2 filbeskrivelse
 - 5.3 flow
 - 5.4 struktur
 - 5.5 intern beskrivelse
 6. Beskrivelse af programmerne
 - 6.1 program 1
 - 6.2 program 2
 - 6.3 fejludskrifter
 - 6.4 program 3
 - 6.5 fejludskrifter
 - 6.6 variabelbeskrivelse
 - 6.7 program 4
 - 6.8 programtekst 1
 - 6.9 programtekst 2 og 3
 - 6.10 programtekst 4
 7. Det anvendte sprog
 8. Kørsel på et større materiale
 9. Forslag til udvidelser
 10. Logbog
- bilag 1, opgaveforlægget
- bilag 2, hulleinstruktion for dagbogsoptegnelser
- bilag 3, hulleinstruktion for viseregister

Vi gør opmærksom på at læsning af afsnittene 5-8 nok vil kræve nogen datalogisk viden, mens afsnittene 2-4 direkte er brugervendt.

Opgavebeskrivelse

Opgavestilleren Dansk Folkemindesam-

ling ved Iørn Piø har en samling på ca. 5000 skillingstryk udgivet og delvis forfattet af forlæggeren Julius Strandberg i perioden 1861-1903. Endvidere er folkemindesamlingen i besiddelse af Strandbergs dagbøger. Disse dagbøger er virkelig omhyggeligt førte, foruden at skildre sit privatliv fortæller han også om udgivelser og skrivning af viserne, samt hvorledes salget går, altsammen med nøje datoangivelse.

Igennem længere tid har instituttet haft en medarbejder beskæftiget med Strandbergs skrifter. Af skrifterne er der blevet dannet 2 registre:

1. Et register, der indeholder første linie i visen, titlen samt en del andre data vedrørende tryk, sted, forfatter og melodi,
2. samt et register, der udgøres af de dagbogsoptegnelser, der dag for dag vedrører viserne såsom korte sætninger omhandlende hændelser i viserne eller selve titlen.

Disse registre vil senere i rapporten blive omtalt under navne viseregistret hhv. dagbogsoptegnelserne.

Problemet er nu, at det overvældende flertal af viserne er publiceret uden angivelse af udgivelsesår endsige tilblivelsesdato. Da materialet er meget stort og vanskeligt at behandle (i særdeleshed dagbogsoptegnelserne), har det indtil nu ikke været muligt for folkemindesamlingen at arbejde med datering af disse viser. Den foreliggende opgave er derfor at forsøge at datere disse skillingsviser ved en sammenligning af dagbogsoptegnelserne (med tilhørende dato) og viseregistret. For

hver optegnelse i dagbogen om en nyttilbleven vise, søges denne vises titel fundet i viseregistret. Er det muligt at finde visen, kan den derfor dateres ud fra dagbogsoptegnelsernes datoangivelse.

Opgaven søges løst ved hjælp af en datamat, da materialet er så omfangsrigt, at en manuel sammenligning mellem dagbog og viser vil være uoverkommeligt.

Som et foreløbigt testmateriale vælges ca. 200 viser, der vides at være udkommet på Strandbergs forlag i perioden 1878-1880.

Dateringsmetode

Et af de vigtigste problemer i denne opgave er at finde en effektiv (men samtidig simpel) måde at sammenligne dagbogsoptegnelserne og viseregistret på. Vi fandt temmeligt hurtigt ud af, at denne måtte foregå på basis af overensstemmelse mellem enkeltord fra dagbogen og viseregistret.

For at lave denne sammenligning dannede vi en tabel over alle ord fra viseregistrets titler. Hvor titellinien var tom anvendtes første linie. For hvert ord indeholder tabellen foruden statistiske oplysninger numrene på de viser, hvori ordet indgår som en del af titlen. Af denne tabel kunne vi bl.a. se, at der var visse ord, der forekom så ofte, at de var uegnede til identificering. I første omgang drejede det sig om ord som »vise«, »en«, »den« o.s.v., men som arbejdet skred frem blev det klart, at vi måtte udvide denne liste af fyldord, og da vi kørte produktionskørslen bestod listen af 33 ord. Disse ord er listet i afsnit 4.2.2, og bliver simpelthen over-

sprunget i både visetitlerne og dagbogsoptegnelserne.

I begge registre fandtes en del specialtegn såsom "(, ". Tegnene "=", "" og "-" blev betragtet som blinde, mens resten af de eksisterende specialtegn erstattedes med blanktegn. Denne opdeling af specialtegnene i sammenkædende og adskillende tegn blev ikke ændret under løsningsprocessen og syntes fuldt ud tilfredsstillende.

Det springende punkt i dateringen er imidlertid, hvor meget dagbogsoptegnelse og visetitel skal ligne hinanden for, at vi tør sige, at der er tale om den samme vise. Vi fandt efterhånden frem til følgende temmelig grove kriterium: For hver vise findes der dagbogskort, som har flest ord tilfælles med visetiteln. Hvis flere dagbogskort har lige mange ord tilfælles med en vise anvendes den optegnelse, der procentvis har flest ord tilfælles med viseregistret.

Dette, det mest gunstige af dagbogskortene – bruges til datering af visen såfremt:

1. Visetiteln og dagbogsoptegnelsen har to eller flere ord tilfælles.
2. Visetiteln består af et ord, og dette ord findes i dagbogsoptegnelsen.
3. Visetiteln og dagbogsoptegnelsen har et ord fælles, forudsat at dette ord ikke optræder i andre visetitler.

Dette kriterium viste sig rimeligt brugbart. Ved forskellige manuelle betragtninger fandt vi ud af, at det faktisk ikke kunne betale sig at arbejde med en finere dateringsmetode. I stedet for var det muligt at ordgenkendelsen skulle være mere avanceret.

Det var især overensstemmelse på enkelt-ord, der voldte os kvaler, og det er dog også her de fleste fejldaterede forekommer. Bl.a. bliver en vise dateret på ordet »igjen« og en anden på ordet »dom«. Grunden til dette er den uheldige omstændighed, at disse ord kun optræder en gang i viseregistret. Ved en kørsel på et større materiale vil mange af disse fejldateringer forsvinde, idet det større materiale bevirker, at »dårlige« dateringsord (dvs. for almindelige ord) vil forekomme så ofte, at ingen viser vil blive fejldateret på grundlag af disse.

Resultatet viser, at vi har dateret 1/3 af viserne, hvoraf 15 % er forkert daterede. Ved manuelt at gennemgå testmaterialet har vi skønnet, at det er muligt at datere ca. 50 % af viserne. Man kan derfor også udtrykke resultatet således, at det var muligt for programmet at datere 2/3 af de daterbare viser.

Brugervejledning

Da punkt 1 og 2 i dette afsnit indeholder en række detaljer, som specielt har betydning for Folkemindesamlingen, udelader vi dem her. Derimod citerer vi punkt 3 om »kørsel på et større materiale«:

Programkomplekset er konstrueret således, at det umiddelbart kan behandle et materiale af vilkårlig størrelse. Det kræver derfor ingen programændringer af betydning at prøve at datere hele Strandbergs visesamling. Der vil blive tale om op til 20.000 hulkort, der skal hules, og det største arbejde vil givetvis være at rette alle hullefejl. Dertil

hjælper liste 1 og den programdel, der producerer denne liste, må sandsynligvis gentages nogle gange efterhånden som alle hullefejl opdages og rettes. Men når det så er gjort, er resten forholdsvis simpelt.

Det program, der producerer liste 2, statistiklisten, skal nok køres mindst 2 gange, idet vi efter oplysningerne fra første kørsel kan dimensionere tabeller og lign. Anden kørsel burde blive problemfri. Derefter indlæses dagbogsoptegninger, og hullefejl i disse rettes på grundlag af liste 4. Når dette er gjort, kræver det sandsynligvis kun en kørsel at få alle lister genereret.

En løselig vurdering af antallet af kørsler, der er nødvendige, før resultatet for hele visesamlingen foreligger, er derfor:

3 kørsler til at rette hullefejl i viseregistret.

3 kørsler før tabeller er tilfredsstillende dimensioneret, samtidig kan hullefejl i dagbogsoptegningerne rettes.

1 produktionskørsel.

4.4 Øvrige anvendelsesmuligheder.

Programmet er specielt skrevet til datering af Strandbergs skillingsviser og kan da også umiddelbart kun anvendes til dette. Principperne i programmet er imidlertid mere almene, så det kan finde anvendelse på andre områder. Det generelle i programkomplekset er, at det arbejder på 2 registre, hvis poster består af et eller flere ord, programmet prøver nu ud fra ordvalget at finde analoge poster i de 2 registre.

*Hans Hjørdt Hansen
og Erik Meiling.*

Den 30. december 1966 skrev formanden for Dansk Folkeminderåd, rigsbibliotekar Palle Birkelund og jeg i en ansøgning til Statens almindelige Videnskabsfond om kr. 36.000 fordelt med kr. 12.000 i 3 år til »Udskrivning af dansk folkloristisk traditionsstof i kilder før 1818«:

»Formålet med undersøgelsen er at skaffe tilveje en fuldstændig udskrift af det folkloristiske traditionsstof, spec. sagn, tro og skik, som findes i utrykte kilder ældre end den første folke-mindeindsamling ved Just Mathias Thiele i begyndelsen af 1800-årene (jfr. J. M. Thiele: Danske Folkesagn I-IV, 1818-23). Det udskrevne traditionsstof påtænkes senere udgivet i en række kildekritiske publikationer, som vil få den allerstørste betydning for den folkloristiske traditionsforskning, for såvidt som det er hensigten gennem kommentarerne til disse udgaver at bringe redegørelser for, hvordan de enkelte traditioner har manifesteret sig gennem tiderne. Samtidig bør det nævnes, at disse udgaver også vil have værdi for såvel den almindelige kulturhistorie som lokalhistorien. Kun for en del af visetraditionernes vedkommende er en i princippet lignende systematisk udgivelse blevet gennemført, nemlig i den af Svend Grundtvig i 1854 påbegyndte udgave af middelalderballaderne i Danmarks gamle Folkeviser, som blev videreført af Axel Olrik og Hakon Grüner-Nielsen og afsluttet i 1965 af Erik Dal og Iørn Piø. Det øvrige traditionsstof før 1818 er

aldrig blevet hverken udskrevet eller udgivet systematisk, til trods for at man længe havde været klar over den værdi, det ville have for forskningen med et samlet overblik over dette materiale, der findes i kilder som f. eks. indberetningerne til Ole Worm, til Resen, til Jessen Schardebøll, til Pontoppidan og Hofman, til Jørgen Bloch, i dagbøger, i historisk-topografiske optegnelser og i de lokale libri datici (de af præsterne førte kaldsbøger).

At Folkemindesamlingen nu har udarbejdet en plan for et sådant udskrivningsarbejde skyldes

1. at fhv. overinspektør ved Nationalmuseet Kai Uldall, der igennem mange år har arbejdet med disse kildegrupper, har stillet sine forarbejder (registre og notater) til rådighed for Folkemindesamlingen. Samtidig har Kai Uldall, der er medlem af Dansk Folkeminderåd, givet institutionen tilsagn om at ville bistå under alle faser i projektet. Da Kai Uldalls viden om dette kildemateriale er meget stor, lægger institutionen alene af den grund stor vægt på, at projektet kan påbegyndes nu.

2. at amanuensis ved Københavns Universitet, fil. lic. Laurits Bødker, der i 1930'erne har arbejdet med visse af de nævnte kildegrupper, har stillet sine notater og udskrifter til rådighed for Folkemindesamlingen.

I 1966 har man i Folkemindesamlingen foretaget en række orienterende prøveudskrivninger for at skaffe sig et overblik over undersøgelsens omfang. Man nåede til det resultat, at udskrivningen ville blive så omfattende, at in-

stitutionen ikke selv rådede over den nødvendige bevilling hertil. Man har skønnet, at udskrivningen vil kunne gennemføres på 3 år, idet der dog må tages et vist forbehold, forsåvidt som der under arbejdet kan blive fremdraget et så righoldigt materiale, at udskrivningen må strække sig over mere end de 3 år.

Vedrørende selve udskrivningsarbejdet kan følgende fremhæves:

1. Store dele af kildematerialet findes i København (Det kgl. Biblioteks Håndskriftsamling, Rigsarkivet, Nationalmuseet og Landsarkivet for Sjælland), men en del findes f. eks. i landsarkiverne. Det vil derfor være nødvendigt at foretage rejser til Odense, Viborg, Åbenrå og til Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv i Gottorp for at man kan udvælge de arkivsager, man ønsker indlånt til Folkemindesamlingen:

2. Udskrivningen vil for de enkelte kilders vedkommende først finde sted, når kildeforholdene er blevet undersøgt. Dette spørgsmål er særlig aktuelt, hvad angår de nævnte indberetninger, som undertiden foreligger både i original, i senere afskrift(er) og en tilrettelagt version skrevet af den, der modtog indberetningen.

3. Udskrivning af kildemateriale, der allerede er udgivet i tekstkritisk forsvarelige udgaver, vil ikke finde sted. Nævnes må det, at Folkemindesamlingens kilders vedkommende først blevet undersøgt. Dette spørgsmål er særlig aktuelt, hvad angår de nævnte indberetninger at foretage rejser til Odense, Vigen vil være i stadig kontakt med ud-

giverselskaber, der har kildepublikationer på deres udgiverprogram, som kan få betydning for institutionens projekt. Det gælder f. eks. Udvalget til udgivelse af kilder til landbefolkningens historie, der p. t. har en udgave af Indberetninger til Ole Worm 1626-30 under udgivelse.

4. Udskrivningen vil blive ledet af arkivar ved Dansk Folkemindesamling, mag. art. Iørn Piø i samarbejde med fhv. overinspektør Kai Uldall, og afskrivningen vil blive foretaget dels af 1 à 2 studenter og dels magistre, som i forbindelse med deres studier har særlig interesse i at den eller de kilder, de arbejder med, bliver udskrevet for alt stof vedrørende sagn, tro og skik.«

Pengene blev bevilget og arbejdet påbegyndt af stud. mag. i dansk Poul Behrendt (maj 1967-jan. 1969) og stud. mag. i folkemindevidenskab Åge Skjelborg (juli-oktober 1969). Fra februar 1969 har stud. mag. i historie Andreas Hens forestået arbejdet, og en del afskrifter er skrevet på kort af en anden historiestuderende, Anne-Margrethe Sørensen (juni-oktober 1969). Projektet nærmer sig sin afslutning, for så vidt angår den kildekritisk vigtigste og omfangsmæssigt dominerende håndskriftgruppe, de antikvarisk-topografiske præsteindberetninger. At ikke alle kildegrupper er udskrevet, skyldes denne prioritering af præsteindberetninger som følge af en registrering i foråret 1969, der viste at materialets omfang var blevet undervurderet og traditionsmængden større end først antaget. Samtidig har en kildekritisk pla-

cering af de øvrige håndskrifttyper med henblik på traditionsstoffet vist sig så tidsrøvende, at det er fundet mest praktisk at færdiggøre et enkelt, stort område inden for bevillingens rammer.

De kildekritiske problemer i forbindelse med præsteindberetningerne, disses baggrund og historie samt en analyse af udvalgte herreders omtale i relationerne vil blive behandlet af Andreas Hens i en specialafhandling til professor, dr. phil. Svend Ellehøj. Som afslutning på den del af projektet, Statens almindelige Videnskabsfond har bevilget midler til, har Andreas Hens og jeg udarbejdet en stencileret rapport: Traditionsstof før 1817. Foreløbig rapport om et forskningsprojekt. Dansk Folkemindesamling, 1972.

Iørn Piø.

FOLKELIG BRUGSMUSIK PÅ DJURSLAND OG ANHOLT

Denne undersøgelse, der er et forskningsprojekt under Institut for Folke-mindevidenskab, startede i begyndelsen af 1969 og omfatter en systematisk undersøgelse af brugsmusikkens udvikling, vilkår og aktuelle situation i en storkommune (Nørre Djurs kommune) og i et ø-samfund (Anholt) med forsøg på at udvikle nye arbejdsmetoder og undersøgelsesformer. Undersøgelsen siger dog i særlig grad på at klarlægge massemediers påvirkning af det folkelige balmiljø og mere private miljø for brugsmusik i de to undersøgelsesområder. Med en musikalsk subkultur menes

på Djursland den enkelte, professionelle balmusikers sociale og geografiske arbejdsfelt, mens betegnelsen for Anholts vedkommende dækker en mere spontan, musikalsk samværsform, der opstår i et lokalsamfund under langsom affolkning og strukturændring.

På Djursland skaber den almindelige samfundsudvikling og ændringer i livsmønstret nogle problemer for den endnu aktive balmusiker. På grund af massemediernes hurtige formidlingsrytme slår hans professionelle, musikalske referensramme ikke helt til mere, når den massespredte populærmusik i stigende omfang får en tilstræbt »folkelig« funktion, der går ud på at lave nye dansemelodier og popmusik med et enkelt, populært tilsnit. Den kommercielle underholdningsindustri tager med andre ord brødet ud af munden på balmusikeren, der i mange tilfælde søger ind i et musikalsk miljø, der passer bedre til hans musikalske formidlingsproblem. Blandt andet opsøges folkedansergrupper, der som arbejdsmiljø har den nødvendige intimitet. Disse og mange andre faktorer er medvirkende til at skabe en nyudvikling i egnsmusikken, selvom den også udsættes for skiftende retarderinger ved, at balmusikeren mere konsekvent søger tilbage til et gammelt repertoire af egnsmelodier. Som følge af et alment strukturskifte i den musikalske folkekultur i området blir kontakten mellem musikalske miljøer, der hidtil ingen berøring har haft med hinanden, stærkt intensiveret. Massemediernes og samfundsudvikling betyder således både en forringelse og fremmelse af egnsmusikkens trivsel.

Især er egnsturismen, der er under begyndende organisering, med til at fremme udviklingen af det musikalske miljø i storkommunen.

På Anholt, hvor der siden 1920'erne har været et meget livligt, men lidt forfinet folkemusikmiljø, finder man en mere spontan, musikalsk samværform, der er holdt i live af en uorganiseret turisme, der derved bevarer visse aspekter i øens naturlige samfundsmønstre. Modsat Nørre Djurs kommune spiller massemedier som radio, fjernsyn og gramfonplader tidligt en afgørende rolle for et ø-samfund med begrænset tilgang af musikalsk stof ved direkte, menneskelig kulturudveksling og -påvirkning. Det, der er undersøgt på Anholt, er derfor en musikalsk udfoldelse og struktur, der skabes af de tekniske massemedier, men som blandes med en svenskpræget meloditradition i de turistmiljøer, der opstår i sommer-sæsonen.

I begyndelsen af juli 1972 udsendes en publikation med titel »Brugsmusik i menneskelig subkultur – Om musikalske sider af en storkommune og et øsamfund i dag« (med 2 LP-gramfonplader som musikalsk dokumentation). Denne rapport afslutter 3 års forundersøgelser, der munder ud i formuleringen af en mere generel forskningsmodel for et videre arbejde med den kulturelle og musikalske forandringsproblematik på Djursland og Anholt. En lignende undersøgelse af Fanø som turistsamfund er planlagt. Den musikalske »styringsmodel« betragter for eksempel folkedansermusik som en vigtig og aktiv del af nutidens egns-

musik. Styringsmodellen består iøvrigt i et forslag til analyse og praktisk behandling af brugsmusikalsk stof med en nærmere definering af aktuel og historisk brugsmusik ind i forskellige sammenhænge, hvor den musikalske struktur belyses i en række forskellige funktionelle miljøer (aktivt balmiljø f. eks.). Der bygges på primær viden om folkemusikalske indlæringsprocesser og -måder samt på erfaring fra systematisk arbejde med musikalsk funktions- og traseringsproblematik i professionel balmusik. Denne musikalske »styringsmodel« skal nu efterprøves i samarbejde med aktive folkedansergrupper og deres respektive spillemænd på Djursland som helhed.

Den arbejdsform, der er brugt, har efterhånden ført til en løbende dialog mellem forskningsmiljø (Monte Hermose, Gjerrild) og det undersøgte lokalsamfund, men har også givet sig udslag i en systematisk grundforskning, hvor resultatet indarbejdes og verificeres som forskningsprogram i arbejdsgrupper af lokale musikere.

I 1972 er der planlagt en undersøgelse af musikalske smags- og adfærdsnormer blandt Anholts turistgrupper, hvis sæson gradvist udvides med ophold på øen forår og efterår.

Det har været en vigtig forudsætning for at kunne drive særforskning i områderne, at der har været et fast arbejdssted til rådighed. Tanken om et permanent forskningsmiljø på Djursland opstod i slutningen af 1968, men først i december 1970 kunne planen realiseres ved velvilje fra Nørre Djurs kommunes side. For egne, private mid-

ler erhvervedes en ejendom, Monte Hermose, i Gjerrild lidt nord for Grenå. Ejendommen havde tidligere fungeret som kommunalt hvile- og plejehjem og kunne derfor opfylde krav om rigelig plads (375 kvdm.) til et voksende båndarkiv, bibliotek og lydstudio til optagelse af bal- og spillemandsmusik.

Åge Skjelborg.

SANGHISTORISKE ARBEJDER

Udgivelser og planer for 1972-73.

1) *Wirkungen von J. A. P. Schulz im häuslichen und volkstümlichen Musikleben Dänemarks* (udkommer 1972 i »Nerthus, Nordisch-deutsche Beiträge«, Eugen Diederichs Verlag).

Gennem sit otteårige virke i Danmark (1787-95) kom Schulz til at øve afgørende indflydelse på dansk musikliv: som kapelmester, som komponist (danske syngespil og kirkelige korværker), og som den store skolekommissions rådgiver vedr. skole- og folkesang (et skrift fra 1790: Tanker om musikkens indførelse i de kgl. danske stater). Syngespillene og korværkerne (især *Athalia* og *Christi Død*) hævdede sig endnu i begyndelsen af 19. årh., men gik så af mode. Syngespilsviserne (især fra Thaarups Høstgildet) og enkelte af hans *Lieder im Volkston*, der tidligt var blevet oversat af Rahbek o.a., fandt dog vedvarende plads i samleværkerne (f.eks. *Sang og Klang, Danmarks Melodier*). Førende musikpædagoger som H. O. C. Zinck († 1832) og A. P. Berggreen (hans store skolesangværk i årtierne

o. 1850) blev ikke trætte af at henvise til Schulz' tanker om skole- og folkesangens forbedring og søgte i praksis at leve op til hans ideer. I den senromantiske periode i slutningen af forrige og begyndelsen af dette årh. har Schulz' indflydelse i folke- og skolesangen været beskeden. Laub er nok den første herhjemme, der ligesom har genopdaget Schulz, der i Laubs og Carl Nielsens *En Snes danske Viser* (1915) citeres på forordets plads med en betydningsfuld passus om forholdet mellem tekst og melodi. Først fra begyndelsen af 30'erne er der tale om en egl. Schultzrenæssance, væsentlig under indflydelse fra tysk Jugendmusikpflege (Fritz Jöde). Dens kendetegn er de mange nyudgivelser og nyudsættelser af sange. Også korværkerne blev genopdaget og fremført i radioen. I de senere år har Schulz-dyrkelsen været mere afdæmpet.

2) *Andelig visesang på Færøerne* (årsskriftet *Ur Føroyum/ Fra Færøerne*). Baggrunden for denne udgivelse er den kendsgerning, at sproget ved gudstjeneste og husandagt på Færøerne var dansk indtil midten af 1950'erne, da *Sálmabók Føroya Folks* indførtes, dog således, at danske salmer efter ønske (f.eks. ved begravelse) stadig kunne bruges; endvidere det forhold, at syttenhundredtallets sangsamlinger, der for længst er glemt eller gået af brug i Danmark, har været benyttet på Færøerne til op imod vore dage, visse steder endnu, og da især i byggerne. Det gælder ikke blot Kingos *Salmebog* og Peter Dass' *Katekismussange* og *Bibelske Viser* (der hos os holdtes i hævd af

de stærke jyder), men også samlinger som Syngende Tidsfordriv, Tanketøjle og Taareperse, der i Danmark knap er titler mere.

Ved salmesang forstås kirkens officielle sang (i ældre tid altså især Kingo); ved åndelig vise-sang tænkes på sangen ved husandagten. En »Kingo« (en sang fra Kingos salmebog, ikke nødvendigvis af Kingo) kan således indtage en sikker plads ved husandagten længe efter at den er opgivet i kirken, d.v.s. den fungerer som åndelig vise; lignende gælder Kingo-vers, der ved højtider og hændelser som begravelse, bryllup og skibsfart udfyldte en rituel tradition. Publikationen tager sigte på »den åndelige vise« i bred forståelse af dette begreb: vi medregner f.eks. også Maria-viser, moralviser, flyvebladsviser med religiøst motiv, bibelske viser fra dansegulvet, nogle folkeviser fra Peder Syv, der indgik i bryllupsfesten o. lign.

Stoffet er i hovedsagen bragt til veje på indsamlingsrejser 1967-72; det suppleres med eksempler fra håndskrifter fra forrige årh. Bogen tænkes opbygget i tre dele:

I. Indsamlingen og indsamlingsproblemer. Salmebog, åndelig vise og andagtsbog fra sekstenhundredtallet til vore dage. – Nutidstradition og dateringsproblemer. – Hvilken tekstform skal vi foretrække? – Melodinedskriften: hvilke krav tør vi stille til minutløs gengivelse af folkemelodier? Hensynet til videnskabelig musikologi afvejes, og eksemplificeres, mod hensynet til nodebilledets klarhed og forståelighed.

Færøske bidrag fra de seneste år

vedr. skik og brug før 1900 og o. 1900 (Hans Iversen, Marie Eide Petersen).

En fremstilling af færøsk fromhedsliv gennem 3-4 århundreder (Ole Jacobsen).

II. Hoveddelen: viserne.

Den åndelige vise, der gennem indsamlingen er bragt i hus, omfatter – suppleret med de litterære kilder – op mod 300 tekster. Kriterium for medtagelse er 1) at en melodi er sikret ved indsamlingen eller lader sig påvise i et håndskrift; 2) at visen har eller har haft en påviselig funktion i hjemmets fromhedsliv. Derudover måtte der en begrænsning til. Teksterne er fulgt op af 2 eller 3 gange så mange melodier eller melodivarianter. For ikke at havne i et 2-binds eller 3-binds værk, eller i en ren melodisamling med færrest mulige vers, måtte vi ty til »udvalget«: de karakteristiske sange, der repræsenterer en samling, en digter, nogle genrer, skik og brug i hellig og søgn o. lign.; og med melodier, der tør fremlægges som udtryk for færøsk forankret, dyb musikalitet. Overfor begrænsningens nødvendighed tør man forvente, at færøsk folkesang, herunder den åndelige vise, i fremtiden vil indgå i musikvidenskabelige undersøgelser af melodityper i europæisk sammenhæng.

III. Appendiks og kommentar.

Lister over sangere, sange, samlinger o. lign. – Litteraturhenvisninger. – Noter.

Kopier af bånd, melodinedskrifter, tekster og andet materiale befinder sig i Fróðskaparsetur (Academia Faeroensis), Tórshavn.

3) *Folkevisen og nymodens sang i Napoleonstiden I-III.*

Bd. I: Introduktion. Sangens kår i et slesvisk sogn (1968).

Oldsagskommissionen (1807) fandt i præsten Peter Kier, Ø. Løgum, en kyn- dig meddeler af sognehistoriske forhold. Et biprodukt af hans omfangrige ind- beretninger er et nodeblad med 3 folke- melodier, indsendt efter udtrykkeligt ønske fra kommissionen, og ledsaget af nogle kommentarer, der lader forstå, at almuens kultur og sang nu er stillet i skyggen af oplysningstidens landvin- dinger, f.eks. nye og bedre sange. En nøjere beskrivelse af dette kulturskred, specielt indenfor sangen, gives ikke. I et følgende bind søges tidsskiftet de- monstreret ud fra andre kilder.

Bd. II: Almueslærer i Nordslesvig. Tysksproget borgerskab i Flensborg.

H. P. Barfoed, sognepræst i Branderup, grundlagde i begyndelsen af århundre- det et almuebibliotek, hvori indgik 5 sangbøger, der giver et indtryk af arten af de sange, man søgte at bringe ud til almuen (moralviser, hæderssange, monarkiets pris o. lign.). – Det konge- tro, patriotiske borgerskab i Flensborg sang på tysk, dels oversættelser af dan- ske modesange (f.eks. om 1801), dels sange i samme stil af hjemlige poeter, dels nyere tyske sange. – Bd. II vil fremtræde som ræsonnerende eksempel- samling.

Bd. III: Almue og borger – arkivstof og tradition.

Ved hjælp af hidtil utrykt arkivstof (sange på dansk og på tysk), materiale

fra ældre og nyere indsamlinger samt båndoptagelser med historisk perspek- tiv søges vort kendskab til Napoleons- tidens folkesang differentieret og af- rundet. Eksemplerne vil atter indtage en fremskudt plads.

Stoffet i bd. II og III opfordrer til parallel udarbejdelse og – helst – sam- tidig udsendelse.

4) *Tønderlisterne* (afhandling i Jahr- buch für Volksliedforschung 1970).

Der tænkes tilvejebragt en eksempelsamling i samarbejde med Deutsches Volksliedarchiv, Freiburg i.Br., og In- stitut for Folkemindevidenskab.

5) *Bidrag til Jahrbuch für Volkslied- forschung 1972-73.*

Anmeldelser. – Wunderhorn-Lieder i færøsk nutidstradition (samarbejde med Dr. R. W. Brednich). -- Biblio- grafi til Deutsch-dänische Nachbar- schaft im Liede.

6) E D B - behandling af sange har været overvejet siden 1969 og søges fremmet i samarbejde med københavnske institutter og instanser.

Karl Clausen.

HØJSKOLEN OG DEN FOLKELIGE SANGTRADITION CA. 1840-1910

Artiklen skrives til Årbog for Dansk Skolehistorie, 1972.

Beskæftigelsen med sangens historie er et led i mit arbejde for Sanghisto- risk Arkiv, Musikvidenskabeligt Insti- tut, Aarhus Universitet, og en del af stoffet har været behandlet i forelæs- ningsform i efteråret 1971.

Tidsrammen indkredser 1800-tallets grundtvigske fællessangstradition fra dens opståen til Laub-generationens musikalske reformbestræbelser. Stoffet er afgrænset til »traditionen« – her defineret som den del af sangmængden i den grundtvigske folkeoplysningsbevægelse, der overlever i væsentlige samlinger, specielt Folkehøjskolens Sangbog. Materialet betragtes ikke primært kronologisk (som i Karl Clausens Dansk Folkesang), men anskues som helhed i forhold til sin kulturkreds og sit daglige miljø. Hovedpunkterne er:

- 1) Traditionens oprindelse og nærmeste forudsætninger.
- 2) Sangens funktion og accept i miljøet.
- 3) Karakteristik af den idékreds, sangene (teksterne) rummer, herunder bestemte sangtypers sanghistoriske tilhørsforhold.
- 4) Karakteristik af melodisituationen og dens forudsætninger, herunder en stilhistorisk og en smagshistorisk oversigt, samt et forsøg på vurdering af meloditraditionens miljømæssige afgrænsning.
- 5) Sammenhæng med folkeskolens sangtradition.

Kirsten Byberg.

VISESANG – VISESANGERE

Dansk Folkemindesamlings arbejde med indsamling af materiale til belysning af folkemusikalske problemer har ændret karakter i løbet af det sidste tiår.

Fra den omfattende, men spredte

viserindsamling, der fandt sted i 50'erne og begyndelsen af 60'erne, og hvor Danmarks Radio blev brugt som hjælpemiddel til at finde frem til folk, der kunne de traditionelle sange, er man gået over til at koncentrere sig om et temmelig begrænset antal udvalgte sangere, som man til gengæld bruger meget mere tid på. Hejnsvigundersøgelsen er et eksempel på denne nye arbejdsmåde.

Hovedpersonerne i undersøgelsen er tre sangere i og omkring den sydjyske landby Hejnsvig: Maren Kristensen, der er tidligere husmandskone, Marius Kristensen, tidligere mælkekusk, brøndgraver, tækkemand og meget andet, og Åge Jensen, forhenværende arbejdsmand ved kommunen.

De er alle tre nu i halvfjerdsene. De har faktisk hele deres liv boet på egnen, har kendt hinanden lige siden skoletiden, og for dem alle synes det at gælde, at det at synge har været en væsentlig side i deres liv.

I løbet af en periode på omkring 8 år er disse tre sangere hver blevet besøgt ca. 15 gange, og under disse besøge er der i forskellige situationer optaget op imod 200 viser samt en lang række samtaler.

Formålet med dette langvarige samarbejde med nogle få mennesker er at få et klarere billede af samspillet mellem sangen og sangeren. Man søger på den ene side at belyse, hvad de enkelte sange, og det at synge i almindelighed, betyder for ham, og på den anden side, hvad den enkelte sanger kommer til at betyde for visen (kan man forstå den traditionelle sang som blot en

tekst og en melodi, eller er sangeren og den situation hvori den synges en uadskillelig og afgørende del af den?).

For at nå frem til en dybere forståelse af denne dynamik mellem sang og sanger søger vi indgående svar på en række spørgsmål såsom:

Hvem er sangeren? Hvordan er hans placering i det store og i det lokale samfund? Hvordan oplever vi ham i dag når han er alene med os eller sammen med andre mennesker, og hvordan oplever han sig selv og sin situation? Hvordan har hans liv formet sig, og hvordan har det formet ham?

Hvad er det for sange? Hvordan er sangerens repertoire musikalsk og tekstligt? Hvordan lyder det? (Ved vurdering af dette repertoire er det ikke så meget et spørgsmål om at få rub og stub med, og søge efter svagt erindrede visestumper, som at finde det kernerepertoire, som sangeren selvfølgelig behersker og bruger.

Hvordan opfatter og vurderer sangeren disse sange? Hvad betyder de enkelte viser for ham? Hvordan opfatter han indholdet i dem? Adskiller de sig som helhed fra andre former for sang, han har hørt før eller hører i dag?

Hvorfor synger sangeren netop de sange? Er det blot fordi han tilfældigt har mødt netop dem på et tidligere tidspunkt i sit liv? eller er der sket en bevidst eller ubevidst men i hvert fald klar udvælgelse?

Afspejler sangene sangeren? Siger viserne som helhed noget om hans væremåde og indstilling til livet? Siger de noget om hans hidtidige liv og de

erfaringer, han har draget undervejs? Siger de noget om hans situation i dag?

Udover det her skitserede sigte i undersøgelsen er denne karakteristisk ved den langstrakte periode hvori undersøgelsesmaterialet er fremskaffet og de hyppigt tilbagevendende besøg. Den måde, hvorpå samtalerne er ført, samt den påtænkte fremlæggelsesmåde.

I en undersøgelse af denne art er en vidtgående gensidig fortrolighed og tillid mellem indsamleren og sangeren en helt afgørende forudsætning. Et sådant fortrolighedsforhold kan ikke kunstigt skabes i løbet af nogle få dage eller uger. Det må vokse ud af et bekendtskab, der med tiden kan blive til et venskab. I en stor del af tiden er et væsentligt formål med besøgene simpelthen at komme mere på bølgelængde indbyrdes.

Samtidig lærer man selv en masse, man møder sangeren i hverdagen og i festlige stunder, og oplever også sangen brugt i forskellige sammenhænge.

Sidst men ikke mindst giver de gentagne besøg mulighed for i de mellem-liggende perioder at analysere de fremkomne oplysninger og søge at drage nogle konklusioner for så ved næste besøg at få dem prøvet for den mest kompetente kontrolinstans – sangeren selv.

Ved samtalerne bruges ikke et struktureret interview med klare og velformulerede spørgsmål, der sikrer at alle bliver spurgt om det samme på samme måde. Denne undersøgelsesform har først og fremmest sin værdi, når man ønsker at sammenstille oplysninger fra et stort antal forskellige mennesker,

men den har samtidig den ulempe, at den i høj grad tvinger den spurgte til at se tingene fra spørgerens synsvinkel, mens hans egen måde at opfatte problemer og sammenhænge på trænges i baggrunden.

I stedet søger man derfor nok at holde samtalen fast på visse forudbestemte problemkredse (f. eks. de førnævnte hovedspørgsmål for undersøgelsen), men giver herindenfor sangeren mulighed for at udtrykke sig på sin egen måde og opstille de problemer og drage de sammenligninger, *han* finder væsentlige.

Spørgerens rolle bliver i denne sammenhæng mere den inspirerende lytters, mens han ellers i hovedsagen nøjes med at stille uddybende spørgsmål, der sikrer, at sangerens opfattelse kommer tilstrækkelig klart frem.

Hvad angår fremlæggelsen af undersøgelsens resultater, er der til nu færdiggjort 6 eksempalbånd på grundlag af optagelserne med Maren Kristensen.

På disse eksempalbånd sammenstilles et udvalg af hendes sange med karakteristiske udsagn, således at båndene hver for sig belyser et emne.

Emnet kan være bredt formuleret. På ét bånd står et bredt udsnit af Marens viser overfor udsagn, der søger at give et indtryk af hende som menneske og sanger, og hvor dette indtryk i ligeså høj grad fremkommer ved den måde, hun siger tingene på, som ved det hun siger.

I de fleste tilfælde er emnet dog formuleret snævrere, således som det f. eks. sker på det bånd, hvor interes-

sen er samlet om en enkelt af de vise-grupper, Maren opdeler sine viser i: markedsviserne. Her fortæller hun om, hvad hun forbinder med denne gruppe sange, og ind imellem kommer så eksempler på disse særlige viser.

Rækken af eksempalbånd tænkes udvidet, så de omfatter alle tre sangere, men derudover er det meningen, at der skriftligt skal fremlægges 3 meddelerportrætter, hvor den enkelte sangers udsagn, efter at de er redigeret sammen til en helhed, sammenstilles med hans repertoire.

På basis af en række sådanne skriftlige meddelerportrætter er det planen at udsende en mere generel publikation, hvor de enkeltes udsagn sammenlignes, og de derved høstede erfaringer sammenfattes. *Svend Nielsen.*

PROJEKT JESUS

Denne undersøgelse, der er blevet navngivet af en ironiserende medarbejder, blev påbegyndt i foråret 1967 som et kombineret forsknings- og undervisningsprojekt under faget nordisk folkevidenskab med det formål at beskrive og analysere Det nye Testamente som traditionsstof, at undersøge dette materiales specielle funktion som traditions-skabende medium, samt at fastlægge de folkloristiske arbejdsmetoder, der kan anvendes på en gruppe fortællinger, der indtil nu i overvejende grad har været betragtet som religionshistorisk/teologisk særeje.

Den primære opgave må være et forsøg på at bestemme materialets folk-

loristiske særpræg: Evangelierne usikre datering, deres omdiskuterede indbyrdes slægtskabsforhold, manglen på sikre redaktørnavne og en markant variantdannelse placerer optegnelserne kildekritisk på et oralt traditionsplan i nabo-skab med f.eks. eventyr og heltesagn, hvis ophav også er ukendt. Men i mod-sætning til de to nævnte traditionsformer kan man med nogenlunde sikkerhed bestemme evangeliefortællingernes skabelses- og afslutningsøjeblik, idet man – uden at skele til oldprofeternes usikre spådomme og varsler – må placere oprindelsesprocessen i familietraditionen om Marias bebudelse (Matt. 1.18ff.; Luk. 1.26ff.) Marias besøg hos Elisabeth (Luk. 1.39ff.); Jesu fødsel i Betlehem (Matt. 2.1; Luk. 2.4ff.) med hyrdernes gruppetradition om det himmelske englevarsel (Luk. 2.8ff.); Jesu omskærelse (Luk. 2.21ff.); flugten til Ægypten (Matt. 2.13ff. med vismændenes foregående rygtespredning hos Herodes), osv. De sikre traditioner ender begivenhedsmæssigt – men ikke teologisk/missionerende – med gruppetraditioner om Jesu død (alle evangelier), opstandelsen (alle evangelier), åbenbarelsene (alle evangelier: enkelt-person- og gruppetraditioner) og himmelfarten (Mark. 16.19; Luk. 24.50f.; ApG. 1.9).

I løbet af det korte tidsrum, der bestemmes af et enkelt menneskes fødsel, levned og død lykkes det Jesus selv, hans venner, modstandere og spontane rygtespredere at gøre Kristusfiguren til en traditionsmagnet, der centralinspirerer og -dirigerer den orale spredning af et religiøst budskab, gennemsyret af

diskussioner om aktuelle lokalproblemer (f.eks. vedrørende sabbatsnormer, fasteregler, politiske problemer og gruppefordomme) og sandhedsbekræftelse af jærtegn og mirakler. Disse mundtlige fortællinger, der i Jesu levetid spredtes i ret afgrænsede dele af Jødeland, bliver efter hans død et fælleseje for den nye religiøse sekt, der vokser frem i landene omkring det østlige Middelhav; og den dermed sammenhængende missionsvirksomhed medfører ikke blot en oral traditionsspredning, men fremtvinger også en samlervirksomhed med det formål at skabe et nogenlunde homogent missionsmateriale. Det af de forskellige optegnere indsamlede stof bliver redigeret som en række livshistorier af ret heterogen karakter, hvilket bl.a. skyldes de enkelte traditionsbæreres større eller mindre viden, optegnersnes specielle interesseområder og deres personlige, religiøse attitude. Den centrale kirkeledelse søger at skaffe orden i dette stof ved hjælp af det senere så velkendte 'imprimatur'-princip, efter hvilket de dogmatisk korrekte traditionssamlinger må afskrives og bruges som propagandastof, medens resten enten destrueres eller lever videre i stilhed som uskadelige folkebøger. Den sidstnævnte gruppe er de såkaldte apokryfe evangelier, medens de anerkendte, kanoniserede værker – de fire evangelier, apostlenes gerninger og en række apostelbreve – bliver defineret som hellige skrifter, der er skrevet med Guds finger, hvorfor det ikke tilkommer et menneskeligt kræ at ændre Herrens litterære værker, selvom de fleste historier er bevaret i to eller

flere varianter; dvs. at man nok anerkender fingeren fra det høje, men samtidigt erkender, at Gud har skrevet med flere hænder. Og da alle hænder er dele af Herrens højre arm, må evangelierne altså defineres som den himmelske sandhed i variantform. Den nævnte kanonisering af en række udvalgte tekster medfører automatisk, at historierne i disse versioner – i modsætning til stoffet i de apokryfe evangelier – fastlåses i de gudsgivne former, at de undrages al videre traditionsudvikling og variantdannelse, bortset fra afskriverfejl og -rettelser. De kan derfor med en lidt vag term defineres som 'nedfrosne memorater', der kan optøes og bruges efter behov.

En traditionsvidenskabelig analyse af disse specielle memoratformer kan bl.a. bestå i en sammenlignende analyse af de historier, der findes i flere evangelier. Som eksempel herpå kan nævnes, at helbredelseshistorien om 'den lamme på båren' iflg. Matt. 9.1ff. synes at foregå på bygaden i Nazaret, at Mark. 2.1ff. henlægger begivenheden til et hus i Kapernaum, hvor trængselen er så stor, at den syge må løftes hen over folks hoveder og fires ned gennem et hul i taget – hvorimod Luk. 5.16ff. flytter hændelsen ud i ørkenen og beholder tag-motivet, selv om det vel ikke er videre sandsynligt at finde beboelseshuse med tagsten i et ørkenlandskab. I det apokryfe Nikodemusevangeliums redegørelse for retssagen mod Jesus optræder den lamme som vidne og fortæller Pilatus, at han efter 38 års sygdom blev båret til Jesus og helbredt; men han

omtaler ikke luftturen gennem taghullet.

En anden indfaldsvinkel er at efterspore de enkelte evangelisters personlige og religiøse (dvs. missions-kommenterende) interesse i de ca. 90 notater og historier om jærtegn og mirakler, af hvilke de fleste er bevaret i flere varianter. Markus, der iflg. traditionen tilhørte Jesu inderkreds uden at være apostel, har samlet det største antal af disse fortællinger, og af disse er fem iflg. kildekritikerne blev afskrevet i Mattæusevangeliet. Johannesevangeliet, der skal være skrevet af den discipel Jesus elskede (Johs. 13.23, 19.26), og som selv gør krav på at være både øjenvidne og sandhedsvidne (Johs. 19.35, 21.24), er den eneste kilde til historierne om brylluppet i Kana (Johs. 2.1ff.), helbredelsen af den syge ved Betesda dam (Johs. 5.1ff.), den blinde i dammen Siloam (Johs. 9.1ff.), Lazarus' opvækkelse (Johs. 11.1ff.) og fiskefangsten med Jesu åbenbarelse (Johs. 21.1ff.), ligesom forfatteren med synlig stolthed fortæller, at han vandt kapløbet med Peter til Jesu grav (Johs. 20.1ff.). Derimod medtager Johannes ikke en række hændelser, som han iflg. andre evangelier har oplevet på nærmeste hold, f.eks. helbredelsen af Peters svigermøder (Mark. 1.29), opvækkelsen af Jairi datter (Mark. 5.37; Luk. 8.51), forklarelsen på bjerget (Matt. 17.1ff.; Luk. 9.28ff.; cfr. 2. Pet. 1.18). Og i nogle af traditionens mest værdiladede og emotionelle fortællinger synes hans observationsevne at svigte: hans beskrivelse af det sidste påskemåltid medtager ikke nadverindstiftel-

sen (cfr. dog Johs. 6.51ff.), men er koncentreret om fodtvætningen (Johs. 13.4ff. – eneste kilde); hans variant af korsfæstelseshistorien (Johs. 19.16ff.) indeholder intet om de naturprotester i form af jordskælv, solformørkelse, klippespaltning, dødsopstandelse osv., der findes i de tre andre evangelier (Matt. 27.51ff.; Mark. 15.38ff.; Luk. 23.44ff.) – alt dette synes uvæsentligt sammenlignet med hans nye søn-moderrelation til jomfru Maria (Johs. 19.26f.).

Et videre studium af de mange jærtegn- og mirakelhistorier fører ind i en interessant folkemedicinsk problematik. Jesus er skildret som den store naturhelbreder, der takket være sin guddomskraft har evne til at hele alle sygdomme og uddrive onde ånder ved håndspålggelse, direkte ordre og gudspåkaldelse. Denne kraft, der endda er så stor, at den også gennemsyrrer hans tøj (Matt. 9.20f. og par., 14.36 og par.; Mark. 3.10; Luk. 6.19), videregiver han til apostlene og disciplene (Matt. 10.1ff. og par.; Luk. 10.17; ApG. 2.43, 5.12,16, osv.) til missionæren Paulus (ApG. 13.6ff., 14.8ff., 16.16ff., osv.) og til de fromme i menigheden (1. Kor. 12.9f.; Jak. 5.14f.) – men samtidigt advarer Jesus de troende imod de falske profeter, der kommer som ulve i fåreklæder og udfører de samme undergøinger i Herrens navn (Matt. 7.15,22). Skriftens ord og en centraldirigeret kirkepolitik skaber i oldtiden og middelalderen en klerikal folkemedicin, der udvider det guddommelige kraftfelt til også at omfatte helgener (cfr. Blasiuslysvelsignelsen 3. febr.), og som bl.a.

virker gennem bønner, vievand, benediktioner, exorcismer og trylleformler. Men samtidigt våger de kirkelige myndigheder nøje over, at denne guddommelige kraft ikke bliver misbrugt af de fåreklædte ulve: hæretikere, selvbestaltede troldmænd, djævlerefængte hekse og 'kloge folk' – der sker en spaltning mellem den folkemedicin, der bygger på skriftens ord og kirkens tradition, og den der hviler på paganisme, papisme og 'overtro'. Denne klerikale folkemedicin, der administreres af kirkens embedsmænd, gennemløber i tidens løb en udvikling, der både som helhed og i enkeltheder er afhængig af centrale beslutningsprocesser og glider ind i et forløb, der – så vidt kildestoffet tillader det – kan studeres både historisk og morfologisk efter det vedføjede udviklingsskema. Den i Norden bedst kendte virkning af 'boomerangeffekten' finder man i reformations-tidens stridsskrifter og kirkeordinansen af 1539.

Det benyttede traditionsskema synes også at kunne bruges ved undersøgelser af andre kulturprocesser, der mere eller mindre kraftigt centraldirigeres af kirkepolitiske beslutningsprocesser, der klerikaliserer det folkelige retssystem knyttet til 'Gudsdom' (dueller, jernbyrd, koldtvandsprøve, bårprøve, osv.): ved at hævde Guds omnipotente funktion som dommer i bestemte retsprocedurer (f.eks. jernbyrd) institutionaliseres der et ret indviklet ritualsystem med et kirkeligt kommunikationsled mellem den jordiske synder og den himmelske dommer. I løbet af 8-1200 tallet skaber den omtalte 'boomerangeffekt' en evin-

delig uorden i dette system, idet en række paver med visse mellemrum hævder, at Gud har andet at bestille end at blande sig i subblunare trætter om ejendomsretten til jord, køer, svin, osv., hvilket medfører kortere bortfald af ritualer, indtil det endelig kasseres ved Laterankoncilbeslutningen 1215, med det resultat, at jernbyrdsprocedurerne må fjernes fra Skånske lov og ikke medtages i Jyske lov; medens de former for Gudsdom, der ikke er blevet ritualiserede (f.eks. koldtandsprøven og bæreprøven) får lov til at leve videre.

De afgørende begivenheder knyttet til Jesu fødsel, levned, død og opstandelse bliver i tidens løb det ideologiske grundlag for de kristne ritualer og den kirkelige festkalender, idet en del af Moselovens bestemmelser gennem ham som mellemlid fyldes med nyt indhold og ved mangfoldige innovationsprocesser traditionsudvikles i de følgende århundreder med mere eller mindre direkte reference til evangeliernes tekster – eller hvilende på den kirkelige tradition, der er centraldefineret som Guds budskab, modtaget af kirken som supplement til evangelierne og formidlet ved kirkens autoritet (f.eks. ritualerne knyttet til dåb, konfirmation, bryllup og begravelse). Det ejendommelige ved denne udvikling er imidlertid, at det kun i ganske få tilfælde er Jesu egne ord og handlinger, der styrer denne traditionsudvikling – hovedparten af den nye tradition bygger på Moseloven og begivenheder, som Jesus selv ikke er herre over, men som påtvinges ham (og dermed traditionen) udefra og ovenfra: Hans diskussioner om sabbatens rette

brug (f.eks. Matt. 12.1ff. og par.; Matt. 12.9ff. og par.; Luk. 13.10ff., 14.1ff.; Johs. 5.1ff., 9.1ff. osv.) får ingen indflydelse i den kristne kirke, fordi sabbaten som ugefest flyttes en dag frem til søndagen, iøvrigt med bibeholdelse af Moselovens weekendregler (1. Mos. 2.3; 2. Mos. 20.8ff., 23.12, 31.12ff.; 5. Mos. 5.12ff., osv.). Omskærelsen som pagt tegn (1. Mos. 17.9ff.; 2. Mos. 13.1ff.; Josua 5.1ff., osv.) bortfalder efter en hidsig diskussion mellem jødekristne og hedningekristne, idet man i denne forbindelse ser bort fra, at Jesus også er omskåret (Luk. 2.21ff). Pagtritualer erstattes med den kristne dåb, der oprindeligt synes at være en sammenblanding af den jødiske proselytdåb (vanddåb) og døberen Johannes' specielle omvendelsesdåb, som ved Jesu vanddåb (Matt. 3.1ff. og par.) får himmelsk sanktion ved Helligåndens tilsynkomst i form af en due – men Jesus selv synes ikke at have udført nogen dåbshandling: evangeliernes nævner intet om, at han har døbt de apostle og disciple, der i hans levetid udfører hans missionsordrer (Matt. 10.1ff. og par.; Luk. 10.1ff.), der heller ikke indeholder noget om dåben, men vrirler med befalinger om exorcisme. Dåbsbefalingen er Jesu sidste befaling før hans himmelfart (Matt. 28.18ff.; Mark. 16.14ff.; cfr. Luk. 24.46ff.; ApG. 1.6ff.) og realiseres første gang på pinsedagen (ApG. 2), hvorefter (iflg. ApG.) den normale rituelle traditionsinnovationsdiskussion begynder og fortsætter i de følgende århundreder med stadige ændringer i dåbsritualet, bl.a. med tilføjelse af den centraldirigerede

Satanexorcisme, der p.gr.a. den omtalte 'boomerang-effekt' fjernes i den danske folkekirkes ritual ved forordningen af 7. maj 1783. Nadverindstiftelsen (Matt. 26.26ff. og par.) må – ligesom dåben – defineres som en af Jesus skabt videreudvikling af ældre jødisk skik, i dette tilfælde familiens ritualiserede festmåltid; men også her kan man spore den omtalte innovationsproces, der i dette tilfælde går i negativ retning, idet det katolske messeritual ikke tillader menigheden at drikke altervinen til Jesu ihukommelse – en innovation i form af en negation af skriftens ord, der også findes andetsteds: Jesus som Guds enbårne søn kan ikke have jordiske slægtninge, hvorfor hans søstre og brødre (cfr. Matt. 13.54ff. og par., osv.) ved traditionsdekret bliver forvandlet til hans fætre/kusiner eller børn af den gamle Josefs foregående (og fuldbyrdede) ægteskab; Peter, der af Jesus tildeles primatet (Matt. 16.17f.; Johs. 21.15ff., osv.), lever i ægtestand (Matt. 8.14f. og par.; 1. Kor. 9.5); men da hans embede som Herrens stedfortræder iflg. sukcessionsbeslutning overføres til de romerske bisper (paver), som efterhånden gennem en ny innovationsbeslutning skal leve i cølibat, får man lidt besvær med Peters ægteskab, indtil kirkefaderen Hieronymus omkr. 400 løser problemet ved at erklære, at 'Petrus har aftvættet ægteskabets smuds med martyriets blod'.

Den kirkelige festkalender er centreret om Jesus som det guddommelige vehikel, selv om han kun i ringe grad – som nævnt ovenfor – selv skaber noget nyt: det er begivenheder, som han

ikke selv er herre over, der virker traditionsskabende og innoverende: Påskefesten er overtaget fra Moseloven (2. Mos. 12.1ff.; 5. Mos. 16.1ff., osv.) og glider ind i den kristne kalender med en ny ideologi, fordi Jesus (tilfældigvis?) blev fanget og henrettet lige før denne årsfest i Jerusalem; skikken med at spise det usyrede brød og påskelammet forsvinder i den nye menighed; påskemåltidet ændres (ved Jesu indgriben) til det kristne nadvermåltid og festens nye centralepisode bliver knyttet til traditionen om Jesu opstandelse (Matt. 28.1ff. og par.), der finder sted den første dag i den jødiske ugekalender, hvorfor denne dag (søndag) erstatter den jødiske sabbatsdag, idet den gamle døgnberegning dog bevares i form af aftenhøjtid før de større kristne højtidsdage (juleaften, påskeaften, midsommeraften, osv.). Den slutgyldige datering og ritualisering af påskehøjtiden skyldes en række kompromisagtige beslutningsprocesser og innovationsindskud med påfølgende langvarige og vidtspændende virkninger på en efterhånden overudviklet festcyklus, der begynder med fastetiden (innovation), fortsætter med palmesøndag (cfr. Matt. 21.1ff. og par.), de tre højtidsdage i påskeugens slutning (dateringsbestemt innovation), selve påskehøjtiden (knyttet til opstandelsen, cfr. Matt. 28.1ff. og par.), hvidesøndag (oktav-innovation), himmelfartsdagen (Mark. 16.19 og par.) og pinsen (jødisk ugefest med nyt indhold, cfr. ApG. 2). Desuden skabes der en anden festcyklus af centralt dirigeret karakter, som ligger helt udenfor Jesu egentlige indflydelsesom-

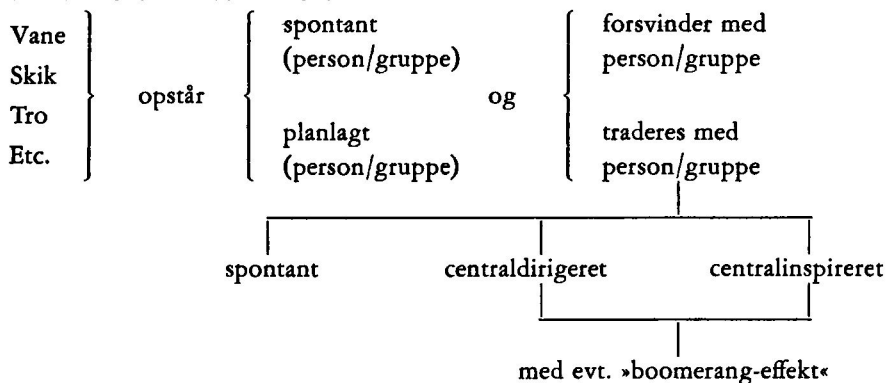
råde, men skyldes innovationer knyttet til hans guddommelige fødsel: Julefesten, der efter en ihærdig dateringsdiskussion om fødselsdagen i beg. af 300 tallet flyttes fra epiphani-/theophanidagen (6. jan.) til 25. dec. og efterhånden bliver centrum for en cyklus, der starter med bebudelsesdagen (25. marts; cfr. Matt. 1.18ff.; Luk. 1.26ff.), forberedes i adventugerne (innovation), fortsættes med helligtrekongersdag (6. jan.) og afsluttes med kyndelmisse (cfr. Luk. 2.22ff. og 3. Mos. 12.2ff.). –

Disse få eksempler skulle forhåbentligt vise omfanget af det studiemateriale

Det nye Testamente tilbyder en historisk orienteret traditionsforsker. Materialet i de hellige skrifter er placeret i et skæringspunkt mellem Genesis og nutidens folketro og folkeskik – og kun videre forskning kan afgøre, om det vedføjede skema over traditionsudviklingen på disse forskningsområder kan bruges som 'tommelfingerregel' – eller om der blot er tale om et skema, opfundet i et svagt øjeblik.

I denne undersøgelse bliver der ikke taget hensyn til det religiøse budskab – dette tilhører forskerens private lønkammer.

TRADITION - INNOVATION - REVIVAL

Boomerang-effekten kan stoppe en traditions udvikling (gøre den statisk), kan ændre den efter tid, sted, miljø, eller skabe/genoptage tradition, der indgår i eller ændrer kredsløbet for det pågældende element (traditionsdynamik).

Litteratur

Lone Thilo: Dåbens traditionsudvikling i den katolske kirke, Kbh. 1970. (Xerox.)

L. Bødker: Det gamle Testamente, Kbh. 1970. (Tekstsamling, duplik.)

« « : Gudsdom, Kbh. 1970. (Tekstsamling, duplik.)

« « Jærtægnet og mirakler, Kbh. 1970. (Tekstsamling, duplik.)

« « Det nye Testamente II: Skik og brug, Kbh. 1972. (Tekstsamling duplik.)

Laurits Bødker.

Undersøgelsen, der afvikles under Institut for folkemindevidenskab, omfatter bryllupper indgået i perioden 1870–1970 på Anholt eller andet sted, hvor en eller begge ægtefæller er født på øen og efter ægteskabsindgåelse bosat der. Det er hovedformålet at belyse, hvordan erhvervsøkonomi, -geografi og samfærdsel får indflydelse på valg af ægtefælle, alder ved ægteskabsindgåelse, den foretrukne årstid for bryllupsfesten samt skik og brug i forbindelse hermed.

Der arbejdes med kilder som økonomisk statistisk materiale, folketællingslister og kirkebøger. En helt uundværlig kilde er nu afdøde Rasmus Pedersen Høkers personkartotek for Anholt. Der kompletteres med beskrivelser af de enkelte bryllupper gennem båndinterviews, og der indsamles bl. a. fotos og sange fra bryllupsfester.

Det har foreløbig vist sig, at bryllupper mellem anholter og fremmed i tiden indtil århundredskiftet er i mindretal, mens de for den sidste del af undersøgelsesperioden er reglen. Hvor de forekommer i den ældste tid, er det som regel pigen der kommer udefra og da fra Sverige. Svenske piger kom til øen som tjenestepiger ved landbruget, og de var også ferme til at rede garn. Da landbruget blev nedlagt og fiskeriet lagt om, forsvandt også det svenske islæt. Omkring 1900 blev havnen bygget, og med byggeriet kom mange mænd til Anholt. Enkelte af dem giftede og bosatte sig på øen. Med havnen kom en personalestab, og deres

døtre og tjenestepiger var nye ægteskabsmuligheder for øens mænd. De sikrere samfærdselsforhold førte en stadig større strøm af badegæster med sig. Det var velhavende folk, der ofte tog en anholterpige med sig tilbage til byen som tjenestepige, og dermed blev der færre giftefærdige piger på øen. Dårlige tider for fiskeriet fik en del unge ikke-etablerede mænd til at søge bort, og endelig har bedre uddannelsesvilkår skabt flere muligheder for valg af ægtefælle udefra.

Så længe øen stort set var selvforsynende, holdt man bryllup i årets sidste måneder, men da dette ændredes, og anholtere stadigt hyppigere søgte ægtefælle udenfor øen, medførte det også ændring i dette forhold. Nu vælger man de måneder, hvor sejladis er behagelig og indkvarteringsforholdene bedst, nemlig de varmere måneder.

I ældste periode foretrækkes fredag og søndag som bryllupsdag. I mange år var søndagen den mest brugte, men fra ca. 1940 begyndte lørdagen at spille en rolle. Ikke et eneste bryllup er i denne hundredårige periode indgået på en torsdag.

Bryllupsfestens struktur har ikke ændret sig meget, men der er væsentlige forskelle at spore i de enkelte festelementer. De kan delvis skyldes modepåvirkninger, der f. eks. kommer til udtryk i borddækning og traktementets art og omfang.

Gæster fra øen indbydes ved bede- mand; kun udefrakommende indbydes skriftligt.

Brudefolk og -følge går stadig i rangorden fra brudehus til kirke, og man

bærer mad ud til syge og gamle der ikke kan være med ved festen. Indtil ca. 1950 drak man kun vand til hovedmåltidet, men det betød ikke nødvendigvis, at festen som sådan var tørlagt. Nogle af de elementer vi kender fra det øvrige land omkring afsked med brudeparret findes ikke, men til gengæld koncentrerer drillerier omkring bryllupsnatten, da man jo altid ved, hvor brudeparret skal tilbringe den.

Margit Brandt.

HELLIGTREKONGERSLØB

I tilknytning til Skælskørundersøgelsen er første del af en langtidsundersøgelse af helligtrekongersløbet på Agersø og Omø blevet afsluttet i 1971. Det drejer sig om den treårige udforskning af helligtrekongersløbets sociale funktion (1969–71), som er udført af medarbejdere ved Dansk Folkeminde-samling. Resultaterne af projektet har jeg samlet og udbygget i et 450 sider stort konferensspeciale i Nordisk folke-mindevidenskab: »Helligtrekongersløb på Agersø og andre julemaskerings-skikke i Danmark«. Specialet, der i løbet af 1972–73 vil blive redigeret for udgivelse, har tre hovedpunkter:

1. Helligtrekongersløbet på Agersø som social institution i lokalsamfundet, dvs. uskrevne regler for socialt samspil, betragtet som udtryk for befolkningens tilpasning til de fysiske, økonomiske og social-psykologiske omgivelser og livsbetingelser.

2. Helligtrekongersløbet og dertil svarende skikkes historisk-geografiske

udbredelse i Danmark, set i relation til makrosamfundets udvikling, til dels sammenlignet med skandinavisk og nordatlantisk materiale.

3. Helligtrekongersløbets struktur og strukturelt tilsvarende skikke, samt deres deraf følgende fælles sociale funktion.

Undersøgelsen af helligtrekongersløbet udgår fra 3 teser, nemlig:

1. Enhver skik må nødvendigvis have en funktion.

2. En skik er primært et spørgsmål om samspil mellem mennesker.

3. Deraf følger, at man må undersøge og forstå samspillet for at begribe, hvad skikken i det hele taget går ud på, hvad skikkens funktion er, hvilket vil sige, at det primært er menneskene og deres vilkår, der betinger skikkens udformning og indhold.

I overensstemmelse hermed kan det påvises, at helligtrekongersløbet har en tredobbelt funktion: 1. at være en sikkerhedsventil for opsparet aggression, 2. at være en mekanisme for gensidig kontrol, og 3. at være en initiation af nye medlemmer i samfundet eller en reintegration af udstødte medlemmer.

Skikkens bevaring på Agersø såvel som i andre dele af lande (Omø, Ærø, Als, Rømø, Grønland og Færøerne) hænger sammen med den fysiske beliggenhed og deraf afhængige økonomiske, administrative, politiske og psykologiske isolation, eventuelt tilknyttet en fraflytningsproblematik, der består i at et potentiel af initiativ søger væk fra de pågældende områder og efterlader den mest traditionsbundne befolkning.

Helligtrekongersløbets forløb kan formaliseres til 4 hovedbestanddele, der igen kan oversættes til en mere grund-

læggende formulering, en model for interaktionen under helligtrekongersløbet:

1. Helligtrekongersløbernes maskering = Skjult identitet
2. Helligtrekongersløbernes besøg = En gave eller en hilsen
3. De ikke-udklædtes gætterier, de-
maskeringsforsøg = Afsløring af identitet, reidentifikation
4. Traktering = En gengave

Med denne model som udgangspunkt bliver det klart, at helligtrekongersløbet er strukturelt beslægtet med bl. a. følgende skikke:

Nytårsskydning, potteslagning, rummelpotteløjer, uddeling af forskellige hånedukker og julebukke, uddeling af juleklap og gækkebrevsskikken. Disse

skikke er én og samme sociale institution iklædt forskellige skikkens dragt.

I forbindelse med undersøgelsen har Lennart Steen film for Dansk Folke-mindesamling produceret en 13 minutters film om skikken på Agersø: »Agersø, den 5. januar 1971«.

Carsten Bregenhøj.

ARBEJDERBEVÆGELSENS FESTTRADITIONER

Denne undersøgelse, der finder sted på Institut for folkemindevidenskab, er et forsøg på at samle og analysere den centralt dirigerede og -inspirerede fest- og mødetradition, der siden begyndelsen af 30'erne er blevet skabt på grundlag af Chr. Christiansens bog »Arbejderfester« (1932) og den samtidige interne debat om den kollektive festform.

Den kollektive festform var med til at udvikle det socialistiske menneske, hvorom der stod en hidsig debat indenfor arbejderbevægelsen, hvor modargumenter kunne være, at menneskelige vaner kan ændres, men den menneskelige natur ændrede sig ikke. For andre var socialdemokrater individual-

ister på åndslivets område, og selveste Stauning havde den opfattelse, at arbejderne på alle felter skulle rykke frem og få del i de borgerlige goder, økonomisk som kulturelt. I 1920'erne diskuteredes der for og imod det »kollektive« og det »individualistiske« menneske. Harald Bergstedt bl. a. stod for en »massekultur«-opfattelse. K. K. Steincke råbte ajlebeholder efter ham og plæderede for en »personlig kultur«-opfattelse. Fra kultur-radikalistisk hold lavede Georg Brandes grimasser og forbandede Bergstedt som »barbersvendens klamme fingre« langt bort.

Chr. Christiansens bog skal ses på baggrund af datidens kulturdebat som håndbog fra centralt eller ideologisk hold i at afholde »rigtige« arbejderfester, der ikke bare skulle underholde,

men »højne« og »oplyse«. Der blev bevidst sat lighedstegn mellem fest og politik.

Festerne kan deles op i to hovedgrupper: *indendørs-* og *udendørsfester*. Den første gruppe omfattede bl. a. stiftelses-, faneindvielses-, æres-, afslutnings- og julefester foruden aftenunderholdninger, filmsaftener og maskerader og karnevaler. Den anden gruppe omfattede majfester (eftermiddags- og aftenfesten), grundlovs-, bål- og Sct. Hans fester foruden sommerstævner.

I festernes opbygning indgik bl. a. teaterforestillinger, professionelle som amatører eller dilettantkomedier, som de hed dengang, politiske »brand«-taler, sociale og politiske revyer, talekor, sang og musik, litterære aftener, folkedans og sanglege m. m.

Rammen om aktiviteterne kunne være folkets hus, ungdomsborge og kulturhuse for byernes vedkommende og på landet: forsamlingshuse, egnsgårde og sognegårde.

Til hjælp og som udgangspunkt for hele projektet er Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv, der siden 1909 har indsamlet materiale vedrørende arbejderbevægelsen. Her er 50.000 bøger, enestående samlinger af fagblade og tidsskrifter, arkivsamlinger af faglig og politisk karakter, herunder båndoptagelser, foruden en række private arkiver efter fremtrædende personer indenfor arbejderbevægelsen, protokoller, årsberetninger og jubilæumsskrifter fra foreninger og organisationer og en omfattende billedsamling og arkivalier, f.eks. buster, faner m.m. Arkivet har

gode internationale kontakter og fremkaffer materiale fra tilsvarende udenlandske arkiver i det omfang, der ikke findes i samlingerne.

Flemming Hemmersam.

DE DANSKE FORSAMLINGSHUSES
TILKOMST OG FUNKTION I LOKAL-
SAMFUNDET I PERIODEN 1870-1970.
En etnologisk undersøgelse.

Der er i de sidste hundrede år, og da særlig i årene fra omkring 1880 til første verdenskrig, bygget mindst 1600 forsamlingshuse rundt om i landet. Men på trods af at forsamlingshuset er en så velkendt bestanddel af landbysamfundet, ved man i dag, hvor flere og flere af husene bliver nedlagt, kun alt for lidt om det liv, som har udfoldet sig der.

Min undersøgelse har til hensigt at besvare en række grundlæggende spørgsmål af typen: Hvem byggede forsamlingshusene? Hvorfor blev de bygget? Hvordan er de blevet brugt? Hvem følte sig hjemme i dem og hvem gjorde det ikke? På denne baggrund vil jeg prøve på at analysere de forskellige årsager til forsamlingshusenes fremvækst i forskellige dele af landet og at belyse deres skiftende funktion i lokalsamfundet.

Da det ikke er muligt at dybundersøge alle landets forsamlingshuse, er undersøgelsen lagt op som en række punktstudier, indtil nu dels på Nordvestlolland dels i egnen nord for Århus. Feltarbejdet, som udføres under længere og kortere ophold på stedet, foregår som interviews med ældre og

ynge beboere og så vidt muligt ved deltagelse i dagens forsamlingshusaktiviteter. Desuden gennemgås lokalt arkivmateriale som forsamlingshus- og foreningsprotokoller, vedtægter og fotografier i det omfang, det er muligt at finde frem til dem.

Parallelt med punktstudierne indsamles oplysninger fra hele landet for at få et så bredt billede som muligt af forsamlingshusenes historie og funktion. Her benyttes såvel materiale fra f. eks. Nationalmuseets etnologiske undersøgelser, Rigsarkivet og gymnastikforeningernes arkiver som artikler og annoncer i aviser, tidsskrifter og årbøger, memoirer, skønlitteratur m. m.

Da dette materiale er meget spredt og vanskeligt at få overblik over, ville jeg være meget taknemmelig for enhver oplysning om forhold vedrørende forsamlingshuse f. eks. i form af litteraturhenvisninger, avisudklip o. s. v. Min adresse er Sølvgade 30, 1307 København K, tlf. 01/11 81 73.

Margaretha Balle-Petersen.

ste korslignende, men andre ornamenter forekommer også. Mest interessant er anbringelsesmåderne, der er forskellige, og som synes at være noget egnsbestemte. F. eks. synes en bestemt anbringelsesmåde for et korstegn at have været begrænset til Vestjylland. De fleste sogne i Sønderjylland og Nørrejylland indtil en linie fra omkr. Tarm til Fredericia er besøgt. Desuden har jeg eksempler fra Sydslesvig og Vendsyssel. Jeg skriver en beretning i hvert enkelt tilfælde og fotograferer ornamentet på surdejen samt de kagetyper, den pgl. evt. har lavet af min medbragte dej. Genpart af alle disse beretninger, ledsaget af fotografier indsendes løbende til Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser. Mine undersøgelser vil formentlig fortsætte endnu et par år, idet der stadig findes en del mennesker, som kan give oplysninger om primitiv bondebagning. Jeg agter til sin tid at udarbejde et samlet værk over dette arbejde.

Knud Jensen, Padborg.

PRIMITIV BONDEBAGNING

I de senere år har jeg arbejdet med primitiv brødbagning i Jylland, herunder navnlig primitive brød- og kagetyper samt mærker i surdejen. Jeg har arbejdet med dette emne siden 1961-62 og har udviklet min egen metode, idet jeg lader mine meddelere - ofte gamle folk på alderdomshjemmene - anbringe de omhl. mærker i en surdejsmodel af rugbrødsdej, som jeg selv medbringer. Mærkerne er for det me-

ETABLERING AF NORDSØFISKERIET

Som kandidatstipendiat ved Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Odense Universitet, arbejder A. Hjorth Rasmussen med en undersøgelse over drivkræfterne bag etableringen af det danske Nordsøfiskeri fra Esbjerg i slutningen af 1800-årene. Undersøgelserne omfatter bl. a. fremmede fiskeres sæsonfiskeri i etableringsperioden, tilvandringer fra Holmslands klit, snurrovodsfiskeriets indførelse, forhyrings-

forhold, lokale fiskeres og den statslige fiskeriinspektions relation til fremmede landes Nordsøfiskeri, jernbanens og de forbedrede afsætningsforholds betydning for fiskeriudviklingen, centralinspiration gennem ydelse af statslån til fartøjskøb m.m. Kildematerialet består bl. a. af interviews med ældre fiskere, dagbogs- og regnskabsmateriale, told- og havnearkivalier, skibsregistreringsmateriale, kommunale arkiver i til- og fraflytningsområderne (mandtal, skatteligninger m.m.), ministeriernes arkiver, aviser og tidsskrifter.

På bevilling af statens humanistiske forskningsråd har en kontordame afsluttet 9 måneders indkodningsarbejde af skibslistemateriale fra Esbjerg havn til brug for EDB-behandling. 43.300 skibsbevægelser er registreret på kodebånd og overført til magnetbånd på NEUCC. Programmering m.m. fore-

tages af professor, dr. oec. Hans Chr. Johansen, Odense Universitet.

A. Hjorth Rasmussen.

SEJLADS OG FISKERI I MARSKEN

Tidligere års undersøgelser i marsk-området sammen med A. Hjorth Rasmussen, Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, er fortsat nord og syd for den dansk-tyske grænse.

Der er skaffet oplysninger og dokumentationsmateriale vedrørende helt eller delvis forsvundne, lokale bådformer, bådebygningen, bådenes betydning som person- og varetransportmidler samt anvendelsen af bådene og fiskeriet i nogle vigtige, lokale erhvervsformer.

Undersøgelserne, der forventes publiceret i 1972, er foretaget som led i Fiskeri- og Søfartsmuseets daglige arbejde.

Andreas Møller.

Anmeldelser

SVEN B. EK: NÖDEN I LUND.
EN ETNOLOGISK STADSSTUDIE.
Skrifter från folklivsarkivet i Lund 11.
Lund 1971. 240 s., ill. 44,70 sv. kr.

Titlen på Sven B. Ek's arbejde vil formentlig få de fleste til at tro at der er tale om samme problematik som Riismøller behandler i sin bog »Sultegrænsen«. Det er der for så vidt også, for nok er Nöden det uofficielle navn på en bydel i Lund, men kvarteret har fået sit navn fordi det tidligere regnedes for byens slumområde. Selvom fattigdommen var stor i det undersøgte kvarter – og derfor helt naturligt præger fremstillingen – har forfatteren dog ikke ensidigt beskæftiget sig med dette aspekt, men giver derimod et meget alsidigt billede af livet i området, hovedsagelig i perioden 1890–1920.

I bogens første kapitel præsenteres læseren for hele den række af fordomme der eksisterede om Nöden, de »fattiga och föraktade«s kvarter. Indstillingen til området var meget negativ hos de øvrige lundensere, til og med hos byens øvrige arbejderbefolkning. For mange var Nöden et lukket land, som man ikke vovede sig ind i.

Ek har sat sig for at undersøge baggrunden for denne negative holdning og sammenholde den med virkeligheden. Med denne målsætning for øje gennemgås områdets bygningshistorie, husenes indretning og funktion, beboernes herkomst, aldersstruktur, erhverv, familiesammensætning m. m. Ef-

ter denne grundige præsentation af området og dets beboere går forfatteren over til at se på kvarteret med beboernes egne øjne, ligesom han diskuterer deres syn på byens øvrige befolkningsgrupper. Familielivet og omgangsformerne i Nöden gennemgås og desuden behandles beboernes religiøsitet og politiske engagement, eller måske snarere manglen på samme.

Bogens sidste fire kapitler omhandler en meget interessant minoritet i Nöden, nemlig de østeuropæiske jøder som kom til Lund i stort antal i de sidste årtier af forrige århundrede og begyndelsen af 1900-årene. I den første tid var denne gruppe næsten helt koncentreret til Nöden, hvor de også havde deres synagoge. De tilflyttede jøder var fattige som de andre familier, men i kraft af deres ortodokse tro og fremmedartede livsform kom de i lang tid fremover til at udgøre et eksotisk indslag i kvarterets liv. Forfatteren beskæftiger sig dog ikke så meget med den jødiske befolkning i sig selv, men koncentrerer sig om »svenskerne«s syn på jøderne og kontakterne mellem de to grupper.

Efterhånden som livet i Nöden præsenteres, bliver billedet af kvarteret korrigeret og nuanceret. Ek påpeger, at der i interviewmaterialet er en overrepræsentation af de socialt veltilpassede familier i forhold til det billede, som arkivalierne giver, men at der næppe er tvivl om at fordommene om Nöden var stærkt overdrevne. De mange socialt veltilpassede familier havde samme normer og vurderinger som andre grupper i samfundet, omend de på

grund af de økonomiske forhold kunne have sværere ved at realisere dem.

Forfatteren benytter sig af den i de senere år mere og mere almindelige praksis at citere hyppigt fra interview-materialet. Det er en af de store fordele ved etnologernes måde at indsamle materiale, at den giver mulighed for at lade meddelerne selv komme til orde. Samtidig med at billedet af virkeligheden bliver mere nuanceret når man ikke blot får forfatterens tolkning af materialet, gør det naturligvis også fremstillingen morsommere og mere letlæselig. En af de bedste optegnelser fra Nöden gengives i uddrag og giver et levende og detaljeret billede af livet hos en af de mere fattige familier.

Som en positiv ting bør vel nævnes den række af bilag som er medtaget bagest i bogen. Her findes en meddelerliste samt fortegnelser over hvad de enkelte meddelere har oplyst. For hvert citat i fremstillingen findes der en henvisning til det pågældende interview. Den skeptiske læser har altså en mulighed for at følge, på hvilken basis forfatteren drager sine slutninger. Problemet med en sådan fremgangsmåde er blot, at den ikke kan benyttes i de mange tilfælde, hvor det er nødvendigt at skjule meddelerens identitet.

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at kunne følge, hvorledes forfatteren anvender et indsamlet materiale. Man må også vide, på hvilken måde det er indsamlet og af hvem. For nærmere oplysninger herom henvises læseren til Ek's artikel i Rig 1966. Her får man at vide, at det er studerende ved Folklivsarkivet i Lund som har udført in-

terviewarbejdet under forfatterens ledelse og med udgangspunkt i en detaljeret spørgeliste. Man leder dog stadig forgæves efter oplysninger om i hvilken udstrækning forfatteren selv har arbejdet som interviewer. Det er jo vigtigt at vide når der er tale om et materiale, som i så stor udstrækning består af attituder og vurderinger. Materiale som er vanskeligt at tolke, også for den som selv har indsamlet det.

En lang række interessante problemstillinger berøres mere eller mindre direkte: Spørgsmålet om beboernes fastholden ved traditionerne fra landet (majoriteten var tilflyttere fra den skånske slette), det fysiske og sociale miljøes betydning for omgangsformerne, minoritetsproblematikken og frem for alt hele spørgsmålet om hvorvidt man kan tale om en særlig fattigkultur med egne normer og vurderinger, en anden familiestruktur osv. Undersøgelsens resultater diskuteres imidlertid aldrig mere sammenhængende, og man savner en sammenfatning som afslutning på bogen. Ek nævner selv, at han bevidst har afstået fra at drage sammenligninger med andre undersøgelser, og man finder da heller ikke en eneste henvisning til anden litteratur end den lokalhistoriske samt speciallitteratur om den jødiske minoritet. Det er dog åbenbart, at mange paralleller ville kunne trækkes til andre studier af urbane miljøer både i og udenfor Sverige, og at undersøgelsen ville vinde derved, netop fordi den tangerer så mange interessante problemstillinger.

Til sidst skal det nævnes, at Ek's undersøgelse var optakten til samarbej-

de mellem Folklivsarkivet og Bygningskommissionen i Lund, som på samme tidspunkt havde planer om at foretage en demografisk studie over denne del af byen. Bygningskommissionen har ydet økonomisk støtte til dette arbejde samt til samme forfatters studie af landsbyen Östra Torn udenfor Lund, publiceret 1970. Til fremtidigt feltarbejde lykkedes det desuden at sikre et årligt beløb fra Lunds stad. Nödenundersøgelsen har altså ikke blot resulteret i en meget læseværdig publikation, men også i et godt samarbejde mellem etnologer og kommunale institutioner.

Marianne Therkildsen.

ELLEN DAMGAARD og POUL HØST MOUSTGAARD: ET HJEM – EN FAMILIE. EN ETNOLOGISK PUNKTUNDER-SØGELSE AF ET BORGERLIGT KØBENHAVNSK MILJØ OMKRING 1890.

Nationalmuseet, Kbh. 1970. (Folkelivsstudier, 3). 151 s. ill. 74 kr.

Bogens emne er, som titlen antyder, ikke en bygningshistorisk undersøgelse med tilhørende beboere, men en familie med »tilhørende bygninger«.

Familien består af apoteker Hans Peter Madsen, fra 1863–1912 indehaver af Vesterbro Apotek, Vesterbrogade 72, hans hustru Fanny, f. Høst, og deres 4 børn; og hjemmet er 1.-salen med tilhørende bekvemmeligheder, bl. a. have, i nævnte ejendom.

Ved undersøgelsen, der har omfattet opmåling, fotografering og beskrivelse af ejendom, lejlighed og inventar, samt en gennemgang af forskelligt arkivmateriale, har forfatterne haft stort ud-

bytte af en samling papirer i familiens eje, udstyrsfortegnelser, regnskaber, middagslister m. m., og af omfattende interviews med apotekerparrets yngste søn, som, da han er født i 1882, nok er hovedårsagen til valget af tidsafgrænsningen, som dog også har sin årsag i at husholdningen da var på sit mest differentierede stade.

Bogen indledes helt filmisk med kapitlet »En by, en bydel og en bygning«, der fra København over Vesterbro zoomer ned til matr.-nr. 32, til »Lille Fortun«, fra 1825 domicil for Vesterbro Apotek. I andet afsnit stifter vi bekendtskab med farmaceutisk kandidat Anders Madsen, der ved i 1832 at gifte sig med sin forhenværende principals enke blev indehaver af apoteket, og vi føres omhyggeligt rundt til besigtigelse af den »Lille Fortun«; og dog er disse ikke familien og dette ikke hjemmet.

Det præsenteres vi for i 3. afsnit, om »En nye grundmuret bygning«, som den foretagsomme apoteker lod opføre i sit 61. år på den grund, hvor den »Lille Fortun« lå, i 1853, året efter at bebyggelsen uden for voldene var givet fri. Ejendommen var 6 fag bred, 4 etager høj, med et sidehus på 8 fag. Stueetagen rummede apoteket, 1.-salen apotekerfamilien, mens 2.- og 3.-salen udlejedes. Lejlighedstypen var den siden århundredskiftet gængse med kabinet, 3-fags-sal og 2-fags-dagligstue og spisestue i hjørnet mod gården, mellem for- og sidehus, hvor soveværelser, køkken o. s. v. var placeret.

Efter en kun oversigtlig gennemgang af bygningen slutter kapitlet med en

redegørelse for bygningsændringer m.m. i apotek og lejlighed op til i dag.

Til sagen kommer vi i 2. kapitel: »Et veludstyret hjem«. Ved årsskiftet 1863-64 overtog Anders Madsens yngste søn, Hans Peter Madsen, Vesterbro Apotek i en alder af 29 år og flyttede samme sommer som nygift ind på 1. sal, mens forældrene fortrak til 3. sal. Et godt indtryk af hvad det nystiftede hjem rummede får man af den nævnte udstyrsliste, som det er fristende at opfatte som en inventarliste for familien i ægteskabets første tid. Listen rummer, klæder iberegnet, 337 punkter, ordnet i hovedgrupper. Møblerne, 32 punkter, desværre uden rumangivelse.

Efter en excurs om dekoreringen af lejlighedens repræsentative rum ved så kendte navne som Constantin Hansen og Georg Hilker, præsenteres vi s. 48 for lejligheden omkring 1890 og dens beboere, Fanny og H. P. Madsen, deres 2 døtre og 2 sønner, samt kokkepige og stuepige; apotekerens kusk boede i en såkaldt laboratoriebygning. Lejligheden gennemgås nøje rum for rum, med angivelse af brug, beskrivelse af indretning, ført tidsmæssigt længere tilbage, hvor det har været muligt, og støttet af rekonstruktionsplaner over møbleringen, rentegnet af arkitekt Kjeld Kayser over hans opmåling af etageplanen (findes som planche I), og udmærkede fotografier, bl. a. af Elfelt fra 1919. Rundgangen omfatter også familiens havehus og have m.m., men ikke apotekerens kontor, ej heller vin- og vaskekælder o. lign., alt formentlig i dag stærkt ændret.

Bogens anden og væsentligste del gi-

ver en udvidet skildring af familien, først kapitel 3 med den lidt prætentiose overskrift »Familien i samfundet«, hvor der gøres rede for familiens økonomiske forhold, samt stilling til politik og religion. Apotekereren havde nydt godt af Vesterbros kraftige befolkningstilvækst, fra 1850-1880 943 %, fra 2.372 til 24.790, og var blandt de 200 største skatteydere i København. Ikke overraskende tilhørte H. P. Madsen det regerende højreparti og var kasserer for Højres forretningsudvalg uden dog nogensinde at beklæde nogen politisk post. Familien var flittige kirkegængere, og Fanny Madsen var medlem af menighedsråd og plejeforening.

I kapitel 4, »Familien i hjemmet« gennemgås hvert enkelt familiemedlems og tjenestefolkernes roller, særligt grundigt disse sidste og børnene. I afsnittet »En vinterdag omkring 1890« gennemgås samtliges aktiviteter en »gennemsnitsvinterdag«, med opstilling i skemaform.

I bogens sidste kapitel »Årets gang« følger vi apotekerfamilien også langt fra hjemmet, på ferierejser og landliggeri, men hovedparten af kapitlet vies til en beskrivelse af vinterens megen selskabelighed, efter at den borgerlige »årscyklus« er opstillet; højtider, midt-dage, visitter, baller for børn og unge, teaterbesøg og hovedrengøring.

Det er en levende og velskrevet bog, forfatterne har fået ud af deres samarbejde, der har været så gennemført, at intet stilskeft mærkes bogen igen-nem. Selv fotografier angives blot som »fot. af forf.«. Det er næsten helt lyk-kedes forfatterne at undgå de momen-

ter af dagligdagens banalitet, som beskrivelser af denne art altid vil kunne rumme. Selv kapitlet om lejlighedens indretning er læseværdigt. Især gælder det dog de 3 sidste kapitler, hvor forfatterne har fået mange detaljer med.

Dispositionen kunne dog nok være strammet noget uden at skade, det er antydnet hvor (det meste af 1. kapitel samt »excursen« i kapitel 2). Det synes som om forfatterne undertiden har været i tvivl om hvorvidt hovedvægten skulle lægges på det bygningshistoriske eller på familien. Men det trufne valg bør gennemføres med nogenlunde konsekvens.

Nogle småting iøvrigt skal kort nævnes. Kortet over Vesterbro 1841 er for gnidret til at vise noget som helst. Et udsnit havde været bedre. Situationsplanen, side 84, ville være en god støtte for tilegnelsen, om den var bragt under gennemgangen af grundens udnyttelse, s. 18 f. eks. Et mere forståeligt kort med angivelse af stakitter, gårdnavne o. s. v. ville da vække tilfredshed i stedet på side 84.

Enkelte unøjagtigheder skæmmer rumgennemgangen; s. 51 hedder det: Møblerne til kabinettet »må være anskaffet«, og s. 56: Møblerne »blev anskaffet«, passende til rummets dekoration. Hvorfra denne sikkerhed efter 5 siders forløb? Side 56 oplyser, at nogle af salens møbler røber deres sene tilkomst, efter 1864, ved at stå på sned. Forfatterne må have glemt, at Tove Clemmensen i Dansk interiørtegninger, s. 46, bringer møbleringstegning af denne art, dateret til 1844. Side 62 forklarer det, at »for at skaffe fri pas-

sage gennem stuen, var bordet ikke placeret midt i rummet under lysekronen, men nærmest stuens østvæg. Her stod en . . . sofa . . .«, ja, og derfor stod bordet dér og ikke midt i rummet. Jfr. empirens sofagrube med frokostbord, en møbleringsform der jo stadig er meget almindelig.

Det er beklageligt, at bogens 2 farvefotografier er anbragt i samme opslag, når de nu klæder hinanden så lidet. Til gengæld er fotografierne af ægteparrene H. P. Madsen og hans forældre ikke anbragt parvis i samme opslag. Fotografiet s. 73 af soveværelset virker trist og tilmed overflødigt, da det viser værelsets funktion som oplagsrum i 1967 og intet fortæller om rummet i 1890. Ved fotografiet s. 81 forvirres man, når det ikke meddeles, at en trappe og en dørs placering er ændret væsentligt i forhold til rekonstruktionsplanen. Vidvinkel kunne med fordel være anvendt i flere tilfælde.

Det er naturligvis fortrinligt at ville søge at give en bredere analyse af borgerskabet end af en enkelt familie, men da det nu netop er enkeltstudier vi iflg. forfatterne mangler, er det uheldigt, at man undertiden geråder i tvivl om der fremsættes betragtninger på grundlag af almene formodninger om tiden, via memoirer, Emma Gad og lign., eller om det drejer sig om facts fra den konkrete familie. De ikke helt konsekvente henvisninger til hovedmeddelelsen støtter denne tvivl; det skal dog indrømmes at en note for hver 3. linie er upraktisk. Men der bør rent sprogligt kunne skelnes i selve teksten.

Emma Gad-citatet s. 101 er en lille

smule trekantet anvendt. Det gjaldt i samtlige familier, og ikke kun i borgerlige, at husherren, d. v. s. familiefaderen, stod for omverdenen og for loven som repræsentant for familien.

Disse småbemærkninger forhindrer, som det vil forstås, ikke at bogen fortjener udbredelse blandt læsere med interesse for købstadmiljø og borgerskab. Skade blot at bogen er så dyr.

Morten Lundbæk

CARSTEN BREGENHØJ: ETNOLOGISK INTERVIEWTEKNIK. *D. H. F.s håndbøger. København 1971. 88 s., ill. Særpris 25,30 kr.*

Mig bekendt er det første gang begrebet etnologisk interviewteknik optræder, og jeg spurgte da også mig selv, hvad det er, der gør den specielt etnologisk, om det ikke er noget vrøvl. Det troede jeg i begyndelsen, men efter at jeg havde læst bogen, fandt jeg ud af, at det sikkert er et ganske fornuftigt begreb, og at det havde været bedre, hvis Bregenhøj havde startet med at definere det – og så holdt sig indenfor dets rammer.

Etnologer, folklorister og lokalhistorikere – som bogen henvender sig til – har ikke brug for hele det apparat, psykologisk-sociologiske masseundersøgelser benytter sig af. At køre frem med dele af dette, som Bregenhøj gør det, kan være mere vildledende end vejledende. Man kan få det indtryk, at man ved interviewing altid skal stille spørgsmålene i en bestemt, i forvejen snedigt udtænkt, rækkefølge – og at spørgsmålene skal stilles enslydende til

alle man interviewer. Det skal man i mange interview-undersøgelser, i »rigtige« spørgeskemaundersøgelser, men efter min mening netop ikke i etnologiske. Det er her vigtigere, at den, der skal svare, forstår spørgsmålet, for det er nemlig et spørgsmål, og ikke blot en provokation, som skal udløse en reaktion, som skal måles. Spørgsmålenes udformning og rækkefølge skal i det »etnologiske interview« underkastes interviewsituationen, og spørgsmålet i skemaet – lad os kalde det samtalskemaet eller stikordslisten, skal være formuleret til intervieweren, hvis opgave det så er at formulere det så meddelelsen forstår det.

Der er, tror jeg, også farligt at lade et etnologisk interview følge definitionen på side 44: »mundtligt samspil mellem to personer – bragt i stand med et specielt formål og rettet mod et bestemt område med deraf følgende udelukkelse af uvedkommende materiale.« Hvis man skal udelukke alt det man i planlægningsfasen betragter som uvedkommende, opnår man i værste fald, at man kun får det at vide, man vidste i forvejen (man skal nemlig vide det meste for at kunne lave spørgeskemaer af denne art. De er egentlig ikke beregnet på at indsamle nyt materiale, men på at afprøve gammelt). Skal man udelukke alt uvedkommende, afskærer man sig fra at få nye og uforudsete aspekter med. Og det kan ikke være meningen.

Sier man alt, hvad der har med »rigtig« spørgeskemainterviewing at gøre (og for den sags skyld også enquête-teknik – eksemplet på side 76 er

fra et postspørgeskema) bliver der en række nyttige fiduser tilbage til den etnologiske interviewer: om motivationer og hindringer, om uddybnings- og opsummeringsspørgsmål, om overgangsfraser og ledende spørgsmål og ikke mindst om båndoptagere og optage-teknik. Men også her synes jeg, at Bregenhøj gør det for svært – man kan sagtens indsamle med enklere og billigere apparater end dem, Dansk Folke-mindesamling benytter – man må blot da frafalde kravet om ubegrænset hold-barhed og en lydkvalitet Danmarks Ra-dio vil bruge. Man kan indsamle meget godt på en kassettebåndoptager – det meste skal jo alligevel skrives ud på papir før man kan bruge det til noget.

Sagt kort: læs Bregenhøjs bog og glæd dig over, at det ikke er så svært. Det du kan huske af indholdet – uden at repetere – er et godt grundlag.

George Nellemann

BIOGRAPHICA. NORDIC FOLKLORISTS OF THE PAST. STUDIES IN HONOUR OF JOUKO HAUTALA 27.6.70.

Ed. Board: Dag Strömbäck (a.o.) Nordisk Institut for Folkedigtning, Kbh. 1971. 17 + 453 s. 93,10 kr. Trykt tillige i Arv årg. 25–27, 1969–71. Derudover, uden tabula gratulatoria og bibliografi over Hautalas arbejder, udsendt af Universitetsforlaget, Oslo, under titlen: Leading folklorists of the North. Biographical studies. Ed.: Dag Strömbäck (a.o.). 8 + 435 s. 1971.

Det kan være lidt vanskeligt at se, hvad formålet med bogen »Biographica« er. Anledningen – at man ønsker at hædre Jouko Hautala for fortjenstfuld ind-sats bl. a. på videnskabshistoriens om-

råde – kan ingen være uenig i, men der må vel være et sigte bredere end det, når så mange gode kræfter og penge blir lagt i et arbejde. Den ene af udgiverne Bengt Holbek skriver i sit forord, at formålet har været, samlet at præsentere nordiske folklorister overfor udlandet. Bogen har (i den form jeg har haft den i hænde) under-titlen »Nordic folklorists of the past«, og det må virkelig siges at være et synspunkt, der gennemsyrrer hele bogen: Altså det tilbageskuende; der er ikke ret meget i denne bog, der peger frem-ad. Og derfor bliver den også i det tilbageskuende forvirrende.

Det hænger sammen med tvivlen om, hvad det er for en bog, dvs. hvad den kan bruges til. Som lærebog i universi-tetsundervisningen er den uegnet, fordi den savner en samlet fremstilling af periodens folkloristik: Det er meget godt med en perlerække af navne, men folklorister skulle vel være blandt de første til at indse, at historien – og da slet ikke samfundshistorien – ikke skrives af de såkaldt store kanoner, men af hele folket – for at blive i billedet: Kanonføden. De »mindre« folklorister. Det virker utrolig hovent, når Holbek i sin indledning skriver: »24 folklorists of the present were asked to describe the lives and works of 26 folklorists of the past. In this way, each could concentrate fully on one figure that interested him instead of wasting time on the numerous lesser lights that once illuminated the Nordic sky« (side XII–XIII). Det går øjensynligt fuldstæn-dig Holbeks opmærksomhed forbi, at det er det antal mindre lys, folkeminde-

videnskabens »mellemteknikerstand«, der har været det bærende hele folke-mindevidenskabens historie igennem.

Som kritisk-metodisk oversigt er værket sporadisk godt, men redaktionen har øjensynligt været så vaklende, at der ikke er blevet tale om en konsekvens i gennemgangen af metoderne. De enkelte artikler er i den henseende vidt forskellige, vakler på forskellige stadier mellem skarpe, kritiske analyser af metoder, forsinkede nekrologer, resumeer af ældre levnedbeskrivelser, helgenbeskrivelser og hvad ved jeg. Man kan hertil sige, at det ikke kan være anderledes, når forskellige mennesker skriver om forskellige mennesker, men en fastere redaktionel hånd ville uden tvivl have gjort bogen mere anvendelig – måske endda gjort den til et indlæg i en kritisk debat.

Redaktionen har udvalgt 26 afdøde folklorister som værdige til at blive præsenteret for det undrende udland. Fra Finland er det Elias Lönnrot (artiklen skrevet af Martti Haavio), Julius og Kaarle Krohn (Juha Pentekäinen), Antti Aarne (Pirkko-Liisa Rausmaa), Väinö Salminen (Leea Virtanen), Uno Harva (Lauri Honko) og A. A. Koskenjaakko (Matti Kuusi); Sverige er repræsenteret med A. A. Afzelius (Bengt R. Jonsson), Gunnar Olof Hyltén-Cavallius (Nils-Arvid Bringéus), Nils Gabriel Djurklou (Britt-Marie Insulander), Nils Edvard Hammarstedt (Gösta Berg), Martin P:son Nilsson (John Granlund) og Carl Wilhelm von Sydow (Gösta Berg). Danmark har kun fået fem navne med, nemlig Svend Grundtvig (Iørn Piø), H. F. Feilberg

(Bente Gullveig Alver), Evald Tang Kristensen (Bengt Holbek og Thorkild Knudsen), Axel Olrik (Bengt Holbek) og Ferdinand Ohrt (Lissa Børthy); fra Norge er det Sophus Bugge (Svale Solheim), J. K. Qvigstad (Asbjörn Nesheim), Moltke Moe (Dag Strömbäck), Ingjald Reichborn-Kjennerud (Carl-Herman Tillhagen), Rikard Berge (Reimund Kvideland) og Knut Liestøl (Brynjulf Alver). Fra Færøerne er det V. U. Hammershaimb (Christian Matras) og fra Island Jón Árnason (Einar Ól. Sveinsson). Denne ophobning af navne fører for mig over i spørgsmålene: Hvorfor er der bestemte navne, der ikke er med? Og – det unægtelig mere ledende spørgsmål: Er der en grundlæggende svaghed i udvælgelsen af navnene? Hvad det første spørgsmål angår, nævner Holbek i sin indledning Niels Lid og Hilding Celander som væsentlige udeladelser; man kunne hertil føje J. M. Thiele, Nyerup og Sigurd Erixon, for at gå over i spredt fægtning. At man ikke har Knud Rasmussen med, er formentlig et udslag af den danske standardforglemelse, der hedder Grønland.

Men bortset fra de enkelte glemte fix-stjerner, der har kastet deres lys på den nordiske folklorist-himmel, forekommer det mig – og det har med det andet spørgsmål at gøre – at der er tale om en fundamental svaghed i denne bog. Svagheden har at gøre med, at man efter min mening har glemt at regne med *to* historiske linjer – i dansk folkloristik i al fald. Det følgende vil i det hele taget hovedsageligt dreje sig om danske forhold.

Det er to linjer, der ikke er absolutte modsætninger – det må understreges – men dog er der. Holbek skriver sin indledning som om det at se på fortidens folklorister var en éntydig affære; vægten i sin skildring af den lægger han på den romantisk-filologiske bølge, der med Herder og brdr. Grimm m. fl. gav startskuddet til studiet af folkedigtningen, viste sin kraft i hovedværker som f. eks. Danmarks gamle folkeviser, efterhånden hævdede sig til at blive en akademisk disciplin (oh lykke!) for til sidst at ende i forvirring og opløsning. Læs f. eks. hvad Axel Orlis elev Hans Ellekilde skriver i indledningen til Vore danske Folkeæventyr (Danmarks Folkeminder nr. 35. Kbhvn. 1928): »Vi tør heldigvis tro, at der er Drengene endnu i Danmark, som drømmer om Daad, og saa længe er Æventyret uovervindeligt, det staar i Pagt med Drengenes stærkeste og hedeste Drøm. Drøm er ikke Daad, det er rigtigt; men det er ogsaa rigtigt: uden Drøm intet Digt, uden Digt ingen Daad. Barndomsdrøm, Ungdomsdigt, Manddomsdaad, Alderdomsvisdom gaar Haand i Haand. Folkeæventyret er vor egen hvide Folkeæts stærke Barndomsdrøm og dens livfulde Ungdomsdigt, det har betinget dens Manddomsdaad at holde Verdensherredømmet i sin Haand. Derfor har Folkeæventyret bestandig været saa elsket af den hvide Races Børn og vil formodentlig vedblive at være det en god Tid endnu« (side 13). Dette er bagsiden af den romantik, der havde båret studiet af folkedigtningen gennem trekvart århundrede; romantikken kørte ud i nationalismen og

racismen. Debatten omkring Fællesmarkedet har endnu ikke kaldt på folke-mindevidenskaben, men det kommer nok.

Men der er også en anden linje, ikke først og fremmest dyrket af den akademiske overklasse. Den starter ikke med romantikken, men ligger i forlængelse af rationalismen; vigtige navne i Danmark er N. Blicher, Joachim Junge, C. Schade og Hübertz. Den genre, de – ud fra forskellige forudsætninger – dyrkede: den bredt, økologisk anlagte samfundsbeskrivelse, hvor tingene sås i den levende sammenhæng (oftest med det formål at forbedre forholdene), fortsætter op gennem århundredet. Den markerer sig ikke så iøjnefaldende som den akademisk-filologiske linje, fordi den (altså den økologiske) dyrkes på et mere »u-professionelt« plan, f. eks. i meget af den såkaldte skolelærerlitteratur – og af en mand som Tang Kristensen, medgrundlæggeren af Hadsten Brugsforening. Han er ikke romantiker; men solidarisk med det folk, han interesserer sig for, og det blir man ikke romantiker af. Tang Kristensens øje for samfundet er meget i familie med de gamle rationalisters; han distancerer sig også tydeligt fra Københavner-akademikerne (se Thorkild Knudsens artikel om ham.)

Enkelte af de lærde folklorister, der indtager en mellemstilling, f. eks. Feilberg, følger linjen op og i det 20. århundrede findes (bl. a. publiceret i Danmarks Folkeminder) en række lokalbeskrivelser af skiftende kvalitet. Når jeg ønsker denne linje markeret, er det fordi de positive kræfter i folke-

mindevidenskaben i Danmark i dag er ved at tage den op. Det er linjen fra Blicher og Schade, der stikker hovedet frem i lokalundersøgelserne, det er den, man finder i hele den økologiske holdning, der præger etnologien i dag. Derfor mener jeg, at *den* historiske situation, som må være det bærende i folkemindevidenskaben, er forfalsket i Biographica. Det der må tælle er ikke de håbløse filologiske oprindelsesspørgsmål, der har ligget og osset i studiet af viserne og eventyrene; det, der tæller er de beskrivelser, der har prøvet at skildre, hvad det er, der betinger folks måder at leve sammen på. Selv i Biographica stikker det hovedet frem adskillige steder, men det er holdt nede.

Jeg skrev ovenfor om »mellemtেকnikerstanden« i folkemindevidenskaben; nu har man valgt at negligere dem i Biographica på trods af, at det er dem, der har gjort hele slæbet i folkemindevidenskaben. Denne stand bør imidlertid fremhæves, ikke alene for sine fortjenester, men også fordi den har været den navlestreng, der i heldigste fald har været mellem akademiker-folkloristerne og folk: Nemlig indsamlingen. Enkelte af de store kanoner i Nordisk Folkemindevidenskab har været dygtige indsamlere, hovedsageligt fordi deres sociale herkomst har givet dem et godt kendskab til folk. Men mange har haft svært ved at indsamle. På én eller anden måde burde indsamlingsarbejdet have haft en fremtrædende plads i en bog som denne, simpelthen fordi den er det væsentligste symptom på, om man har kontakt

med det folk, man påstår at give sig af med at beskrive.

Og når man endelig er på vej ud i fantasierne om, hvad man *kunne* gøre: De såkaldte »meddelere« kunne fortjene et helt æres-lexicon!

I sin fine artikel om Hyllén-Cavallius og dennes pragtfulde etnologiske roman »Värend och Wirdarne« skriver Bringéus at »Time, space and social environment are not only the dimensions of ethnology but also provide the framework for the ethnologist's life, setting their stamp on his personality as well as his work« (side 89), og det er jo så sandt som det er sagt. At skille den folkloristiske del af en forsker ud turde være en absurd foreteelse; det siger sig selv, at resultatet kun kan blive stykkevis og delt. Selv folklorister kan jo ikke være folklorister hele døgnet.

Jeg skal ikke gå i detaljer med alle artiklerne i dette værk, det tillader pladsen ikke og korte karakteristikker vil nemt få præg af misvisende karaktergivning. Generelt kan man sige, at det er få, der har levet op til Bringéus' udmærkede indledning, hvilket gør, at man tit savner fornemmelse for det væsentlige, som et miljø er. Det miljø hvori forskeren har levet og arbejdet. For er forskeren ikke et produkt af sit miljø, så er han dog en del af det.

Slutteligt vil jeg knytte et par kommentarer til nogle af de danske artikler. Iørn Piø lægger i sin artikel om Svend Grundtvig vægt på, at Grundtvig blev til noget som forsker, fordi han havde held til at skelne mellem sin forskning og sine folkelige aktivi-

teter. På én eller anden måde betragter Piø dette som en positiv ting, hvor jeg har svært ved at se nødvendigheden af at tale med to tunger, som Grundtvig gjorde. Man kan med megen ret ligeså godt tolke hans tvesyn negativt; det hændte, at den konservative løjtnant af reserven eller livgarden, eller hvad det nu var, kom op i ham, så han til sine studenter sagde noget mindre pænt om folket. Horisonten blev måske noget begrænset af den megen siden bag det kønne skrivebord. Interessant er iøvrigt Svale Solheims fremhæven af, hvor fatalt Grundtvig fejlede i vurderingen af autenticiteten af Landstads Norske Folkeviser.

Feilberg er en vigtig skikkelse, fordi han efter min mening indtager en mellemstilling mellem de to linjer, jeg ovenfor skitserede. Hans holdning var i væsentlig grad opstået af selvsyn og selvoplevelse. Bente Alvers noget resumerende artikel om ham virker på mange måder særdeles afhængig af Marius Kristensens lille skrift »H. F. Feilberg. Hans Liv og Gærning« (i serien Folkets Førere. København 1923). Tang Kristensen gjorde alt, hvad han kunne for at blive en kontroversiel skikkelse. Det mærker man helt op i denne bog, hvor han som den eneste er blevet bæret med to artikler. Af de to er Thorkild Knudsens langt den væsentligste. I en collage af hans breve træder en person frem, vidt forskellig fra Københavner-folkloristerne. Tang Kristensen kom fra landproletariatet og havde en mening med at samle folkeminder, den samme som hans ven skolelærerforfatteren C. A. Thyregod

gav udtryk for: At være med til at give de fattige på landet selvagtelse. En selvagtelse, de havde hårdt brug for i deres politiske kamp. Proletariatet fik ingen støtte fra overklasse-folkloristerne i denne kamp. Det er pinligt, at det i Tang Kristensens æresbog fra 1923 er den elendige historiemaler Agnes Slott-Møller, der bringer en personlig hyldest til ham: Tang Kristensen har formentlig sunket tre gange, da han så det og sagt Vorherrebevares!

Konkluderende: Jeg mener, at denne bog giver et falskt billede af de sidste 150 års folkemindevidenskab. Det hindrer ikke, at der er fremragende artikler imellem. Men man skal være meget varsom med at give denne 452 sider store bløde mursten status som standardværk. Medmindre man da ligefrem mangler noget at opponere imod?!

(Praktiske indvendinger: Manglende register, manglende bibliografi, manglende billeder af de omtalte.)

Eske K. Mathiesen

IØRN PIØ: FOLKEMINDER OG TRADITIONSFORSKNING. D. H. F.s håndbøger. København 1971. 2. forøgede udg. 100 s. Indb., særpris 20,70 kr.

Dansk historisk fællesforening har i sin håndbogsserie genudgivet Iørn Piøs oversigt over folkemindevidenskaben fra 1966, og forfatteren har benyttet lejligheden til at omarbejde og ajourføre stoffet. Det indledende teoretisk-metodiske afsnit fremtræder i udvidet og stærkt ændret form, medens kapitlerne om fagets studieområder er blevet forøget med gennemgang af den litte-

ratur, som er kommet til mellem de to udgaver.

Den nye udgave er ikke mindst interessant derved, at forfatteren i de forløbne år har ændret sin opfattelse af sit fags stilling i den forskningsmæssige sammenhæng. Hvor han i 1966 – omend med nogen vanskelighed – endnu kunne slå fast, at folkemindeforskningen eller traditionsforskningen, som han foretrækker at kalde den, adskiller sig afgørende fra europæisk etnologi (materiel folkekultur) og de andre nabovidenskaber ved sin egen specielle holdning til sit materiale, går han i dag ind for, at fagene er grene af een og samme videnskab, den almene etnologi. »Opdelingen i Nordisk folkemindevidenskab og Materiel folkekultur afspejler den forskning,« skriver Piø, »som længe var blevet drevet ved de to institutioner Dansk folkemindesamling og Dansk folkemuseum... En sådan opdeling er imidlertid mere af praktisk art end af faglig. Forskerne kan ikke i deres studier og dermed heller ikke i deres indsamlinger ude omkring i landet sænke en bom ned mellem den åndelige side af folkekulturen og den materielle.« Forskningens mål er det samme, mener forfatteren, hvadenten man vælger et materielt eller et åndeligt studieobjekt og slutter sig til Bjarne Stoklunds udtalelse i Bondegård og byggeskik, at bag de specialiserede studier »ligger altid ønsket om at nå frem til en dybere forståelse af kulturens væsen og veje.«

Man kan kun glæde sig over forfatterens nye erkendelse, al den stund op-

delingen af den europæiske etnologi i en materiel og en åndelig del i Danmark i modsætning til f. eks. Sverige, som han selv er inde på, hovedsagelig er historisk betinget. I denne forbindelse må det dog retfærdigvis siges, at udviklingen inden for faget europæisk etnologi i de seneste år, hvis ydre manifestation er navneskiftet fra materiel folkekultur, nok har gjort det lettere for ham at komme frem til denne erkendelse.

Også den meget instruktive videnskabshistoriske del af det indledende kapitel er gjort til genstand for en nybearbejdelse, hvor omvurderingen af Svend Grundtvigs teoretiske opfattelse især er bemærkelsesværdig. Forfatteren er kommet til den konklusion, at Grundtvigs opfattelse af den videnskab, han grundlagde, ikke ligger langt fra nutidens, idet han med sine studier af sit materiale som tradition kommer tæt på de moderne synsvinkler på stoffet. Grundtvig betragtede sin videnskab som led i den »sammenlignende kulturhistorie og folkehistorie«, men det var hans indsnævrede populærvidenskabelige term, folkeminder, som blev overtaget af hans efterfølgere og kom til at præge folkemindevidenskaben lang tid fremover.

Kapitlet om traditionsforskningens kildemateriale er så nøje forbundet med det videnskabshistoriske, at de måske med held kunne have været sammenarbejdet, da langt den overvejende del af kilderne er et resultat af aktivt indsamlingsarbejde. Det er derfor klart, som forfatteren anfører, at det ældre materiale kun kan benyttes, hvis man

gør sig den situation klar, hvori det er tilvejebragt; men heri adskiller det sig ikke fra traditionelt historisk kilde-materiale på anden måde end at det er blevet til med det erklærede formål at danne grundlag for en videnskabelig forskning. Hensynet, man må tage til den situation, hvor kildematerialet er opstået, er det samme. At det indsamlede materiale forældes i forhold til de krav, den aktuelle forskning stiller, er fælles for alle fag, som selv tilveje-bringer sit materiale. Når det træder særlig tydeligt frem for en dansk folke-mindeforsker, er årsagen nok den, at man begyndte indsamlingsarbejdet så tidligt i forhold til andre fag. Også det stof, som tilvejebringes i dag vil for-ældes i takt med forskernes ændrede interesser og teoretiske overvejelser, og under alle omstændigheder gælder kra-vet om en kritisk vurdering af mate-rialet, hvadenten det er indsamlet i dag eller for 100 år siden.

De følgende kapitler behandler som førsteudgaven folkemindeforskningens hovedarbejdsområder: overnaturlige fo-restillinger, festtraditioner, visetraditi-on, fortælletradition, børns traditioner og traditionens små genrer. Emnerne behandles gennem en kort oversigt over deres indhold efterfulgt af en kommenteret bibliografi over hovedværker in-den for den pågældende genre. Bogen afsluttes med en oversigt over litterære hjælpemidler samt et nyttilkommet stik-ordsregister.

Som førsteudgaven giver bogen en nyttig oversigt over folkemindeforsk-ningens teoretisk-metodiske problemer og traditionelle arbejdsområder, sam-

tidig med at man får et interessant ind-blik i forskningens stilling efter 5 års forløb. Hvis man skulle fremsætte et ønske til en 3. udgave, så måtte det være en nærmere redegørelse for, hvor-dan den moderne traditionsforsker ar-bejder i praksis, og hvilken karakter det materiale har, han samler.

Birte Stig Jørgensen.

BENTE GULLVEIG ALVER: HEKSETRO OG TROLDDOM. ET STUDIE I NORSK HEKSEVÆSEN. *Universitetsforlaget, Oslo.* 1971. 221 s. ill. 61 da. kr.

Hensigten med bogen er at give en ind-føring i det norske heksevæsen i rets-akter og tradition set på baggrund af europæisk materiale. Denne målsætning har ført til en tredeling af stoffet, et europæisk afsnit, der bygger på trykte kilder, og to norske, der bygger på ori-ginalmateriale.

Første del om de europæiske hekse-forfølgelser er et fortolkende referat af de 5-6 trykte fremstillinger, som for-fatteren har fundet bedst egnet. Det er det elementære og gennemsnitlige i stoffet, som lærebogsagtigt bliver truk-ke frem. Referatet giver en klar og nyttig oversigt over den kirkelige ud-vikling, der resulterede i processerne. — Omsiggribende kætterbevægelser førte til oprettelse af den pavelige inkvisi-tion; *Malleus Maleficarum* (hekseham-meren) satte forfølgelserne i system, og Innocent VIII's bulle sanktionerede dem. Bente Alver mener, at kirken selv har skabt heksebegrebet, og at hekse-sekten kun har eksisteret i den menne-

skelige fantasi. Hun forklarer kort de fleste af de emner, der knytter sig til heksens liv og død, samlet omkring hovedpunkterne heksesabbat, hekseprøver og heksens sidste timer.

Det beskrives, hvordan forfølgelserne i begyndelsen er blevet tvunget igenem ovenfra for at styrke magthaverne, men efterhånden er blevet akcepteret af folk som en angstkliché og et middel til udrensninger. Bente Alver skriver, at heksemyten var intellektuel holdbar og social nødvendig, og at den intellektuelle og sociale struktur måtte nedbrydes for at fjerne den igen. – De sociale strukturer har sikkert indflydelse på enhver skik, men det virker fattigt at få dette konstateret uden en nærmere forklaring af årsagsforholdene. Det er vel ikke så indlysende, hvorfor heksebrændingerne pludselig holdt op efter at have floreret påvirket af renaissance og reformation.

Bogens centrale og længste del er en ordret gengivelse af seks norske hekseprocesser, af forfatteren forsynet med anmærkninger, som er fulde af belysende linier ud til de troesforestillinger, der ligger til grund for de mange mærkelige anklager og bekendelser. Den norske hekseforfølgelse omfattede 750 anklager for trolddom; fem sjettedele af de anklagede var kvinder, de fleste var ludfattige, ofte tiggere eller omstrejfare. Det var altså ikke de egentlige »kloge folk« man ville til livs, de blev i Norge taget i forsvar af almuen.

Det vigtigste anklagepunkt er forfølgelse af dyr og mennesker, det er det gamle folkelige trolddomsbegreb, der ligger bag. Troen på at nogle menne-

sker kunne gøre ondt gav stof til irrationelle forklaringer på de enkleste ting. De europæiske processers djævelpagt og erotiske orgier er ikke blevet aktualiseret i det norske materiale. Retsagerne er blevet ført efter gamle norske love, kongelige forordninger og moseloven i en skøn forvirring. Det har været akkusationsprocesser, d. v. s. at anklagen skulle underbygges med vidneudsagn, men disse kunne godt være over 20 år gamle, og hyppigst finder man nærmeste naboer og svigerfamilie som angivere. Forsvar findes meget sjældent og aldrig for fattige; blev man dømt til at sværge tylfter- eller settered, måtte man også have en vis social status for at kunne gøre sig håb om at folk ville sværge med. De fleste af de anklagede virker opløste og uden håb, og det er meget sjældent materialet giver noget indtryk af heksens personlighed.

Den sidste af processerne, en bekendelse, gentages som den ser ud efter en traderingsproces som overgang til bogens tredie og sidste afsnit, der skildrer heksen som hun optræder i det norske traditionsmateriale (for størstedelen optegnet efter 1840). Udvælgelseskriteriet har været det typiske, både med hensyn til indhold og geografisk udbredelse, ikke det episk bedste. I traditionsmateriale er den kirkeskabte djævel nærmest forvandlet til den dumme trold, det lånte heksebegreb er faldet bort, og man er vendt tilbage til troen på mennesker, der kan gøre ondt, som den fandtes før processerne. Dette gamle trolddomsbegreb hviler på en forestilling om tankens skadende kraft,

der først og fremmest skaber angst for misundelse. Bente Alver belyser med sit eget indsamlingsmateriale fra Jylland at denne tankegang stadig er aktuel. I en noget forvirrende mængde af småafsnit beskrives det, hvorledes de overnaturlige evner erhverves, bruges og uskadeliggøres. Hovedvægten er lagt på heksens indgreb i arbejdslivet, på troldkatten og på heksesabbaten, som efter processiden har vundet fodfæste i den norske tradition.

Bogen er en blanding af almene oplysninger og konkret dokumentmateriale. Margaret Murrays fortolkning af hekseriet som en førkristen frugtbarhedskult afvises, og den aktuelle interesse for hekseri, som den giver sig udtryk i ugeblade, sexblade og nutidige heksekredse, bliver lige netop nævnt til sidst, men er ikke draget ind som et aspekt i fremstillingen.

Lone Thilo

SVEN HAKON ROSSEL: DEN LITTERÆRE VISE I FOLKETRADITIONEN.

Akademisk Forlag, Kbh. 1971. (Danmarks Folkeminder, 81). 268 s. ill. + teksthefte. 51,75 kr.

Forfatterens magister-afhandling fra 1968 om samme emne danner udgangspunktet for denne bog. Rossel oplyser, at han har tilstræbt en fuldstændig oversigt over de litterære viser i folketraditionen og har i denne forbindelse gennemset ca. 36.000 visetekster fra såvel skriftlig som mundtlig tradition. Heraf har 2.376 kunnet bestemmes som litterære, dvs. at forfatternavnet er kendt fra anden litterær virksomhed.

Dele af dette meget store materiale

har forfatteren dels udmøntet i den foreliggende afhandling, som også er udkommet på tysk i koncentreret form: *Das literarische Lied in der dänischen Volkstradition* (Jahrbuch für Volksliedforschung, 1971, 57-80), dels i en mindre artikel: *Skillingsvisen om Carl og Emma* (Danske Studier, 1970, 52-70) og endelig i materialeoversigten: *Danske digtere i folketraditionen* (Institut for folkemindevidenskab ved Københavns Universitet, 1971).

I sit forord til *Den litterære vise i folketraditionen* redegør Sven Rossel for hensigten med sine undersøgelser: »at efterspore de veje den litterære vise, når den har forladt forfatterens skrivebord, følger gennem den skriftlige og mundtlige tradition i Danmark, og hvilke ændringer – både af sproglig, stofflig og strukturel art – der finder sted undervejs.«

Afhandlingen er klart disponeret i 7 kapitler. I kap. I: Den ældre viseforskning – og den moderne slås det indledningsvis fast, at forskningen hidtil kun i ringe omfang har beskæftiget sig med den litterære vise i folketraditionen, og Rossels afhandling må også internationalt anses for et stykke pionérarbejde. Forfatteren gennemgår i dette kap. både overskueligt og kritisk de dele af den danske og udenlandske viseforskning, som har relevans for hans emne. Særlig vigtig er hans fremstilling af variantdannelsesproblematikken, som dels har væsentlig generel betydning for folkloristisk teori, dels særskilt for den foreliggende undersøgelse.

I kap. II: Metode og materiale afgrænses undersøgelsesmaterialet til de

litterære viser og en række begreber defineres. Det slås her fast, at man principielt altid kan konstatere udgangspunktet for en litterær vises tradition, og denne forfatterversion kaldes af Rossel også grundteksten. Den litterære vises bevægelses- og ændringsmuligheder i såvel skriftlig som mundtlig tradition skal undersøges efter modellen: forfatterversion – skillingstryk – mundtlig tradition. Rossel fremhæver med rette, at skillingstrykket er et ofte overset mellemtrin mellem forfatterversion og den mundtlige tradition. Ikke blot er skillingstrykket årsagen til, at den pågældende vise overhovedet er blevet udbredt til en større kreds (viseproducenten har med Iørn Pios udtryk »nedhæntet« visen til sit publikum, der af Rossel afgrænses som almenen), men skillingstrykket kan også selv være traditionsskabende. Den foreliggende undersøgelse viser tydeligt, at det netop er i skikkelse af et skillingstryk, at den variant gemmer sig, som man ellers ville have tilskrevet den mundtlige tradition.

I kap. III–VI behandles 4 udvalgte litterære viser, som alle er bredt repræsenteret på de ovennævnte 3 traditionstrin, og materialet udgør derfor et tilstrækkeligt grundlag for en systematisk undersøgelse af de tekstlige ændringsmuligheder og -årsager. De 4 viser har det fællestræk, at deres forfattere på et tidspunkt alle har været påvirket af tysk førromantisk balladedigtning.

Tekstundersøgelserne omfatter Den Dødes Igienkomst (K. L. Rahbek), Præstens Datter i Taubenhain (G. A. Bürger), Vilhelm (A. Oehlschläger)

og Det var en Aften silde (B. S. Ingemann).

For de både yderst grundige og alsidige tekstanalyser gælder det, at samtlige kendte versioner – uanset traditionstrin – principielt er stillet på lige fod, og at samtlige kendte varianter inddrages i undersøgelsen og kommenteres. Denne ligestilling er særdeles værdifuld, idet der herigennem gives mulighed for en i udgangspunktet mere neutral analyse af årsager og sammenhænge.

De enkelte visebiografier er disponeret på flg. helt ensartede måde: a) gengivelse af forfatterversion samt litteraturhistorisk placering af visen og af dens forfatter, b) fortegnelse over andre digte af den pågældende forfatter i den bevarede »traditionsmasse«, c) fortegnelse over det anvendte tekstmateriale, d) gengivelse af den enkelte version med udførlige kommentarer, e) stemma (stamtavle) over samtlige bevarede versioner, f) sammenfattende kommentar for den pågældende vise-gruppe.

I det afsluttende kap. VII: Resultat og konklusion sammenfatter Sven Rossel i overskuelig form de særdeles vigtige resultater, som han er nået frem til gennem analyserne af de 4 vise-grupper. Med adskillige eksempler gøres der rede for tekstændringsmulighederne fra forfatterversion over skillingstryk til mundtlig tradition, og det pointeres, at det generelt kun er få tekstændringer, der er foretaget af skillingsviseproducenterne. Adskilligt flere har naturligvis nok fundet sted i den mundtlige tradition, og ændringerne afgrænses i flg.

kategorier: 1) begrænsede sproglig-formelle ændringer. 2) begrænsede betydnings- og indholdsmæssige ændringer. 3) enkelte tilbagevendende ændringscentre. 4) ændringer af visetotaliteten. 5) tekstændringer og tradition. 6) itusyngning. 7) tilrettesyngning.

For traditionsforskningen er disse analyser og forsøg på formulering af lov-mæssigheder af central betydning. Her skal særskilt fremhæves afsnittet vedrørende ændringscentrene, hvor Rossel iagttager »en vis koncentration af associationskræfterne mod bestemte tekststeder, hvilket medvirker til at begrænse omsyngningsprocessen og dermed hindre en opløsning af traditionen. Samtidigt kan man heller ikke udelukke den mulighed, at disse »associationsbrændpunkter« tiltrækker sig traditionsbærernes opmærksomhed og derved også udsættes for en bevidst omsyngning. Typiske ændringscentre er egenavne, stednavne og tidsangivelser.«

De konstaterede tekstforandringer kan i det hele taget føres tilbage til to undertiden sammenhængende årsager: »associationskræfternes vitalitet« og »traditionsbærernes engagement«. Efter Rossels opfattelse er der ingen tvivl om, at disse to årsager er »livskimen i al folkelig poesi overhovedet«, idet de modvirker en formelagtig forstening af viserne. I det samlede antal tekstlige ændringsmuligheder er der konstateret to klare og indbyrdes vekslende tendenser: dels en fæstnen og koncentration af strukturen gennem udeladelse af alt ukendt og fremmedartet, dels en øget ændringsfrekvens gennem en konstant indpodning af nye elementer i teksten.

Og til slut fremhæver Rossel – ligesom Svend Grundtvig gjorde det for mere end 100 år siden – balancen og vekselvirkningen mellem stabilitet og variabilitet som en mulig hovedårsag til visens overleven i mundtlig tradition.

Der ligger et enormt dokumentations- og verifikationsarbejde til grund for denne overordentlig systematisk tilrettelagte afhandling. I denne forbindelse noterer man sig med glæde, at der hverken savnes udførlige noter, bibliografi, engelsk resumé eller register – afhandlingen ledsages ovenikøbet af et særskilt teksthefte med forfatterversionerne, hvilket er særdeles praktisk, når man selv vil skaffe sig et overblik over forholdet mellem grundtekst og skriftlig/mundtlig tradition.

Der må dog fremdrages nogle enkelte forhold, som unødigt skæmmer dette i hovedsagen fremragende arbejde.

For den empiriske undersøgelse af 4 litterære digte i folketraditionen forekommer dele af de to indledende teoretisk-metodiske kapitler unødvendige. Hvis Rossel alligevel føler trang til at afgrænse, bestemme og definere begreber, som i øvrigt synes af mindre betydning for hans undersøgelse, burde dette nok gøres blot lidt mere oplysende end f. eks. i flg. definition af begrebet folkeviser: »enhver vise sunget af »folk« er en folkeviser, [dette] betyder således, at de litterære viser, så snart de synges, bliver til folkeviser« (s. 10). En folkeviser er altså en »folke«viser!

Rossel er i sine bestræbelser for symmetrisk, ensartet opbygning af de 4 kapitler om de enkelte viser gået noget over gevind i det sagligt overflø-

dige stemma over Oehlenschlägers digt Vilhelm i den skriftlige og mundtlige tradition (s. 167). Når en sådan stam-tavle for ca. halvdelen af varianternes vedkommende består af formodede slægtsforbindelser mellem ikke-eksisterende varianter, bringer den netop de dele af fortidens folkemindevidenskab i betænkelig erindring, som de fleste af nutidens forskere anser for goldt gætteværk. Det havde været mere so-bert og tidssvarende, om Rossel havde indskrænket sig til sin verbale konstatering: »det [er] vanskeligt at udpege bestemte grundtexter for de enkelte versioner og opstille sikre traditionsforløb, hvorfor stemmaet over Oehlenschläger-traditionen er ganske hypotetisk« (s. 167-68). – Og i bedste fald derfor temmelig ligegyldigt, kunne man tilføje.

De flg. bemærkninger gælder ikke et enkelt, isoleret punkt, men angår af-handlingens generelle teoretiske grund-lag og gyldighed.

Adskillige steder taler Rossel om en vises større eller mindre udbredelse i traditionsmassen, hvorved han forstår »den samlede sum af viser i den skriftlige og mundtlige tradition« (s. 22). Dette kan næppe afskrives som en gennemgående flothed, da forfatteren ellers udmærker sig ved sproglig præcision og logisk fremstilling. – Naturligvis véd vi intet om hverken den samlede skriftlige eller mundtlige tradition, hvilket er en fiktion – vi har derimod et vist kendskab til de bevarede dele af den skriftlige/mundtlige tradition. Men uden mindste forbehold konstaterer Rossel f. eks., at »især har bal-laden om Vilhelm været udbredt i den

skriftlige tradition – man bemærke de mange sangbogsversioner – hvorimod den er knapt så hyppig i den mundtlige tradition« (s. 219).

Sådanne overvejelser er ganske re-markable, når man tager i betragtning, at hvad der er bevaret eller indsamlet af såvel skriftlig som mundtlig tradi-tion er i princippet både tilfældigt og usystematisk – og vel at mærke er der i dette bevarede/indsamlede materiale f. eks. betydelige geografiske, tids- og genremæssige skævheder, som bevirker, at det ikke kan tages til indtægt for nogensomhelst repræsentativitet i stati-stisk/sociologisk forstand. Og dette ville være nødvendigt, om Rossel skulle kun-ne afsløre fakta om en vises større eller mindre udbredelse i »traditionsmassen«. Hvis akkuratessen skal sidde i højsædet, kan det kun fastslås, at en vise findes bevaret/optegnet i flere varianter end en anden vise – og hvad fortæller egentlig en sådan konstatering, når de be-varede dele af traditionen slet ikke be-høver at afspejle den fiktive »tradi-tionsmasse«?

Det må imidlertid være hævet over enhver tvivl, at Sven Rossel med denne afhandling har ydet et særdeles vægtigt bidrag til centrale dele af viseforskningen. Hans betydningsfulde iagttagelser vedrørende variantdannelse bygger på et imponerende grundigt kendskab til det kolossale tekstmateriale, som han har analyseret både alsidigt og indgående. Hvor andre viseforskere tidligere har postuleret lovmæssigheder, årsager og sammenhænge i variantdannelses-problematikken, har Rossel nu doku-menteret.

Karsten Biering

DE NÆSTEN UKENDTE. SKILDERIER
FRA 1800-ÅRENE. TIL P. V. GLOB.

Teksten af Palle Friis m. fl. Dansk kulturhistorisk Museumsforening, Kbh. 1971. 96 s. ill. 49,45 kr.

I anledning af rigsantikvaren, professor P. V. Glob's 60 års fødselsdag har Dansk Kulturhistorisk Museumsforening ladet årbogen »Arv og Eje« 1971 udkomme som en særbog med titlen »De næsten ukendte – skilderier fra 1800-årene«.

Det er en billedbog med korte tekster på dansk og engelsk, 96 s. incl. 8 farveplancher. Materialet er fortrinsvis hentet fra vandreudstillingen »De næsten ukendte« arrangeret af Skovgaard Museet og Viborg Stiftsmuseum. Teksten og tilrettelæggelsen skyldes Palle Friis, Holger Rasmussen og Svend Thomsen, John Greenwood har oversat til engelsk. Bogens udgivelse er bekostet af Københavns Handelsbank, og den er i kommission hos Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck.

Det er en indlysende god idé at hylde P. V. Glob med en parade af folkelig billedkunst, et af fødselarens specielle interesseområder. De afbildede skilderier er udført af anonyme eller af kunstnere, der ikke er altfor højt estimerede af kunsthistorikerne. I et forord præsenterer Peter Seeberg denne ældre naive kunst og nævner andre landes bestræbelser for at legitimere den. Det skulle i fremtiden være unødvendigt at bruge ordet »legitimere«, at lade den »naive« kunst stå som supplikant for strenge kunstkere, allermindst nu hvor en af de behandlede grupper, skibsportrætterne, i folkelig yndest har over-

gået den skolede kunst. Det lille skibsportræt i vandfarve kan sælges til en højere pris end den anerkendte kunstners marine i olie på lærred. Det samme gælder de øvrige genrer, de har hver især deres egen værdi og skal nok klare sig.

En anke, der i denne forbindelse kan rettes mod bogen, er at den fremviser en række genrer, der hver for sig har sine forudsætninger, uden at gøre opmærksom på disse forskelle. Pladsen kunne godt have tilladt denne forøgelse af teksten.

Den største del af billederne er prospekter, udsigter mod byer, afbildninger af enkelte bygningsværker og gadeprospekter. Her ses stor forskel på udøvrernes faglige dygtighed.

Man får ikke noget sted besked om, hvilke kriterier der har ligget til grund for udvælgelsen af billedmaterialet. Er det viste stykke et unikum eller er det udvalgt af en større gruppe, for hvilken der gælder egne normer? Af sådanne repræsenterede grupper kan nævnes skydeskiver, mindeblade og skibsportrætter.

Fotograf Svend Thomsen, Hjørring, har ære af det fotografiske arbejde. De små udsnit, der ofte står i større format end det totale billede, er af udmærket virkning og understreger skilderiernes dokumentariske værdi.

Til sidst en praktisk indvending. Det skyldes sikkert salgsmæssige hensyn, at bogen også af ydre fremtræder som en selvstændig bog. Abonnenter af »Arv og Eje« vil nok ligesom bibliotekernes personale komme i tvivl om billedbogens rette placering på reolen.

Hanne Poulsen

HANNE POULSEN: JES JESSEN. MALE-
REN FRA ÅBENRÅ. *Historisk Samfund
for Sønderjylland*. 1971. 204 sider. 3 plan-
cher + 64 ill. Indb. 31,00 kr.

I Weilbachs kunstnerleksikon hedder det om Jes Jessen, at han var »Eckersbergs første lærer i Åbenrå, og den kendsgerning har bevaret hans navn i dansk kunsthistorie.« Endvidere karakteriseres han som »malermester med kunstneriske ambitioner og i besiddelse af nogen karakteriserende og dekorativ evne.« Det er ikke meget, eftersom J. J.s indflydelse på Eckersberg utvivlsomt har været minimal, eftersom han rømmede af lære efter 3 års tid og vel som yngste læredreng hovedsagelig har været beskæftiget med at rive farver, rense pensler og løbe ærinder mellem værksted og læreplads. Det er da utvivlsomt et galt vurderingsgrundlag at lægge for forståelsen af J. J. Han må, som forf. siger, bedømmes ud fra stilling og miljø og hans mangesidede virke må ses som et sidste led i en malertradition med håndværksmæssig baggrund.

Dette mangesidede virke er det lykkedes forf. at dokumentere gennem et flittigt eftersøgningsarbejde, der tillader at præsentere et fyldigt udvalg af malerens arbejder først og fremmest fra hans arbejder i de sønderjyske kirker og dernæst fra hans omfattende portrætmaleri i de østjyske købstæder. På begge områder har han sin karakteristiske malemåde, en bestemt stil, der øver betydelig indflydelse på malemåden i landsdelen. Det er forf.s fortjeneste at få J. J. placeret i den kulturhistoriske sammenhæng og at få hans arbejder

anbragt, hvor de naturligt hører hjemme. Mod kunsthistoriens noget nedladende udtalelse om hans dekorative evne kan nu sættes karakteristikken af hans blomsterbilleder på træ – på møbler og panelværk. »Ingen anden håndværker i hverken kongeriget eller i hertugdømmerne har på »bondemøbler« malet blomster der kunstnerisk står på højde med det bedste af Jes Jessens brogede buketter på sort bund.«

Holger Rasmussen

OLE WARTHØE-HANSEN: RANDERS
HÅNDVÆRKERLAV. FRA LAVENES OP-
STÅEN INDTIL DERES OPHÆVELSE
EFTER 1857. Bind 1-2. Udg. af *Historisk
Samfund for Randers Amt, Randers* 1970.
Ill. 68 kr. Med tysk résumé.

Som undertitlen angiver, har det været forfatterens formål at beskrive lavene i Randers fra oprindelsen til ophævelsen. For den tidligste tids vedkommende er kilderne sparsomme, men fra det 17. århundrede hviler beskrivelsen på de bevarede lavsarkiver og på samlingen af lavsgenstande i Randers kulturhistoriske museum.

I første bind gennemgås hvert enkelt af de 11 lavs udvikling. Forfatteren har indsamlet meget materiale og giver gode og grundige oplysninger om det enkelte lavs historie med henvisninger til forholdene i andre byer. Man får oplysninger om lavenes sammensætning, om afgrænsningen mellem de enkelte fags forskellige grupper, om forholdet mellem mestre, svende og læredrenge og om de ældste lavsvedtægter, skræerne. Flere af disse er gengivet ordret, bl. a.

skrædernes skrå fra 1611 og 1642, skomagernes fra 1668 og rebslagernes fra 1849. Det er udmærket, at skråerne kommer på tryk. Man savner i høj grad en fortsættelse af Nyrops Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen, der udkom omkring århundredskiftet. Indtil den kommer, er det af stor værdi, at skråerne bliver udgivet, selv om man er nødt til at lede dem frem i mange forskellige lokalhistoriske værker. I bogen gives der en del oplysninger om den enkelte skrås oprindelse og udseende, ligesom der er tilløb til kronologisk placering og tekstkritik, men man savner konsekvente udgivelsesprincipper. Sådanne retningslinier for udgivelse burde udformes og gøres tilgængelige, så det udgiverarbejde, der udføres forskellige steder, kunne foretages på ensartet måde.

Efter gennemgangen af de enkelte fags historie beskrives lavenes organisatoriske opbygning og funktion med oversigter over antallet af mestre, svende og drenge, over fødesteder, mesterprøver og svendevandringer. Første bind slutter med en gennemgang af lavenes styreformer med forklaring på de enkelte styrelsesmedlemmers funktioner og beføjelser med en oversigt over lavs-genstandenes brug.

Mens lavs-genstandene i første bind behandles ud fra deres funktion, beskrives de i andet bind detaljeret som enkeltgenstande. Beskrivelsen omfatter ikke blot de genstande, der er bevaret fra de enkelte lav, og som nu for de flestes vedkommende befinder sig i Randers kulturhistoriske museum, men og-

så nu forsvundne genstande. Forfatteren har af lavsprotokollerne uddraget alle oplysninger om anskaffelse og brug af lavs-genstande, og man får på den måde et indtryk af, hvad det enkelte lav har ejet af inventar. For de bevarede genstandes vedkommende supplerer oplysningerne om f. eks. anskaffelsestidspunkt, pris og leverandør på værdifuld måde den detaljerede beskrivelse af alle genstandene. Beskrivelserne og de ordrette gengivelser af inskriptioner er meget nøjagtige og omfatter alt, selv mestermærker på velkomsternes skilte er taget med. Når man tager det store materiale i betragtning, er det prisværdigt, at der kan påvises så få fejl, som måske endda kan forklares ved forskellige fortolkningsmuligheder. Ved en forglemmelse er inskriptionen på bødgersvendenes velkomst ikke kommet med, men beskrivelserne er iøvrigt fyldestgørende.

Herefter følger skematiske oversigter over antallet af mestre, svende og drenge i de enkelte lav, over medlemmernes fødesteder og over antallet af vandrende svende. Desuden gengives et par lavs-regnskaber fra begyndelsen af det 19. århundrede, og tilgangen af mestre, svende og drenge 1750-1859 er opstillet grafisk, så man let kan følge udsvingene i antal i de forskellige perioder. Disse oplysninger er møjsommeligt uddraget af lavsdokumenter, borgerskabsprotokoller og andre arkivalier og giver et godt indblik i håndværkerens antal og herkomst. Selv om det kan være vejledende at opstille procenttal udregnet på grundlag af de faktiske tal, er det alligevel en betænkelig sag i de tilfælde, hvor antallet af uangivne er

så stort, at billedet fuldstændig fortegnes. I oversigten over indskrevne læredrenge i smedelavet 1690–1859 er antallet af uangivne fødesteder således ikke mindre end 449 af ialt 586 eller 76.6 % af det samlede antal. De udregnede procentandele er på dette grundlag så godt som uden værdi, rent bortset fra den almindelige usikkerhed ved angivelse af fødesteder og de store svingninger der forekommer i tilgangen inden for de enkelte tidsafsnit i denne periode på 269 år. Fra de nærmest liggende købstæder er den samlede tilgang i hele perioden således 20 læredrenge, men af disse er de 19 indskrevet i tiden 1830–1859, mens 1 er indskrevet 1780–1789. Den udregnede procent på 14.6 siger således intet om tilgangen i perioden 1690–1780, og da antallet af uangivne i denne periode er 146, kan tallene, hvis man ikke behandler dem med varsomhed, virke vildledende. Samme indvending kan rettes mod andre af skemaerne. Holder man sig til de faktiske tal, er man på mere sikker grund, og for kortere tidsrum vil disse tal kunne bruges.

Bogen slutter med henvisninger, som desværre er sat med for lille skriftgrad og omløbende linier, hvad der skader overskueligheden, samt registre og arkivoversigt. Bind I er illustreret med fotografier af en del af de bevarede lavgenstande, heraf flere, som ikke tidligere har været publiceret.

Som helhed giver værket indtryk af soliditet. Forfatteren har behandlet det omfattende kildemateriale, såvel arkivalier som genstande, med forsigtighed og god dømmekraft. For første gang fore-

ligger her en beskrivelse af en bys håndværkerlav, hvor samtlige relevante arkivaliegrupper og alle lavgenstande er udnyttet og beskrevet. Denne fremgangsmåde burde tages op i andre byer.

Poul Strømstad

SØMAND, FISKER, SKIB OG VÆRFT.
INTRODUKTION TIL MARITIM ETNOLOGI. Redaktion: Nordisk maritimhistorisk Arbejdsgruppe ved Olof Hasslöf, Henning Henningsen, Arne Emil Christensen. Udgivet af Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler. Kbh. 1970. 333 s. ill. 78,00 kr.

Nordisk maritimhistorisk Arbejdsgruppe, der er en lille gruppe forskere med interesse for den maritime etnologi, har i bogen »Sømand, fisker, skib og værft« med undertitlen »introduktion til maritim etnologi« samlet 10 større og mindre afhandlinger. Der er ikke tale om en lærebog, men som det udtrykkes i Axel Steensbergs forord en »tekstbog« ment som en håndsækning og en opmuntring til maritim-etnologisk interesserede og studerende. Det er i lys af denne definition, at værket må vurderes.

Olof Hasslöf tegner sig for 1/3 af tekstmængden. Der indledes med en artikel om maritim-etnologiens forhistorie og trange kår i forhold til udforskningen af bondesamfundet. Flere passager er ikke uden polemisk tilsnit og synes specielt rettet imod svenske tilstande. I Hasslöfs anden artikel, der er en analyse af begrebet levende tradition, opregnes en række traditions-

medier, som er af almen gyldighed og ikke specielt kan henregnes til den maritime etnologi. — Hasslöfs hovedartikler er en værdifuld gennemgang dels af skibsbyggeriets teknologi og forskningshistorie, dels af det maritime næringsliv i socialhistorisk belysning. Et af introduktionens mest centrale afsnit er Henning Henningsens om kilder og kildegrupper til sømandsliv til havs og i land. I artiklen, der også behandler registrering og udnyttelse af kilderne, pointerer forfatteren, at videnskabeligt arbejde mere end nogensinde er baseret på et enormt tids-spilde, hvad materialeindsamlingen angår, og han efterlyser en fælles stofcentral, hvorfra der kan rekvireres sagligt opordnet kildemateriale. Forfatteren behandler også forskningens beklagelige efterslæb i retning af emner, der tages under behandling. Det konstateres, at en virkelig indsamling og kulegravning ofte først virker tillok-kende, når en epoke er slut, »hvis ikke vi i dag begynder på en systematisk udforskning, kommer vi i den paradoksale situation, at vore efterkommere vil have ikke så lidt at bebrejde os — og med rette.«

Knud Klem bidrager med en værdifuld historisk afhandling om den danske kompagnifart og kilderne til dens udforskning.

Bogens eneste fiskeriartikel er skrevet af Kari Helmer-Hansen og omhandler en undersøgelse af næringslivet og fiskerispecialiseringen i Utgårdskilen på Hvaler, Oslofjord. Det er en hovedsagelig deskriptiv, men ganske grundig analyse af fiskeriteknik og -tek-

nologi i et lille samfund, hvor fiskeriet viste sig som eneste stabiliserende erhvervsmulighed for befolkningen. Med lignende undersøgelser på andre øer vil artiklens konklusioner kunne bringes ind i et større perspektiv af betydelig interesse.

På grundlag af nyt, overbevisende kildemateriale påviser Ole Crumlin-Pedersen i et vægtigt afsnit om den nordiske plankebåds konstruktive op-rindelse, at klinkbåden i form og byg-gemåde naturligt er udsprunget af den udspændte stammebåd.

Arne Emil Christensen behandler i afsnittet »bådebyggerværktøj og lære-proces« den visuelt-motoriske oplæ-ringsproces (se på — og kopier) som grundlag for kundskabsoverføring og -fastholdelse. Eksemplerne er hentet fra norsk bådebygning, men princippet har som led i det generelle spørgsmål om arbejdsmetoders tradering betydelig al-men-etnologisk interesse.

På de sidste 75 sider af bogen rede-gør Nils Nielsson for værfts og skibs-byggeri ved Pukavik, Blekinge. Artik-len, der delvis i anden form har været gengivet i Blekingebogen, er som flere af introduktionens afhandlinger af rent teknologisk art. Nils Nielsson beklager til slut i artiklen, at han ikke har omtalt »værftets folk, oplæring og arbejdsfordeling, arbejdsforhold og løn og meget andet, som kunne være af største interesse for helhedsbilledet af skibsbyggeriets vilkår.«

I relation til værkets titel »Sømand, fisker, skib og værft« virker det påfal-dende, at der på bekostning af bl. a. det meget stedmoderligt behandlede

fiskeri, er så stor en repræsentation af tekniske-materielle artikelemner i tilknytning til skibsbyggeriet (halvdelen af bogen). Skibsbygningen er på den anden side et vigtigt felt inden for den maritime etnologi, og udforskningen heraf er ringe og kan på ingen måde sammenlignes med, hvad der igennem årene er ofret på andre etnologiske emner, f. eks. bygningskultur. Men i betragtning af de mange andre vigtige sider af havbruget, der er uomtalt eller lidet bearbejdet i bogen, forekommer emnevalget til introduktionsartiklerne udover Hasslöfs og Henningsens oversigtsartikler ikke ganske repræsentative for det maritim-etnologiske forskningsområde. Bortset fra Kari Helmer-Hansens og til dels også Arne Emil Christensens artikler omhandler bogen udelukkende ældre forhold og bygger ikke bro til nutiden. Vigtige emner som undervandsarkæologi og orlogsvæsen er ikke omtalt.

Olof Hasslöf taler i indledningskapitlet om maritim etnologi som en selvstændig videnskabsgren i forhold til f. eks. arkæologi, kunsthistorie, etnologi og historie, men det fremgår ikke af introduktionens øvrige artikler, at der er tale om en virkelig væsensforskel mellem den maritime etnologi og den almene etnologi. Det forekommer dog fuldt berettiget at benytte betegnelsen maritim etnologi om den retning af etnologien, som speielt beskæftiger sig med hav- og søbruget som erhvervs-gren.

»Sømand, fisker, skib og værft« er godt illustreret med relevante fotos og tegninger. Bortset fra Henning Hen-

ningsens afsnit er alle bogens artikler forsynet med noter og henvisninger. Der forekommer flere overlapninger i henvisningerne mellem de skibstekniske afsnit, og ikke alle henvisninger her er lige udførlige med hensyn til udgiver, -sted og serie, men generelt og under hensyntagen til evt. særtryk, ville der have været meget lidt vundet ved at samle alt i et fælles noteapparat bagest i bogen.

Som tekstbog og hjælpemiddel for »maritimt etnologisk interesserede og studerende« udfylder »Sømand, fisker, skib og værft« fuldt ud sin mission, og man må være Maritimhistorisk Arbejdsgruppe taknemmelig, fordi den tog initiativ til værket. Maritim-etnologiske samleværker af denne art er en mangelvare, og det er glædeligt, at man har fundet sammen om at præsentere denne vigtige side af det etnologiske forskningsområde.

Alan Hjorth Rasmussen

RIBES SKIBSFART EFTER 1850. *Udgivet af Knud Lauritzen, tekst af Alan Hjorth Rasmussen. I komm. hos Høst & Søn, Kbh. u. å. 53 s., ill.*

Blandt danske museer er der vel intet, der i de sidste tre-fire år har kunnet fremvise en så speciel og dokumenterende publikationsstrøm som Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Museumsinspektør Alan Hjorth Rasmussen har haft en sjælden evne til at indkredse emner og materiale, og uden for mange

langstrakte overvejelser at få det mangfoldiggjort for en større kreds.

Det er rederiet J. Lauritzen, der, i fiskerimuseets normalt brugte kvadratformat og med dets inspektør som forfatter, har udsendt bogen »Ribes skibsfart efter 1850«. Det er en meget mærkelig bog. Historisk må man vel sige, at Ribe siden middelalderen ingen væsentlig skibsfart har haft, og bogen bliver således mere beretningen om den lokale vadehavssejlds' endelige forsvinden fra byen. At Ole Lauritzen i 1970 hjemsikv fire tankbåde i Ribe forandrer intet ved dette forhold, og da man ikke i bogen finder nogen begrundelse for 1850-skæringen, må man formode, at den kan være betinget af udgiverens forfædres begyndende interesse for Ribehandelen i 1860'erne.

Som læser havde man været glad for en kort oversigt over købstaden og dens almene handelsforhold set på baggrund af dens specifikke naturgeografiske beliggenhed og centralpolitiske situation i slutningen af forrige århundrede. Man forstår, at det netop var disse faktorer's djævelske samspil, der uforkyldt fik søhandelen til endeligt at forsvinde. Jernbanens anlæggelse i 1875 understregede blot endnu tydeligere Ribe bys handelsmæssige behov for forbedrede besjellingsforhold i åen og vadehavet.

Det har været svært at anskue skibsfarten uden at tage nøjere hensyn til, at der i 1850'ernes Ribe var industrier som bomuldsvæverier, jernstøberier, tobaksfabrikker, cikoriefabrik, kalkbrænderier, saltraffinaderi, stampemølle, eddikefabrik og sæbesyderi. Det var

disse, der, sammen med kvægavl og skovdrift, var Ribes erhverv, og skibsfarten var her, ligesom senere den nye chaussé og jernbanen, transportmulighederne for købmandsstanden. Hjorth Rasmussen fremhæver også klart i afsnittet »Drømmen om vestkysthavnen«, at det er handelsstanden og kommunalbestyrelsen, der efter 1864 ønskede at udvide handelsforbindelserne med England og samtidigt ivrigt kæmpede mod havneprojektet syd for Strandby (Esbjerg). Skibsfarten klagede over mudderbanker i åen, men syntes ellers at være ligeglad.

Bagest i bogen er Ribes skibsliste fra 1869 udskrevet med hvert indkommet og udgået skibs dato, last og rejsemål. Ved nøjere eftersyn og efter optælling og udregning kan det konstateres, at 75 % af skibsfarten ikke fjernede sig længere fra byen end øerne Fanø og Manø! Skibsfarten ser således ud til at kunne bære en sondring mellem vadehavssejlds og sejlds på fremmede havne, ligesom der er forskel på stykgodstransporter dirigeret af byens købmænd og rederiforetagendet, der blot har deres tremastede stålarkskib hjemskrevet i Ribe, men som aldrig har set staden.

Opgaven har ikke været let for forfatteren. Man fornemmer, at både udgiveren og tidspresset har sat sine spor, og skuffes over publikationens triste og uskønne typografi. De fleste af disse ting kunne sikkert have været undgået, hvis Esbjerg havde fået frie hænder til udgivelsen. Det arkivalske billedudvalg er derimod udmærket.

Palle Ove Christiansen

PEDER SKELOMSE†: FISKERDRENG FRA KLITTEN. *Optegnelser udgivet ved A. Hjorth Rasmussen. Amets tryk, Esbjerg. 1970. 33 s., ill. Ikke i boghandelen.*

I 1967 blev fhv. fiskeskipper Peder Skelmosen af Fiskeri- og Søfartsmuseet opfordret til at skrive sine erindringer strækkende sig fra barndomsårene på Holmslands klit over »hajfiskeriet« fra Esbjerg til fiskeriet og kvasesejladserne på Tyskland.

Museumsinspektør Alan Hjorth Rasmussen har med skånsom hånd bearbejdet disse erindringsoptegnelser for publicering og forsynet dem med en god lille indledning og enkelte noter. Peder Skelmosen, der er født i 1878, nedskrev først sin beretning i en alder af 89 år, men denne fremtræder i en så levende form, og er for manddomsårenes vedkommende så udførlige, at man må formode, at dens forfatter selv er noget udover det almindelige.

Skelmosens far var en af de mange, der efter Esbjerg havns åbning i 1874 flyttede fra »klitten« til »pionérbyen«, der lokkede med muligheder for fiskeri og afsætning i større målestok. Handelsfolk og politikere, der tænkte på en forøget Englands-eksport, havde således med den nye havn ubevidst forandret de økologiske forhold for en del kystfiskeri på en vis strækning af vestkysten. Vi følger overgangen fra husholdsorganisationens effektive udnyttelse af alle familiemedlemmer i fiskerhytten og bådelaget, til 1880'ernes snurrevådsspecialisering fra kuttere med havnen som koordinerende faktor. Skelmosen var selv blandt de første (i

1909–10?) der byggede de såkaldte hajer, der var mindre fartøjer end de gamle kuttere, men i teknik var disse overlegne. Trods chikane fra konkurrenter blev den nye fiskeform en succes, og i dag er Esbjerg havn fyldt med »hajer«.

Forfatterens livsberetning understreger med al tydelighed, at skal fiskeriet udnyttes fuldt ud, er det intet fangsterhverv, men en jagt. Bliver sæsonen eller priserne dårlige i hjemlige farvande, sejler han gennem Kielerkanalen til Storebælt og Kattegat, og under 1. Verdenskrig lander han til stadighed fisk i Tyskland. I 1920 flytter han med sin familie til Cuxhaven og fisker på Weseren og Elben. Når Vesterhavet ikke giver nok, sejler han med kutteren som kvase til Holland og Belgien. Efter nogle års forløb flytter Skelmosen tilbage til Esbjerg, sælger fartøjet, men tager til gengæld med ud som gast for en kollega. Efter definitivt at være »gået i land« bliver han vådbinder, fiskepakker og minkfarmer for til sidst som pensionist at skrive om, hvordan han energisk og bevidst udnyttede den tid, der var blevet ham tilmålt. – Det er dette livsforløb, der føles som det springende i bogen. Er Skelmosens historie almindelig for Esbjergfiskere i det begyndende storfiskeri, eller er den beretningen om en fandenivoldsk ener? Var fiskerierhvervet så mobilt som det her beskrives? Hvor udbredt var kvasesejladsen; og var den blandt fiskere en væsentlig økonomisk hovedpude?

Af de afsnit, som teksten, sandsynligvis af pædagogiske grunde, er ind-

delt i, kunne enkelte godt være indledt med et kort rids af ovennævnte omstændigheder, hvor udgiveren kunne trække på sit eget store kendskab til vestkystens spændende forhold og ofte ejendommelige erhverv. Hvis Skelmose var en nogenlunde typisk fiskeskipper, ville en bredere ramme have afrundet beskrivelsen på en naturlig måde, og hvis hans færden var mere specifik, kunne en sådan almen information blot være tilføjet som et efterskrift.

Måske er det for omstændige indvendinger at rette mod en nytårspublikation, men netop fordi bogen rører ved nogle af den danske fangstkulturs interessanteste variationer bliver læseren umiddelbart videbegærlig.

Som folkelivsskildring er bogen yderst sober. Skelmose tager udgangspunkt i det første han kan huske, og undlader klogeligt at skrive, hvad hans forældre har fortalt ham af tilfældige hændelser, eller at citere lokalhistorie som fortællestof. Publikationen er endelig, hvad angår redigering, tekst, billeder og tryk, et fint skrift, som både udgiver, forfatter og museet fuldt ud kan være bekendt.

Palle Ove Christiansen

NILS-ARVID BRINGÉUS (RED.):
ARBETE OCH REDSKAP. *Gleerup, Lund.*
1971. 398 s., ill. (*Handböcker i etnologi*).
33,40 s. kr. indb. 44,75.

I serien *Handböcker i Etnologi* har den utrættelige fagprofessor i Lund nu udsendt et nyt bind, der behandler den materielle folkekultur i Sverige før

industrialismen. Redaktøren har selv påtaget sig at skrive indledningen samt afsnittene om jordbrug, byggeskik og mad og drikke (hvorom tidligere i samme serie er udsendt bindet: *Mat och Miljö*). Til de øvrige afsnit er hentet en smuk række af ældre og yngre folk inden for faget. Kvægavl behandles af Mátyás Szabó, jagt af Gösta Berg, fiskeri og både af Nils Nilsson, skovbrug af Göran Rosander, håndværk af Phebe Fjellström, tekstiler (d. v. s. tekstil husflid og teknik) af Gertrud Grenander-Nyberg, klæder af Anna-Maja Nylén, hjemindretning af Maj Nodermann-Hedqvist, ornament og dekoration af Sigfrid Svensson og landtransport af Jonas Frykman. Da bogen ikke blot vil blive læst og benyttet i Sverige, havde det nok været rimeligt, om forfatterne var blevet præsenteret ved en ganske kort biografi.

Den pædagogiske målsætning sætter sit præg på bidragene, hvor teksten anskueliggøres med et gennemgående storartet billedstof, hvor udbredelseskort og instruktive marginaltegninger er fyldigt repræsenteret. De enkelte afsnit er af svingende kvalitet, men hvor de er bedst – som i afsnittet om klæder – giver de ikke blot omridset af det pågældende emne, men også væsentlige enkeltheder, der ikke blot kan sætte studerende i gang, men også meddele betydningsfulde impulser til ældre kolleger. Bibliografien ved hvert afsnit muliggør en hurtig orientering i emnet, først og fremmest i det svenske område, selv om enkelte forfattere også ser ud over de svenske grænser.

Holger Rasmussen

ELLEN ANDERSEN: FOLKEDRAGTER I NATIONALMUSEET. *Nationalmuseet*, Kbh. 1971. 88 s., ill. 18,00 kr.

Det forekommer rimeligt at opfatte og vurdere den foreliggende bog som et katalog over Nationalmuseets samling af folkedragter, beregnet til at have i hånden ved en gennemgang af samlingen. Bogen om danske folkedragter blev skrevet af Ellen Andersen i 1960.

Bogen er tilrettelagt af Henning Nielsen. Fotografierne i katalogafsnittet er taget af Niels Elswing. Endvidere er bogen illustreret med tegninger og malerier af folkedragter fra tiden udført af danske kunstnere. Bogens format er nær A5. De gengivne malerier og tegninger er på hele sider og står smukt og oplysende, hvilket man desværre ikke kan sige om de små klicheer af dragtfotografier, der ledsager katalogafsnittet. Det er her umuligt at skelne selv grove enkeltheder i dragten, hvilket ikke burde være tilfældet, al den tid det er umuligt at se de beskrevne dragter i en opstilling på Nationalmuseet. Det er her et spørgsmål, om ikke illustrationerne til katalogafsnittet skulle have haft forrang.

Bogen består af to afsnit, ét om folkedragter i almindelighed og et katalogafsnit om de enkelte dragter. Til slut ordforklaring og litteraturliste. Ganske kort skitseres en række forhold, som har haft indflydelse på dannelsen, og opretholdelsen af folkedragter. Derefter gøres der rede for den historiske udvikling af de enkelte dragtdele, mandsdragt og kvindedragt. I to afsnit omtales materialer og farver og endelig følger et afsnit om ophør af bru-

gen af folkedragt. Selve rækkefølgen af afsnit giver således udtryk for et historisk forløb, hvor man måske nok sagligt ville have foretrukket en samlet fremstilling af de forhold, der har haft indflydelse på brugen og afviklingen af folkedragter, herunder udbud af materialer. Afsnittet illustreres med tegninger og malerier fra tiden.

I katalogafsnittet behandler forfatteren de enkelte dragtlandskaber, først i en indledende kommentar, der placerer de omhandlede dragter i en sammenhæng, dernæst beskrives de enkelte dragter, evt. dragtdele. I de fleste tilfælde beskrives flere dragter fra samme egn under hensyntagen til den variation af dragter, som har været i brug til forskellig tid og til forskellige formål. Fra Hedeboegnen beskrives således en kvindekåbe fra slutningen af 1700 årene, en konedragt fra slutningen af 1700 årene, mandsdragt, slutningen af 1700 årene, brudgomsdragt, begyndelsen af 1800 årene, blå vinter- og juledragt til gift kone, ca. 1830-40, grøn forårs- og påskedragt til ung pige, ca. 1830-40, mandsdragt 1830erne, konedragt 1850erne. Til illustration af nogle af de beskrevne dragter bringes 22 sort/hvide fotografier af dragter opsat på figurer. Billedernes kvalitet gør desværre at de ikke tjener til dokumentation for dragternes udseende og bestanddele. Man må her fuldstændig støtte sig til forfatterens beskrivelse af dragterne, som findes på Nationalmuseets magasiner. Forhåbentlig bliver dette katalog en forløber for en omfattende nyopstilling af danske folkedragter.

I kataloget savnes et danmarkskort med angivelse af de få for forståelsen og stedfæstelsen nødvendige lokaliteter. Det kunne have siddet på indersiden af omslaget.

Ulla Thyrring

ANNA MAJA NYLÉN: FOLKDRÄKTER
UR NORDISKA MUSEETS SAMLINGAR.
Nordiska museets handlingar 77, Lund
1971. 184 sider. 50,00 s. kr.

I 1949 udgav Nordiska museet bogen »Folkdräkter« af Anna Maja Nylén. Bogen har i nogle år været udsolgt og den stigende interesse for dette område af kulturhistorien har nu, som forfatteren anfører, givet anledning til en ny udgave.

Bogen er omarbejdet med bevaring af dispositionen og forsynet med nyt billedmateriale. I 1949 var man således henvist til at animere dragterne ved hjælp af tegninger. For at øge deres dokumentariske værdi har man i den foreliggende bog brugt farvefotografier af de dragter, som siden da i en smuk opstilling er blevet udstillet på Nordiska museet. Til yderligere dokumentation er det historiske afsnit om dragtens udvikling illustreret med marginaltegninger. Endelig er der anvendt fotografier fra tiden, for at vise hvordan kameraet har registreret lokal dragtkultur i 1800 tallets sidste del og i begyndelsen af 1900 tallet. Afsnittet om dragtens variationer er udvidet og en oversigt over svensk dragtgeografi er kommet til. Til beskrivelsen af farvefotografierne er føjet en kommentar, der

har til hensigt at indsætte de afbildede dragter i deres sammenhæng.

Hovedindtrykket er både umiddelbart og efter gennemlæsningen en ny bog af forfatteren, der nøgternt og tidssvarende i form, årvågent og meget vidende med hensyn til udvælgelsen sammenfatter det store materiale, der står til rådighed for beskrivelsen af svenske folkedragter. Litteraturlisten godtgør, at forfatteren selv har bidraget til dette materiale med væsentlige afhandlinger, og går man et blad længere om og ser på fortegnelsen over »Nordiska museets handlingar« i almindelighed, må man erkende, hvilken rig baggrund dragtforskeren har haft for at vurdere sit materiale og sætte det i relation til omgivelserne.

Bogen er tilrettelagt af Britta Jeppson, de gedigne og fortræffeligt reproducerede farvefotografier er taget af Ulla Wåger, og marginaltegningerne er udført af Lisa Santesson og forfatteren. Bogens udstyr og sikre tilrettelæggelse giver udtryk for en mønstergyldig opfattelse af, hvorledes dragtmateriale fremlægges forståeligt. Formatet er næsten kvadratisk, således at tegninger og tekstklumme kan placeres ved siden af hinanden på samme blad. Der er plads til i de forskellige afsnit at arbejde med tekstklummer af forskellig bredde under hensyntagen til illustrationer, der følger teksten. Dette må anses for en stor behagelighed ved detaljerede dragtbeskrivelser, der ofte kan være vanskelige at følge, dersom man ikke samtidig får anskueliggjort materialet.

Bogen falder i fire afsnit med ord-

forklaring, billedfortegnelse og litteraturliste til sidst. De første 24 sider omhandler lokal dragtkultur, definitioner og forudsætninger. Indledningsvis gør forfatteren rede for udvalget af dragter afbildet i farver. I tid kan de henføres til første del og midten af 1800 tallet, en mindre del til 1700 tallet. Geografisk er de udvalgt således, at hvert landskab så vidt muligt er repræsenteret. I afsnittet behandles de spørgsmål som består omkring begrebet folke- dragter: Hvad betyder folkedragter? Hvorfor opstår de? Hvor findes de? Kort og letfatteligt anføres de synspunkter, som det i dag forekommer rimeligt at inddrage i diskussionen.

Dernæst følger en oversigt på 48 sider om de enkelte dragtdeles historie. Dette afsnit illustreres af marginaltegninger, som letter og stimulerer forståelsen for disse lidt tunge redegørelser for snit og materialer. Taljen går op og ned, bukserne ud og ind. En tegning viser, hvad det drejer sig om, og at en kortlivet kjole med middelaldertraditioner ikke har andet tilfælles med en kortlivet kjole fra begyndelsen af 1800 årene, end at de begge er kortlivede. En større skrifttype er anvendt i dette afsnit, muligvis for at befordre læseligheden.

På 11 sider behandles dernæst dragtens variationer. Der peges her på muligheder for variationer under indflydelse af stand, køn, hverdag, fest, bryllup, sorg og årstider. Da forfatteren som en acceptabel begrænsning har valgt kun at afbilde en mands- og en kvindedragt fra hvert dragtlandskab og en dertil knyttet dragtbeskrivelse, må

man savne redegørelser for variationen af dragter til ovennævnte formål, dragter som, når man ser på dragtskik i Danmark, nogle steder har haft en så fast udformning, at de kan beskrives som helheder.

De følgende 77 sider indledes med 11 sider om svensk dragtgeografi, hvor der redegøres for de landskaber, som Sverige i henseende til dragtskik kan opdeles i. Forfatteren finder det muligt at udskille områder, der reagerer ensartet på modens påvirkninger, men manglen på en kortlægning af de enkelte dragtdeles geografiske variationer og udbredelse gør, at en endelig dragtgeografi endnu ikke kan fremlægges. Til dette afsnit hører 64 sider med farvefotografier af dragter fra de enkelte landskaber. Ved hver dragt findes en beskrivelse, en kommentar og evt. litteraturangivelser.

Det eneste som savnes i denne velgennemtænkte publikation er et sverigeskort med angivelse af de få for forståelsen og stedfæstelsen nødvendige lokaliteter. Det kunne have siddet på indersiden af omslaget.

Ulla Thyrring

NILS-ARVID BRINGÉUS (ED.): MAT OCH MILJÖ. EN BOK OM SVENSKA KOSTVANOR. *Gleerup, Lund. 1970. 276 s., ill. (Handböcker i etnologi). 34,50 s. kr.*

NILS-ARVID BRINGÉUS (ED.): ETHNOLOGIA SCANDINAVICA. A JOURNAL FOR NORDIC ETHNOLOGY. *Gleerup, Lund. 1971. 20 s. kr.*

NILS-ARVID BRINGÉUS (ED.): SKÅNSKA MATVANOR. *Skrifter utg. av Etnologiska Sällskapet i Lund 1 (= Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1971), Lund. 1971. 172 s., ill. 18,00 s. kr.*

Mad er på vej til at blive et etnologisk modeemne. Heri er der ikke noget mærkværdigt. For den forsker, hvis opgave det er at studere den europæiske kultur og dens grundlag, må kosten, dens fremstilling, sammensætning, tillavning og fortæring, være et helt centralt emne. Med maden tilfredsstilles det mest elementære menneskelige behov, men emnet rummer mange flere aspekter end det. Dets centrale stilling fremgår deraf, at maden og måltidet er det naturlige midtpunkt for menneskers samvær med hinanden, og det er et af de midler, hvormed de kommunikerer til andre medlemmer i gruppen og til mennesker uden for gruppen.

Det etnologiske studium af kosten bliver i disse år drevet med særlig kraft ved Institutionen för folklivsforskning i Lund. Drivende kraft i dette arbejde er professor N. A. Bringéus, som også har redigeret de tre bøger om »mad-etnologi«, som her skal omtales.

At etnologernes interesse for denne emnekreds ikke er af ny dato, fremgår af den første af bøgerne, *Mat och*

miljö, som er en antologi af afhandlinger og artikler, der for hovedpartens vedkommende har været trykt før, den ældste så tidligt som 1932. Det siger i sig selv noget om svensk etnologis lange tradition og høje stade, at det har været muligt på denne måde at sammenstykke en bog af så god kvalitet.

Antologien indledes med to almene oversigter: En historisk om svensk kostforskning af Brita Egardt og redaktørens bidrag om »Människan, maten och miljön«, som med sine under-rubrikker antyder de mange aspekter, som emnet rummer: Ekologisk anpassning, arbetsmiljö, samhällsmiljö, mat och gemenskap, matprestige samt mat och religion. De øvrige bidrag er samlet i fire hovedafsnit: Under »Regionale rätter« behandles lokale specialiteter som mortensgås, stenkager, syltemælk og langkål. I afsnittet om »Lån och arv i svenskt kosthåll« finder man sådanne klassikere som Gösta Bergs morsomme indføring i ældre nordiske konserveringsmetoder og Sigrd Svenssons innovationsstudie »Hur kaffet blev svensk nationaldryck«. Under »Föda – fördomar – folketro« behandler Brita Egardt det tema, som også var emnet for hendes doktordisputats: menneskets holdning til og vurdering af kosten, og de faktorer der har været bestemmende herfor. En anden fremtrædende etnolog med kosten som studieområde, den altfor tidligt afdøde Alfa Olsson er repræsenteret med en afhandling om kostvaner blandt fiskere i Bohuslen. Den indgår i et afsnit om »Regionala kostkomplex«, hvis to øv-

rige bidrag udmærker sig ved at være nyskrevne og begge at anskue variationerne i madvanerne under en økologisk synsvinkel. Phebe Fjellström behandler hovedtrækkene i Norrlands ældre kostmønster og sammenholder det med madvanerne i Mellem- og Syd-sverige, mens Harald Hvarfner med udgangspunkt i et nutidsmateriale viser, hvorledes naturøkologiske faktorer spiller sammen med historiske og etnisk om at forme kulturvariationerne.

Interessen for den etnologiske kostforskning i Lund har ikke blot givet sig udslag i publikationer, men også i afholdelsen af »The First International Symposium for Ethnological Food Research« i august 1970. De foredrag, der blev holdt på denne kongres, foreligger nu trykt i det første nummer af et nyt etnologisk tidsskrift med navnet *Ethnologia Scandinavica*, en ny og forhåbentlig mere livskraftig afløser af det gamle tidsskrift *Folk-Liv*.

Spezialkongresser af den nævnte art er ikke et ubetinget gode. De kan understrege den tendens, faget har haft, til at spalte sig ud i selvstændige grene som agraretnologi, maritimetnologi, etnogastronomi etc., hvis udøvere søger sammen med folk fra andre fag med samme »hobby«. Man løber derved den fare, at etnologerne ikke mere har et interessefællesskab i løsningen af etnologiske problemer.

De 22 foredrag fra kongressen er meget forskellige både i indhold og i synspunkter på stoffet. Forfatterne kommer ikke blot fra mange lande, men også fra meget forskellige forskningsmiljøer og ikke alle lader sig ru-

bricere som etnologer. Af bidragene skal her kun et par enkelte strejfses. Károly Gáál har undersøgt »soziale und wirtschaftliche Zusammenhänge in der Kochausrüstung« i Burgenland, Østrig, og viser hvorledes industriens efterspørgsel af egnens træ fører til indførelse af en ny hustype og et ildsted af en ny form, komfuret. Til dette kræves nye kokekar og dermed må også madlavningsteknikken ændres. De geografiske variationer i relationerne ildsted/madlavningsteknik skitseres af Anni Gamerith i »Feuerstätten-bedingte Kochtechniken und Speisen«.

I en afhandling med den lidet loven- de titel »Hafer- und Gerstenmehl als Hauptgegenstand der schottischen Nahrungsforschung« viser Alexander Fenton, hvorledes lokale næringsmidler og spisevaner må tolkes på baggrund af de sociale forhold og landbrugsarbej- dets organisation. Også René Valeri blev ved sit studium af »traditional food supply in the South West of France« (med udgangspunkt i 3 ud- valgte lokaliteter) klar over det umu- lige i at isolere maden og spisevanerne. De lod sig kun forstå i en økonomisk/ social/ideologisk sammenhæng.

De nævnte eksempler viser en kost- forskning, som er dybt forankret i al- mene etnologiske problemstillinger og som principielt ikke adskiller sig fra forskning med andet materielt udgangs- punkt. Kongressens centrale skikkelse, den tyske professor Günther Wiegel- mann, rejser i et indledende foredrag spørgsmålet: »Was ist der spezielle Aspekt ethnologischer Nahrungsforschung?«, og når frem til, at måltidet

bør vælges som udgangspunkt frem for næringsmidlet. Vælger man det sidste som basis for forskningen, kan det føre til en stadig større specialisering, således at tilsidst kun Europas pølseforskere, brødforskere eller grønsagsforskere har noget at sige hinanden. Derimod virker måltidet som grundenhed integrerende på den etnologiske kostforskning, og da måltiderne hænger nøje sammen med livsrytmen i sidste ende på det hele fag. Dersom alle kostforskere kan tilslutte sig Wiegelmanns mening på dette punkt, da kan man med sindsro byde den nye forskningsgren velkommen i den etnologiske familie.

Til sidst skal kort omtales en lille bog med titlen *Skånska kostvanor*, som i modsætning til »Mat och miljö« er udsprunget af de aktuelle studier ved instituttet i Lund. Seminar-afhandlinger ligger bag bidrag om karakteristiske skånske kostelementer som silden, gåsen og den drabelige spettekake. I kapitlet »Julamat« behandles et socialt moment i kosten, nemlig det »julegratiale« i form af brød og andre naturalier, som tjenestefolk og andre fik i de skånske bondehjem. Interessant er påvisningen af, hvorledes denne dansk-skånske tradition smelter sammen med den uppsvenske brug af »julhögar«. Bogens hovedafsnit er dog Bringéus' oversigt over »Mat och måltid i skånska bondehem«, som tegner et detaljeret billede af landsdelens madkultur. Endelig må det tilføjes, at der til benefit for de mennesker, som efter læsningen føler trang til at gå over til »anvendt etnogastronomi« også findes

et afsnit med opskrifter på traditionelle skånske retter.

Bjarne Stoklund

ELLEN ANDERSEN: BORDSKIK, SPISEVANER OG BORDDÆKNING GENNEM TIDERNE. *Gyldendal, Kbh. 1971.*
173 s., ill. 65,00 kr.

Om saltkarret siger Ellen Andersen i sin bog, at det fra en ganske enkel beholder med ét rum ved midten af 1600-tallet udviklede sig til en vældig opbygning, der kunne bestå af op til elleve særskilte dele til salt, sukker, peber, olie, eddike og andre krydderier. »Det er dette stykke, der – i forenklet form – svarer til den plat-de-menage, som i vore bedsteforældres hjem tro-nede midt på spisebordet. Nok er ordet plat-de-menage fransk, men fransk-mændene kender det ikke i vores betydning. Hos dem hedder stykket »sur-tout de table«.

Citatet er karakteristisk for emnet og dets behandling. Hvert enkelt element i borddækningen har sin egen udvikling og indpasses med de øvrige elementer til det, der udgør bordskikken, der her beskrives på fælleseuropæisk baggrund i et hjemligt miljø – selv om det vel ikke altid helt præcist fremgår, om det er danske eller franske tilstande, der beskrives. Emnet er omfattende og ingenlunde vel undersøgt. Visse sider har ganske vist været relativt godt behandlet som bordservicet af Olrik, Lassen, Bøje og Boesen (de to sidstnævnte bog om »Gammelt dansk sølv til bordbrug« nævnes

iøvrigt ikke i litteraturoversigten) og bordtekstilerne af Garde og Ellen Andersen, men der må stadig mange primærundersøgelser til for at skaffe materiale til en mere dybtgående behandling. Vi savner fortsat i høj grad den publicering af det kgl. sølvkammers bestand, som senest blev stillet i udsigt ved særudstillingen på Rosenborg i 1948, og vi savner materiale fra de mere beskedne miljøer, især da de højere lag i samfundet af indlysende grunde er bedst oplyst fra ældre tid. Det er da også væsentligst deres forhold, der behandles i bogen, men forf. gør helt klart, at en udførlig behandling ville kræve adskillige bind, og at hendes bog blot må betragtes som en kort oversigt.

Holger Rasmussen

PETER RIISMØLLER: SULTEGRÆNSEN.
København 1971. 139 s., ill. 39,90 kr.

Som det fysiske landskab har også det sociale landskab sine grænselinier. »Sultegrænsen« er en af dem, og om dens bugtede forløb har Peter Riismøller skrevet en halv snes essays. De har tidligere været udsendt som privattræk, men foreligger nu på det almindelige bogmarked. I tid rækker teksterne fra forhistorien til et par årtier ind i dette århundrede. Geografisk samler oplysningerne sig om forfatterens nørrejyske fødeegn og senere arbejdsmark som museumsinspektør i Ålborg. Fra samme område stammer bogens mange og illustrative fotografier.

De enkelte essays bærer knappe og

karske titler som »Vårhunger«, »Arme agre« og »Bønder skaber landet«, og de er skrevet i et tilsvarende kærnesprog, der kun nu og da skatter vel rigeligt til litterære forbilleder som Johs. V. Jensen og Thorkild Hansen. Stykkerne er anbragt med et rent forhistorisk først og det mest nutidige sidst i bogen; men iøvrigt skeles der ikke meget til kronologien. Det sammenbindende perspektiv er lagt gennem sultegrænsens trøstesløse omland og de vilkår, som her bydes mennesker. Personerne er de ældste kulturers jægere, jernalderens og senere epokers bønder, de jordløse, Ålborgs småfolk i 1600 årene samt de husmænd og daglejere i og omkring Skørping stationsby, som Riismøller har kendt fra sin barndom.

Endnu i mands minde har folk på disse kanter været afhængige af en ømtålelig balance i forholdet til den omgivende natur. Selv når misvækt var undgået, kunne det være svært at komme gennem vinteren, at blive »overfødt«, som Karoline Graves kaldte det. Værre var det, når ligevægten mellem produktion og folketal blev forrykket. Den lod sig ikke sådan rette op, og undertiden skabte selve de udveje, som man havde fundet for at holde nøden fra døren, nye og end mere uoverskuelige plager. Det skete, da skovene ved overudnyttelse blev til hede, og da de grå klitter ved menneskers og husdyrs hjælp blev til hvide klitter, der som sandflugt fæg ind over det dyrkede land. – Med en forbedret teknologi, omfattende blandt andet kundskab om gødskning og afvanding, fik bønderne

efterhånden kontrol over omgivelserne. For de jordløse, herregårdsbisserne, polakkerne og børsterne var det endnu i begyndelsen af 1900 årene omgivelserne – de naturgivne og de sociale – der havde kontrollen. I »De overlevende« bringer Riismøller et meget sigende interview med en gammel herregårdsforvalter om disse landdistrikternes udskudte.

De ydre kår præger mennesker i både gestalt og adfærd. Små skikkelser af subnormal vækst har Riismøller truffet i middelalderlige fund, hos arbejderbørn i Himmerland og hos tyskere opvokset i den første krigs hungerår. Her skildrer han sådanne resultater af utilstrækkelig og forkert ernæring. Ved en tidligere lejlighed har forfatteren beskæftiget sig med det daglige slid og dets indvirken på den menneskelige fysik, og disse fremtoningsformer kunne han godt have medtaget i denne sammenhæng. – Mens den kropslige tilpasning får sit eget essay, »Kummerformer«, er der kun spredte tilløb til skildringer af den aktive, kulturelle tilpasning til de knapt tilmålte ressourcer. De findes for eksempel under omtalen af kosthold, indsamling af vilde planter og af metoder til konservering af fødevarer.

I »Byen æder mennesker«, der handler om byernes folk og deres kamp for at overleve, hentes stoffet især fra Ålborg. Riismøller forsøger sig her med en analyse af håndværkernes økonomiske situation i 1600 årene. Til dette formål opererer han med betalingsmidlerne, som om pengeøkonomi og overenskomstløn var etablerede kendsgernin-

ger på den tid. Leveomkostningerne for byens besiddelsesløse beregner han på grundlag af en markedspris på korn. Resultatet bliver, at de pågældende hastigt passerer om på den forkerte side af eksistensminimum. Lidt senere konstateres det dog, at byen havde mulighed for nogen selvforsyning fra sine egne marker, og at mange af de jordløse indbyggere havde ansættelse med kost og logi som en del af lønnen. Det kunne nok have givet anledning til en revision af beregningerne.

Nu kan forfatteren næppe bebrejdes, at han i en samling causerier ikke gennemfører komplicerede analyser. Han skal heller ikke høre for de mange løse indfald og udfald, der drejer sig om så forskellige emner som reformations-tidens »afstumpning af alle sociale følelser«, om spaghetti som underlødigt næringsmiddel samt om nutidens euforiske dyrkelse af de gode gamle dage. Sådant hører vistnok denne kulturhistoriske genre til. Men hvorfor rummer bogen ingen henvisninger? Herom skriver Riismøller selv i en efterskrift, at »et af de sikreste midler til at gøre en tekst ulæselig er fodnoter.« Man kan her nøjes med at minde om Hugo Matthiessen, der så utrætteligt dyrkede samme genre. Han undlod aldrig at meddele sine »kilder og bevissteder«, og endnu har ingen kaldt ham ulæselig.

Uden henvisninger efterlader »Sulte-grænsen« læseren utilfredsstillet med en række inspirerende, men åbne spørgsmål. Fra et etnologisk synspunkt er dette specielt beklageligt, da Riismøller kommer tæt på væsentlige økologiske

og økonomiske problemstillinger. Hans emne er tilmed af en vis international aktualitet. »The culture of poverty« – fattigdomskulturen, dens årsager og konsekvenser – er i den videnskabelige diskussion et genopdukkende tema, som også denne bog kunne have ydet et historisk bidrag til.

Poul H. Moustgaard

KAI DETLEV SIEVERS: VOLKSKULTUR UND AUFKLÄRUNG IM SPIEGEL DER SCHLESWIG-HOLSTEINISCHEN PROVINZIALBERICHTE. *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 58, Neumünster. 1970.* 348 s.

Kai Detlef Sievers' grundige undersøgelse af indholdet i det også af adskillige danske læste slesvig-holstenske tidsskrift »Provinzialberichte«, der i årene 1787–1834 udsendes under redaktion af professor A. C. H. Niemann i Kiel og pastor G. P. Petersen i Lehnshahn, kunne lige så godt have heddet »Aufklärung und Volkskultur«. Problemet er, hvordan oplysningsmændene så på det jævne folk i denne periode, og med hvilke midler de søgte at hjælpe folket til en lykkeligere tilværelse. Tidsskriftet prægedes, foruden af Niemann med hans økonomiske, statistiske og topografiske artikler, især af en række lokale præster, hovedsagelig af rationalistisk indstilling. Den danske blanding af fromhed og oplysningsiver, som biskop Erich Pontoppidan havde været et levende udtryk for, var ikke almindelig i hertugdømmerne. Men Sievers mener, at H. Hejselberg

Paulsens vurdering af præsterne og perioden som åndløse, og hans påstand om, at oplysningsforkæmperne i Slesvig var uden kendskab til menneskesjælen og forståelse for folkets åndelige habitus (Volksgemüt) er uretfærdig, selv om han må indrømme, at nogle af præsterne kunne være naive i deres oplysningsiver.

Sievers lægger ikke skjul på, at man ved at analysere indlæggene i »Provinzialberichte« får et ensidigt billede af »Folket«, som han definerer som »der gemeine Mann«. Den materielle kultur har han behandlet i ringere omfang, fordi der i forvejen forelå en undersøgelse af Hans Krieg: »Schleswig-holsteinische Volkskunde aus dem Anfang des 19. Jahrhs. in Auszügen aus den Schleswig-Holsteinischen Provinzialberichten« (1. Teil: Landschaftliche und wirtschaftliche Grundlagen, Lübeck 1931). Han opfordrer imidlertid fremtidige forskere til at supplere den her foreliggende undersøgelse ved hjælp af arkivernes materiale og studium af den store gruppe folkelige skribenter fra samtiden, der ikke kunne gøre krav på at repræsentere klassisk fornufttænkning.

De førende oplysningsfolk havde ikke meget til overs for »Volksbrauch« og det traditionelle folkeliv i dets brogede mangfoldighed så lidt som for de sociale organisationer i landsby og købstad. Indsendere omtaler i »Provinzialberichte« med afsky folkets vrangforestillinger, det være sig, når gårdhundens tuden mentes at forkynde snarlig død, eller når en indsidderkone med overbevisning gav en bestemt

kvinde i landsbyen skylden for dødsfald i hendes sparsomme kvægbesætning. Hver gang, den pågældende trådte ind i stalden, blev mælken lang og klæbrig, forklarede hun sin hr. Pastor, der straks tog sig for at belære hende om hendes vankundighed med hensyn til kvægsygdomme.

Bogens to hovedafsnit handler om oplysningens forkæmperes stilling til de enkelte sider af den traditionelle folkekultur, husbygning, dragt, ernæring, forlystelser, lavs- og arbejdsskik, folketro, visesang osv., samt disse mænds bestræbelser for at fremme velstand og sundhed gennem agrarreformer, social forsorg, sundhedspleje og forbedret skolegang. I afsnittet om husbygning fortæller en indsender, at han har bemærket forskellen mellem tysk og dansk husbygningsmåde, idet der i bøndergårdene i Haseldorf ved Elben endnu i 1812 ingen skorsten fandtes, medens røgfang var almindelig i Danmark, og han fortsætter: »Det forekommer mig, at ansigtsfarven hos de fleste tyskere er lidt mørkere end hos de danske.« Bemærkningen er trods sin naive form typisk for oplysningsfolkenes energiske søgen efter forklaring og sammenhæng i tingene, idet man opfattede klima, sociale forhold og andre ydre betingelser som udslagsgivende for menneskenes karakter og fysik, noget som netop måtte opfordre til at ændre uheldige livsforhold.

Selv om forholdene gennemgående var bedre i vest end i øst, fandtes der også reformivrige godsejere blandt ridderskabet. Grev Hans Rantzau gennemførte således allerede i 1767 på sit gods

Ascheberg i Øst-Holsten, at hver indsidder, når han giftede sig, fik et fire fag langt hus, der må have været rummeligt. For det indeholdt to stuer, et par kamre til husgeråd, en diele i midten med ildsted, en stald til to køer og en kalv samt rum til et par svin eller får foruden tørvehus og have. Efter ophævelsen af livegenskabet løsnedes imidlertid båndene mellem undergivne og herskab, og en forbedring af fattigforsorgen blev påtrængende nødvendig. Et led i ønskerne om at rationalisere husbygningen var agitationen for at opføre huse af stampet ler i stedet for af bindingsværk.

De to udgivere af »Provinzialberichte« var mere socialt bevidste og ivrige for at reformere jævne folks kår end professor Nic. Falck med sit »Staatsbürgerliches Magazin«. De kritiserede ridderskabet, og skønt beundringen for den franske revolution efterhånden kølnedes, åbnedes tidsskriftets spalter for den noget uberegnelige ildsjæl, amtmanden i Pløn, August Hennings, der i Danmark er velkendt for sin skildring af bøndernes ulidelige tilstand under Antvorskov ved Slagelse, og som man i hofkredse og blandt fællesrigernes styrelse i hvert fald i perioder betragtede med mistillid på grund af hans frisindede anskuelser.

De fleste skribenter var enige om, at folk måtte klæde sig efter deres stand, hvorfor de rådede til mådehold og advarede mod overdreven luksus. En indsender mente i 1802, at bondepiger, der arbejdede på marken, let kunne blive mistænkt for liderlighed, når de optrådte med utildækket barm, blottede

arme og skørter, der var opkiltet til op over læggene, og det måtte anses for skamløst, hvis de bukkede sig, så bagdelen af deres krop blev blottet. Om festsikke er der især mange beretninger fra tiden før 1803. Man finder gode beskrivelser af bryllupper i Wilstermarsk, på Helgoland og Nordstrand, og størrelsen af de med bryllup og begravelse forbundne udgifter bliver ikke glemt. Pastor Wolf i Wesselbüren beretter om kalandfesten, der oprindeligt blev arrangeret af skolelæreren for sine elever ved fastelavn, og som nærmest svarer til den danske Thomasmesse-fest den 21. december. Her som der kom børnene med gaver. Men i Wesselbüren havde gaveindsamlingen efterhånden taget et omfang, der i høj grad forargede sognets præst; thi børnene begyndte straks efter jul at gå rundt og synge for folks døre og tigge fødevarer sammen. Tit blev de beværtet med brændevin, og skolelæreren selv, der fulgte dem, blev undertiden ganske drukken. Ikke mindre forargeligt forekom det præsten, at skolepigerne, der optrådte i festlige klæder som kalandsbrude, lod sig opvarte med kager og legetøj af deres friere, drengene, som de bagefter dansede med.

Skolens undervisning måtte være et centralt spørgsmål for oplysningstidens foregangsmænd. Thi kun ved at forbedre skolegangen kunne man gøre sig håb om at få det jævne folk opdraget til bedre økonomer og lykkeligere mennesker. I den gottorpske del af Holsten var der i årene 1731-34 blevet udstedt 3 skoleforordninger, som senere

blev efterfulgt af tilsvarende for de kongelige dele. I hertugdømmet Slesvig fandtes der ikke nogen fælles skoleordning, før der med en kgl. resolution i 1797 blev taget et første skridt ved at indføre distriktsskoler med faste lærere og helårs undervisning. En fælles skoleordning for begge hertugdømmer gennemførtes i 1814 samtidig med kongerigets.

Indtil disse reformer iværksattes, var forholdene navnlig på nogle af de holstenske godser yderst uhensigtsmæssige. Pastor Wolf i Oldesloe skrev i 1800 i »Provinzialberichte«, at ikke engang halvdelen af de 17 landskoler, der fandtes i hans sogn, var forsvarligt indrettet. Af pigerne kunne næsten ingen skrive, af drengene kun få i nogle af skolerne. Regning var noget meget sjældent, og de fleste skolelærere var deri selv endnu langt tilbage ligesom også i skrivning. Skolegangen varede kun fra mikkelsdag til påske. Andre steder var forholdene bedre. Men på de holstenske godsområder rummede skolestuerne ifølge en anden indsender gennemsnitlig 50-100 børn i alder fra seks til seksten år.

Det har ikke i denne anmeldelse været muligt at komme nærmere ind på en række områder, som Kai Detlev Sievers giver udførlig besked om, blandt andet landbruget, der var oplysernes kælebarn med koppelbrug, mergling og forbedret afgrøderotation. Bogen indeholder en rigdom af nyttige og interessante oplysninger om en periode, hvis folkekultur kun i ringe grad er undersøgt for hertugdømmernes vedkommende. Inddelingen af stoffet er relevant for emnet, og

forfatterens bedømmelse er sober og velovervejende med forståelse for berettigelsen af forskellige synspunkter. Overdrivelser i de foreliggende kilders beretninger tages med et korn salt. Danske læsere kan hente både inspiration og berigelse ved at læse Sievers udmærkede bog. Man må håbe, at mange slesvigholstenske folkelivsforskere vil følge hans råd og udfylde det på grund af de anvendte kilders begrænsning rimeligvis noget ensidige billede ved supplerende undersøgelser i arkiver og mindre tilgængelig lokal litteratur.

Axel Steensberg

**BØRNE- OG UNGDOMSBØGER.
PROBLEMER OG ANALYSER.**

Red. af Sven Møller Kristensen og Preben Ramlov. Gyldendal, Kbh., 1969. 285 s., ill. (Gyldendals pædagogiske Bibliotek, 28). 39,00 kr.

**ELLEN BUTTENSCHÖN: LAURA
INGALLS WILDER. BONDEKONEN,
DER BLEV DIGTER. Gyldendals Forlag,
Kbh., 1971. 123 sider. 20,25 kr.**

**VIBEKE STYBE: HISTORIEN OM
STRUWWELPETER ELLER DEN STORE
BASTIAN. Gyldendals Forlag, Kbh., 1971.
97 s., ill. 18,75 kr.**

**TORDIS ØRJASÆTER: MASSE-
MEDIENE OG BARNEBOKEN.
J. W. Cappelens Forlag (trykt i Danmark),
Kbh., 1971. 63 sider. 15,00 no. kr.**

I forordet til »Børne- og ungdomsbøger« skriver Sven Møller Kristensen: »Det er ikke en håndbog eller lærebog i børnelitteraturens historie og problemer, men en begynderbog til studiet af et stort emne, en indføring som især er tænkt til brug for seminarier«.

Bogen indeholder en række artikler, hvoraf nogle orienterer om debat eller bringer personlige synspunkter, andre belyser genremæssige forhold og/eller giver historisk oversigt. Desuden er der et afsnit med »prøvende og vejledende analyser«. Bogen er forsynet med litteraturliste, sag-, emne- og navneregister.

Der indledes med optryk af Steen Eiler Rasmussens foredrag fra 1966 »Tanker om børnebogen«, en artikel af K. E. Løgstrup, »Moral og børnebøger« og Sven Møller Kristensens »Børnebogen kunstnerisk set«.

Grundlæggende viden får man i Marie Svendsens »Dansk børnelitteratur i det 20. århundrede« og i Torben Gregersens »Småbørnsbogen«, som ene af alle bogens artikler er illustreret, samt i Gunnar Jakobsens »Voksenbogen som børnebog«. Her synes dog de 12 sider sammenlignende Robinson Crusoe-indledninger overflødige. Anna Jensen, »Børnebogens samfundsbillede« behandler ud fra forskelligt materiale og metode en aktuell problematik. Betragtet ud fra bogens læsersigte er Paul Nørreslet og Kirsten Thorups gennemgang af »Drengen Friedrich« og »Hesten uden hoved« de bedste analyser af enkeltværker. Ved at lade børn prøvelæse bøgerne viser de, at læserudbytte kan være forskelligt for voksne og børn. De sætter spørgsmål ved voksnes vurdering af børnebøger og voksnes indoktrinering af eget læserudbytte på børnene. Hvorvidt og hvor mange af analyserne der vil give seminariestuderende positivt udbytte, vil jeg lade stå hen. Bogen er som helhed – med hæderlige undtagelser – et

udsalg efter slaget for den litterære børnebog. Den er, efter min mening, hverken bred eller god nok for den, der skal arbejde praktisk med børnebøger.

Til bogen er der i 1971 udkommet 3 emnehefter; alle har de litteraturliste og Vibeke Stybes bog desuden et navneregister.

Men først Ellen Buttenschöns refererende analyse af Laura Ingalls Wilders »Laurabøger«. Den er forbilledlig i sin form. Her er alt hvad en pædagog har brug for i sit arbejde: Præcise henvisninger til tekst og billeder, motiveret anbefaling af særlige afsnit egnet til oplæsning eller diskussion. For »Laurabøgerne« er foruden god underholdning også kulturhistoriske kildekrifter, der kan bruges i undervisningsøjemed. Grundig orientering om forfatter, illustrator, oversætter og udgivelser skorter det ikke på; så er bogen tilmed let og medlevende skrevet.

Vibeke Stybes »Historien om Struwwelpeter eller Den store Bastian« er grebet anderledes an. Dens læsersigte er bredt. Her får man ikke blot en gennemgang af Heinrich Hoffmanns børnebog fra 1845 med fyldige oplysninger om forfatter, redaktioner og udgivelser, og hvad man ellers forventer i en sådan afhandling. Bogen er simpelthen fænomenet »Struwwelpeter« i kulturhistorisk belysning. Et afsnit beretter om den debat, der fra Hoffmanns tid og til nu med mellemrum har været om bogen, og et andet fortæller om de børnebøger, der er udviklet af dens idé. Også de mange parodier og travestier, der i tidens løb

er lavet over bogen, er gravet frem. Man får endda at vide, at »Struwwelpeter« fører en tilværelse som reklamefigur. I Hoffmanns tid anbefalede han børnemel, og nu reklamerer han for italienske blodappelsiner. – Bogen er en helhedsanalyse af et kulturfænomen, som det er både morsomt og udbytte- rigt at læse om.

Emnet for Tordis Ørjasæters hette er »Massemediene og Barneboken«. Den er skrevet på et klart norsk, lige så let at læse som dansk. Tordis Ørjasætter koncentrerer bogen om det medium, der for tiden optager børn mest, nemlig TV. Hun mener, man nu må stoppe debatten om mediers skadevirkninger og i stedet finde frem til, hvordan man optimalt kan udnytte mediernes særpræg. Det ligger hende stærkt på sinde, at børnebogen placeres rigtigt i de øvrige medier og kommer til at indtage en meningsfuld plads i underholdning og undervisning. Bogens længste kapitel handler om »Vold i massemediene«. Her som i de øvrige 9 afsnit fremlægges forskningsresultater og synspunkter – især fra den nordiske debat – der vurderes og diskuteres af Tordis Ørjasætter på en måde, der vidner både om teoretisk viden og praktisk arbejde med emnet. Vigtigt er det, at hun gør opmærksom på nødvendigheden af undervisning i media-forståelse. Bogen er en god indføring i den aktuelle problematik. Blot kunne man ønske lidt flere og mere præcise henvisninger. De er ikke overflødige, selvom der gives gode, lange direkte citater.

Margit Brandt

Undersøgelsen tager sit udgangspunkt i selve bladet ved systematisk at gennemgå samtlige stofområder i den halve årgang (juli–december 1969), man har anset for at være et tilstrækkeligt sociologisk dokument. S.BT's mange stofkategorier deler sig i to hovedkategorier: en fiktiv og en ikke-fiktiv, der hver for sig udspalter sig i en række delgenrer. Da undersøgelsen er af litterær-sociologisk art, anses det for mest hensigtsmæssigt at lade gennemgangen af det fiktive stof danne grundlag for gennemgangen af de øvrige kategorier.

Fiktionsstoffet inddeles igen (som S.BT's redaktion) i kærlighedsroman, kriminalroman, kriminalnovelle og »novelle«. Det er denne sidste der interesserer gruppen mest. For at få hold på denne tilsyneladende brogede samling noveller gennemanalyserer man samtlige noveller – kun en af disse analyser er taget med i rapporten – og finder frem til et paradigme, der stort set passer på samtlige noveller (84 % af novellerne falder helt inden for paradigmet).

Også en anden systematisering af novellerne finder man frem til: samtlige noveller bevæger sig om et problem (novellerne kaldes herefter »problem noveller«), og disse problemer bevæger sig inden for tre forskellige problemkredse:

1. førægteskabelige problemer – om unge før de gifter sig – 22 noveller.

2. centralægteskabelige problemer – ægteskabsproblemer – 18 noveller.
3. efterægteskabelige problemer – om enker og fraskiltes problemer – 10 noveller.

Som opstillingen af paradigmet viste, er novellerne fast og ens opbygget, og som inddelingen viser, er de alle orienteret mod ægteskabet. Novellepersonernes problem er at få etableret eller genetableret et ægteskab (dette sidste gælder også 3., da disse i reglen løser deres problemer ved at danne ny familie eller ved at gå hjælpende ind i en allerede stiftet).

Det egentlige problem for novellernes hovedpersoner er at affinde sig med det kønsrollemønster, novellerne opstiller. Problemet har været en fejlorientering, utilfredshed. Selvovertagelsen, løsningen på problemet, der sker ved en udefra kommende begivenhed, der egentlig ikke har noget med problemet at gøre, bliver da en tilpasning til forudgivne relationsmønstre og roller. Disse roller inden for familierummet garanterer personerne tryghed – den værdi, der prioriteres højest inden for familierummet. Udover denne analyse af problemnovellerne redegøres der for novellepersonernes alder, køn og klasse: det centrale aldersområde er 20–29 år og synsvinklen er i langt de fleste tilfælde bundet til den kvindelige hovedperson; miljøet betegnes som den højere funktionærstands.

De øvrige stofkategorier: andre fiktionsformer, illustrationer, annoncer, rubrikker, artikler og »de kongelige my-

ter« gennemanalyseres dernæst. Også her – som ved problemnovellerne – konstaterer man blandt meget andet, at stoffets sociale univers er den højere funktionærstands, specielt med kvinden og hjemmet som centrum.

Konkluderende om det autonome univers, man beskriver i rapporten, kan siges: S.BT.'s verden viser en filtreret virkelighed, hvor alle nævnte problemer løses – og en del – specielt sociale, økonomiske og politiske ikke omtales. Ideologisk bliver S.BT. den herskende klasses forsøg på at indpode læseren en resignationsmoral: tilværelsen er god og velordnet; hvis du ikke synes det samme, er det din egen skyld. S.BT.-rapporten er en kritik af denne ideologi.

Kun på ét punkt mener jeg, at rapporten kan angribes: i forordet siges, at man i beskrivelsen af S.BT.'s univers vil forsøge at sige noget om den sociale virkelighed og den ideologi, den del af befolkningen (ca. $\frac{1}{5}$), der læser S.BT., er underlagt. Selv ikke ved at redegøre – efter Dansk Media Index – for, hvilke grupper der læser bladet, kan man sige noget sådant. Kun ved en regulær læserundersøgelse på baggrund af rapporten ville man kunne sige noget nogenlunde sikkert om, hvad læseren får ud af at læse bladet, hvad han læser i bladet, hvilken holdning han har til det læste, om han virkelig har de samme normer som de fremanalyserede og meget andet. Men dette sidste er vel også langt snarere et emne for folklorister end for litteraturstuderende.

Jonna Byriel Næør.

GERT SMISTRUP: FORTSÆTTES I
NÆSTE NUMMER... *Kbh. 1971.*
51,75 kr.

Medens Århus-gruppens undersøgelse af Søndags-BT, der er anmeldt ovenfor, nærmest må vurderes som en akademikergruppens ideologibelastede analyse af det univers, der tilbydes læserne, må Smistrups lille – men altfor dyre – bog snarere karakteriseres som en vidtfavnende, indfølelse beskrivelse af samme læsers fiktionsbehov og -krav. De to undersøgelser hører nøje sammen, eftersom et ugeblads eksistens er afhængig af tilbud og efterspørgsel på et åbent marked med de dermed sammenhængende konkurrencevilkår. Fiktionsredaktionen på de seriøse ugeblade er derved placeret i en meget ambivalent situation, idet den samtidigt må skelne både til salgskurver og det ideale krav om at give læseren det bedste indenfor de givne genrer for de billigste penge. Smistrup, der i mange år har siddet i en sådan redaktørstol på et af landets største familieblade, kender dette dilemma – og da han desuden som forfatter også har personligt kendskab til den skabelsesproces, der ligger bag enhver ugebladsnovelle og føljeton, har han som ingen anden mulighed for at nærme sig stoffet fra alle metodiske indfaldsvinkler.

Bogen er bygget op i bedste føljetonstil: indledningskapitlet opstiller problemerne, fortsættelsen er en beskrivelse af disse problemers løsningsmuligheder, og slutningen, der måske ikke helt følger det klassiske happy-end-princip, opnår til gengæld en anden vigtig

føljetoneffekt, idet den får en gammel ugebladsnarkoman til med spænding at vente på den pågældende faktualfiktionsforfatters næste fortsættelse.

Smistrup begynder med at analysere underholdningslæserens fire hovedhjørnestene: Information, projektion, identifikation og terapi. På grundlag af denne analyse opstiller han derefter ti læserkriterier eller kendetegn på den fiktion, som læser eller »bladrer« siger ja til – og som samtidigt bliver en slags moselov med de ti bud, en ugebladsredaktør og føljetonforfatter må følge for at finde nåde i køberens øjne. Disse kriterier sættes i en større sammenhæng som elementer i det universelle fritids- og rekreationsmønster, der bl. a. også omfatter Tarzan-film, tv-serier (Perry Mason og »Flygtningen«), dagbladsreportager, folkeeventyr, pseudohistoriske for- og nutidsromaner, fodboldkampe og søndagsprædikener. Mønstrrets røde trend er næsten altid kærlighed (denne lov gælder dog ikke for kriminal- og spionromaner), og islættet, der giver det færdige produkt en mediebestemt form- og følelsesstruktur, hentes fra en blandet trådhandel med et forbløffende stort og varieret vareassortiment. De færdige produkter, der i reglen fabrikeres under hjemmeindustrielle former med eller uden teknisk bistand udefra, falbydes så hver uge et millionpublikum til adspredelse, fornøjelse og hvile i historiefortællingens time – »den døsiges time inden sengetid, da man har skruet intellektet ned på spareplus. Det er muligvis intellektuelt passiverende, men emotionelt aktivt.«

De forskellige fiktionsgenrer analyseres derefter i en række kapitler, der også i overskrifternes kortform vidner om forfatterens ubikvitære sproglige sprælskhed og verbale spændvidde: Menneskeæderne og faktualfiktionen; Virkelighedsflygtningene; Stærkstrøms-heltene – og heltinderne; Damegys og dameglæde; Og så levede de lykkeligt; Myterne og konfessionshistorierne. Pladsen tillader ikke en nærmere redegørelse for de enkelte genrers indhold og strukturproblemer – og deres relation til andre litterære og audiovisuelle fiktionsformer; men nogle eksempler bør dog nævnes for at vise, at Smistrup med denne bog måske har givet folkemindeforskerne et redskab i hænde, der kan bruges i flere discipliner – ikke blot i det aktuelle arbejde med det folkelige læsestof, men også i studiet af andre sider af folkekulturens specielle trivselsproblematik og de dermed sammenkædede, samkvemsbetonede lytter- og læsesituationer. Smistrup har et vågent blik for sammenhængen mellem folkeeventyr, som altid fortælles i en social fortæller-tilhørsituation, og føljetonen, der bedst nydes i en solitærsituation, mens tv-filmen kan køres i begge situationer – men indhold og intention er ofte identiske, især når det gælder projektion og identifikation, bortset fra de enkelte mediers bestemte fremførelseskrav: Askepot er prototypen på den uskyldige, miskendte og delvis mishandlede føljetonheltinde, der i familieromanerne tilsidst vinder tomatkongen og 67 kædebutikker; i de mere komplicerede eventyr finder man heltinder, der som Angelique og de

mere dydige heroiner i de tyske »Frauenromanen« kæmper en ihærdig kamp for at vinde mand/barn tilbage; og helten i chimæراتerne må som James Bond, Richard Kimble (»Flygtningen«) og Tarzan gå gennem ild og vand og strides med uhyrer i menne-ske- og dyreskikkelse, inden han vin-der prinsessen og eventuelt det halve kongerige. Og hvis man drager den fulde konsekvens af de protestantiske pastorens afmytologiseringshysteri, må man give Smistrup ret i, at »også Je-sus på korset var en tilfangetaget helt, i en situation af fortvivlende uafven-delighed, alene mod 'de andre' [som James Bond og »Flygtningen«], efter at have levet et aktivt liv, mens han samtidig stod for en holdning, som prædikede skyldfri accept. Hans skæb-ne er prototypisk i den forstand, at eventyret om ham endte i lykkedrøm-men, idet han kom hjem – hjem til himlen for at sidde ved den almæg-tiges højre hånd, hvorved trygheden og idyllen var genoprettet, og han skal tilmed få sin hævn, idet det er ham, der på den yderste dag skal komme og dømme levende og døde,« – ligesom Askepots onde søstre får øjnene stuk-
ket ud og den onde stedmoder bliver rullet til døde i en spigertønde.

Evangelieforfatteren skrev for at frelse mennesker, Morten Korch må-ske for at gøre dem bedre, Shakespeare for at tjene penge – en ærlig føljeton-forfatter er måske en blanding af alle tre. Man kan strides om hans placering i det litterære hierarki – men han er der et eller andet sted, og han vil for-blive der så længe der findes menne-

sker, som i deres naivitet endnu ikke har fattet det kulturelt nedværdigende i at bruge fritiden til rekreative, dvs. ikke-musiskreative sysler. Føljetonfor-fatteren og hans læsere lever i et evigt, spændingsfyldt, følelsesmættet univers, som indtil nu næsten altid er blevet betragtet ovenfra og udefra. Smistrup har på ca. 135 små sider vist denne verden indefra. Han har i hvert fald styrket anmelderen i troen på denne fiktionsgenres livskraft og betydning for folkekulturen.

Laurits Bødker

ARNE MARTIN KLAUSEN: KULTUR --
VARIASJON OG SAMMENHENG
Gyldendal (trykt i Norge), 1971. (Gylden-dals studiefakler). 162 s. ill. 26 kr.

Arne Martin Klausen er vel nok den af de nordiske etnografer/socialantropologer, der i højest grad har beskæf-tiget sig med at formidle sit fags ind-hold og resultater til udenforstående -- og som har slået kraftigst på, at den viden om menneskelig adfærd, faget besidder, bør anvendes praktisk -- i alle situationer hvor folk fra forskel-lige kulturer mødes. Han har bl. a. i en årrække undervist norske freds-korpsdeltagere og u-landseksperter, før de blev sendt ud.

Bogen er skrevet på grundlag af 6 års erfaring i denne form for under-visning, og den er blevet en letfattelig fremstilling af, hvad det er, moderne etnografer/socialantropologer beskæfti-ger sig med og en indføring i fagets samfundsvidenskabelige begrebsverden.

Bogen er beregnet på folk, der skal arbejde i andre lande, på gymnasie- og seminarielærere og højskoler – men den er også velegnet for universitetsstudenter i de med etnografi/socialantropologi beslægtede fag. Den er yderligere skrevet på et norsk, som nogle nordmænd ville kalde »heimedansk« – d. v. s. at den uden vanskelighed læses af alle, der kan læse dansk – også svenskere. Litteraturlisten med supplerende læsning er også skandinavisk. Jeg kan anbefale bogen uden forbehold.

George Nellemann

BYGD: redigeres og udgives på eget forlag af H. Meesenburg, Karl Andersensvej 37, 6700 Esbjerg. Årsabonnement (6 numre) tegnes ved indbetaling af 25 kr. på giro 80386 – Løssalg 5 kr. pr. hefte.

»Målet med BYGD er at skabe et kulturgeografisk tidsskrift, hvis emne er menneskesamfundet – stort eller lille – og dets forudsætninger« – indledes første nummer med. BYGD's mål ligger altså meget tæt ved etnologiens. BYGD sætter kortet i centrum – og det er gode kort med glade farver placeret i et moderne lay-out sammen med nye og gamle fotografier, Alt, som kan anskueliggøres på denne måde, bliver det.

Hidtil er følgende bygder behandlet i hver sit nummer på 32 sider: Øerne i vadehavet, Guttanen – en landsby i Højælperne, Lappland, Det nordlige Vestgrønland, Vestkysten fra Blåvand til Ringkøbing, Det østlige Sønderjylland, Færøerne, la Carmargue (Rhonedeltaet), og Glencolumbkille – en vest-

irsk dal – og på programmet står: Ghana, Det vestjyske fiskeri, Esbjerg, Halligerne, Norditalien, Vitved – et midtjysk landsogn og Mallorca.

George Nellemann

NEFA DOKUMENTATION

Nr. 1. 1971: *Nordisk bibliografi for folkelivsforskere 1969–70.*

Nr. 2. 1971: *Nordisk etnologisk forskning 1971.*

Det seneste skud på NEFA-stammen er det første nummer af et nyt tidsskrift: NEFA Dokumentation. Det skal dels overtage Nord-Nytt's bibliografier og forskningsinformation, dels tage nye opgaver op, som f. eks. et planlagt abstract-nummer.

Det er et – eller rettere flere – initiativer, som man må byde velkommen, og det er billigt: 10.- d. kr. om året, hvis man bestiller det direkte fra NEFA's Forlag, Nationalmuseet, Bredde, DK - 2800 Lyngby – abonnementet omfatter mindst 75 sider »dokumentation«.

Hvad den allerede foreliggende bibliografi angår, så er den delt op i 4 nordiske lande (hvad med det femte?) – og underinddelt i: Bibliografier og arkivoversigter, Tidsskrifter og årbøger og Artikler og bøger – og det kan naturligvis være meget nyttigt. Men uendelig meget nyttigere ville det have været, om der havde været en saglig opdeling. Skal man i NEFA Dokumentation Nr. 1 se, om der er udkommet noget indenfor éns specielle interesseområde, er man tvunget til at læse

samtligte ca. 1150 titler igennem. Og det er upraktisk.

NEFA Dokumentation 2 – Nordisk etnologisk forskning 1971 er af den slags publikationer, som er meget afhængig af, om folk gider svare på spørgeskemaer. En oversigt af denne

art bliver aldrig komplet – og forskning bliver tolket meget forskelligt. Men nyttigt er det at kunne se, om der er nogen spørgeskemabesvarende kollega, som laver noget fornuftigt, interessant, morsomt o. s. v.

George Nellemann

